

**T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AHMETCAN AŞİRİ’NİN “İDİKUT” İSİMLİ ROMANINDA
SIFAT İSİM EKLERİ**

Emine BALCI

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Yasin ŞERİFOĞLU

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Kaan YILMAZ

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem TOPÇU

KASTAMONU - 2019

TEZ ONAYI

Emine BALCI tarafından hazırlanan “**Ahmetcan Aşiri’nin “İdikut” İsimli Romanında Sıfat İsim Ekleri**” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri üyeleri önünde savunulmuş ve **oy birliği** ile Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı Dr. Öğretim Üyesi Çiğdem
TOPÇU Sakarya Üniversitesi

Jüri Üyesi
(Danışman) Dr. Öğretim Üyesi Yasin
ŞERİFOĞLU Kastamonu
Üniversitesi

Jüri Üyesi Dr. Öğretim Üyesi Kaan
YILMAZ Kastamonu
Üniversitesi

12./04./2019.

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildirir ve taahhüt ederim.

İmza

Emine BALCI

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	iv
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
ÖN SÖZ.....	ix
SİMGELER DİZİNİ	x
1. GİRİŞ	1
2. YÖNTEM.....	8
3. İNCELEME (BULGULAR).....	9
3.1. Aitlik İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri.....	9
3.1.1. +ki	9
3.2. Benzetme İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri	11
3.2.1. + CA	11
3.2.2. +sI.....	12
3.3. Beraberlik İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri	13
3.3.1. +(I)t+Ø	13
3.3.2. +DAş+Ø	13
3.4. Düşkün Olma İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri.....	14
3.4.1. +CII	14
3.5. Küçültme, Sevgi ve Abartma İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri	15
3.5.1. +CIk+Ø	15
3.6. Mahrum Olma İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri	16
3.6.1. +sIz.....	16
3.7. Mahsus Olma İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri.....	24
3.7.1. +IIk	24

3.8. Mensubiyet İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri	27
3.8.1. +CA+Ø	27
3.8.2. +II	27
3.9. Meslek, Görev, Yönelim İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri	31
3.9.1. +CI+Ø	31
3.10. Nicelik İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri	37
3.10.1. +(ş)Ar	37
3.10.2. +(I)nCI	37
3.11. Nitelik İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri.....	41
3.11.1. +AI+Ø	41
3.11.2. +CAk+Ø	52
3.11.3. +dAk+Ø	55
3.11.4. +DAn.....	55
3.11.5. +i+Ø	56
3.11.6. +IAk+Ø	58
3.11.7. +IAz+Ø.....	58
3.11.8. +II.....	59
3.11.9. +(I)n+Ø	135
3.11.10. +sAI+Ø.....	140
3.11.11. +(I)ş+Ø.....	143
3.12. Yer İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri.....	146
3.12.1. +DA.....	146
3.12.2. +ki	146
3.13. Yabancı Kökenli Ekler İle Oluşturulan Sıfat İsim Ekleri.....	167
3.13.1. +baz.....	167
3.13.2. +dar	168
3.13.3. +kâr	168

3.13.4. +î	169
4. SONUÇ	174
KAYNAKLAR	176
EK 1	180
EK 2	182
ÖZ GEÇMİŞ	183

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

AHMETCAN AŞİRİ’NİN “İDİKUT” İSİMLİ ROMANINDA SIFAT İSİM EKLERİ

Emine BALCI
Kastamonu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yasin ŞERİFOĞLU

Eklemeli bir dil olan Türkçenin eklerinin sınıflandırılması iki yöntemle yapılmaktadır. Bu konu ile ilgili yapılan çalışmaların pek çoğunda ekler, başlangıçtan günümüze gelinceye kadar hangi fonksiyonlarda daha çok kullanılmışlarsa bu fonksiyonları dikkate alınarak belirli başlıklar altında tasnif edilmiştir. İsimden isim yapma ekleri, sıfat fiil ekleri, zarf fiil ekleri, hal ekleri, geniş zaman ekleri gibi. Çalışmaların bir bölümünde ise, daha çok metinlere dayalı incelemeler yapılmış ve eklerin metinlerde üstlendikleri fonksiyonlar dikkate alınarak bu fonksiyonlarına bağlı ek adlandırmaları yapılmıştır.

Bu iki yöntemden birincisi her ne kadar bazı tartışmaları ortaya çıkarmışsa da, ekleşme sistemi üzerine yapılmakta olan yeni çalışmalara zemin hazırlaması hasebiyle önem arz etmektedir.

Yukarıda kısaca izah etmeye çalıştığımız bu iki yöntemden ilkinin ortaya çıkardığı en önemli problem, eklerin belirli adlarla etiketlenip sanki başka bir fonksiyon icra etmiyor veya edemez şeklinde bir algının ortaya çıkmasına sebep olmasıdır. Halbuki yapılan pek çok çalışmada dilimizin ekleşme sistemi içindeki bazı eklerin metinlere bağlı olarak farklı fonksiyonlar icra ettiği aşikardır.

Bu çalışmada bu duruma örnek temsil edecek bir ek çeşidi ve fonksiyonu üzerinde inceleme yapılmıştır. “Ahmetcan Aşiri’nin “İdikut” İsimli Romanında Sıfat İsim Ekleri” adlı yüksek lisans tezimizde daha önceki çalışmalarda isimden isim yapan yapım eki başlığı altında gösterilen eklerin sıfat isim eki fonksiyonuyla kullanılmış örneklerini tespit etmeye çalıştık. 504 sayfadan müteşekkil Ahmetcan Aşiri’nin İdikut romanında tespit ettiğimiz sıfat isim eklerini üstlendikleri fonksiyonları isimden isim yapma ekleriyle karşılaştırarak tartışmaya ve açıklamaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: sıfat isim ekleri, Ahmetcan AŞİRİ, İdikut, ekler, sıfat isim.

2019, 183 sayfa

Bilim Kodu:

ABSTRACT

MSc. Thesis

ADJECTIVE NOUN SUFFIXES IN THE İDİKUT NOVEL OF AHMETCAN AŞIRI

Emine BALCI
Kastamonu University
Institute for Social Science
Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Assist. Prof. Yasin ŞERİFOĞLU

The suffixes of Turkish Language as an additive language is usually classified in two methods. In most of the studies related to this subject, the suffixes are classified under specific titles with regard to their functions often used until the present day. Some example of these suffixes are creating a noun from a noun suffixes, adjective verb suffixes, adverb verb suffixes, case suffixes, simple present tense suffixes. In a part of this thesis study, investigations mostly based on the text were conducted. Furthermore, the annotations or suffix naming were made according to the functions of the annexes by taking into account the functions they assumed in the texts.

Although the first of these two methods has revealed some controversial discussions, it is important because it is a preliminary resource for the new studies that are being carried out on the suffixing system.

The most important problem that the first of these two methods creates is that the suffixes are labeled with certain names and cause a perception as if they do not perform another function or cannot. However, in many studies, it is obvious that some of the suffixes of our language have different functions depending on the texts.

In this study, a suffix type and function which will represent this situation with an example has been examined. In our master thesis entitled “Adjective Noun Suffixes in the İdikut Novel of Ahmetcan Aşiri”, we tried to determine the samples used with the adjective noun suffix function of the suffixes shown under the title of “construction suffixes creating a noun from a noun” in the previous studies. We tried to discuss and explain the functions of adjective noun suffixes by comparing them with the noun from a noun suffixes determined in the İdikut novel of Ahmetcan Aşiri consisting of 504 pages.

Key Words: Adjective Noun Suffixes, İdikut, Ahmetcan AŞİRİ, Suffixes, Noun Suffixes.

2019, 183 pages**Science Code:**

ÖN SÖZ

Türk dilinin grameri ile ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalarda özellikle ekleşme bilgisi üzerine farklı dönem, farklı metinler, farklı şive ve ağız hususiyetleri dikkate alındığında farklı izah ve adlandırmalarla karşılaşmaktayız. Bu çalışmalara bağlı olarak geleneksel bir tasnif yöntemi benimseyen Türkiye Türkçesi gramer çalışmalarında geleneğin dışına çıkarak fonksiyon esaslı adlandırmaları benimseyen araştırmacılar da vardır. Türk dilinin tartışmalı alanlarından biri olarak kabul edilebilecek bu konuyu ele alan “Ahmetcan Aşiri’nin “İdikut İsimli Romanında Sıfat İsim Ekleri” adlı bu çalışmamız, eklerin üstlendikleri fonksiyon gereği yerlerini ve adlarını belirleme esasına dayanmaktadır.

Çalışmamızın diğer bir özelliği ülkemizde pek tanınmayan Türk dünyasının günümüz yazarlarından biri olan Ahmetcan Aşiri’yi ve onun İdikut romanını tanıtmaktır.

Üzerinde inceleme yaptığımız İdikut isimli roman, Ömer BİLGİN tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu vesileyle romanın bize ulaşmasını sağlayan Ömer BİLGİN’e ve roman üzerinde hazırladığım bu çalışmada beni destekleyen, yardım eden, yol gösteren herkese teşekkür ederim. Özellikle de çalışmamın her aşamasında karşılaştığım zorlukları aşmamda bana yardımcı olan bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşmaktan sakınmayan Sayın Dr. Öğr. Üyesi Yasin ŞERİFOĞLU Hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Emine BALCI

Kastamonu, Nisan, 2019

SİMGELER DİZİNİ

Ø : Tasarruf edilmiş ek veya tamlananları belirtmek için kullanılmıştır.

+

: Kendisinden önce bir ismin varlığını ifade eder.

(...)

: Alıntı cümlelerin devam ettiğini gösterir.

...

: Cümlelerin baştan veya sondan devam ettiğini ancak bu kısımlara yer verilmediğini göstermek için kullanılmıştır.

1. GİRİŞ

Türkçenin kelime yapısı temel olarak isim ve fiil kategorisine göre iki ana başlıkta incelenir. Türkçede kelime türetme ve işletme işlemi sonradan eklenen eklerle yapılmaktadır. Bilindiği üzere bu ekler geleneksel gramerciliğe göre daha yaygın olarak üstlendiği fonksiyonlar dikkate alınarak çekim ekleri ve yapım ekleri olmak üzere iki grupta tasnif edilmektedir.

“Yapım ekleri kelimenin anlamını ve sınıfını değiştiren morphemlerdir” (Ediskun, 1963). “Çekim ekleri ise kelimenin anlamını ve sınıfını değiştirmeden ona durum, ilgi, kip, zaman, nicelik, kişi ve birlikte oluş gibi bir anlam kazandıran morphemlerdir” (Ediskun, 1963). Ancak biz ekleri her ne kadar belli başlıklar altında tasnif etsek de hem yapım eklerinin hem de çekim eklerinin temel karakterlerinin dışında farklı metinlerde farklı fonksiyonlar üstlendiklerini de görmekteyiz. Bazı örneklerle açıklamak gerekirse; Zeynep Korkmaz Türkiye Türkçesi Grameri’nde (2003, s. 36), Tahsin Banguoğlu Türkçenin Grameri adlı eserinde (1974, s. 158) ve Tuncer Gülensoy da Türkçe El Kitabı adlı çalışmasında (2007, s. 522), temel fonksiyonu isimden isim yapma eki olarak gösterilen **+CA** ekinin; isimden isim yapma özelliğinin dışında sıfat ve zarf yapma özelliğine ayrıca vurgu yapmıştır. Yine **+CAk** eki için de aynı eserlerde isim yapma özelliği dışında sıfat ve zarf yapma özelliklerinin varlığına vurgu yapılmıştır. Aynı durum çekim eklerinde de mevcuttur¹. Eklerle ilişkili yeni ve farklı fonksiyon tespitleri dilcilikle ilişkili yeni bir takım terimlerin de önerilmesine fırsat doğurmuştur. Bizim çalışmamızın temelini oluşturan “sıfat isim” terimi esasında Türkçe ile ilgili dilcilik literatürüne yeni girmiş bir adlandırmadır. Yasin Şerifoğlu, “*Türkiye Türkçesinde İsimleri Sıfat Yapan Eklerin Durumları Üzerine Bir İnceleme ve Yeni Bir Terim Önerisi*” adlı makalesinde daha önce sadece isimden isim yapma ekleri veya hal ekleri başlığı

¹ **-DI** ekine Muharrem Ergin’in Üniversiteler İçin Türk Dili kitabında hem görülen geçmiş zaman başlığı altında hem de partişipler (sıfat-fiiller) başlığı altında yer verilmiştir (1995, s. 299). **-AcAk** eki yine aynı eserde gelecek zaman ekleri başlığının altında ve gerundiumlar başlığı altında yer almaktadır. Türkçenin Grameri’nde Tahsin Banguoğlu **-AcAk** ekini hem gelecek kipleri başlığında hem de gelecek sıfat fiilleri başlığı altında açıklamıştır (1974, s. 465-426). **-DI** ekini Tuncer Gülensoy Türkçe El Kitabında hem görülen geçmiş zaman (belirli geçmiş zaman) eki olarak hem de sıfat fiil eki olarak açıklamıştır (2000, s. 568). **-AcAk** eki ise aynı eserde hem gelecek zaman eki hem de sıfat fiil eki olarak gösterilmiştir. Haydar Ediskun Yeni Türk Dilbilgisi’nde **-AcAk** ekine gelecek zaman başlığı altında ve aynı zamanda sıfat fiiller başlığının altında da yer vermiştir (1963, s. 179). Bu örnekler bir ekin fonksiyonları incelendiğinde farklı özellikleri barındırabileceğine dair önemli birer kanıttır.

altında incelenen bazı eklerin sıfat yapma fonksiyonuyla öne çıktığını ileri sürerek bu eklerin sıfat isim eki adıyla anılmasının daha doğru olacağını ifade etmiştir (2015). Ayrıca bu makalede daha önceki yayınlarda söz konusu bu eklerin sıfat yapma fonksiyonu olduğuna vurgu yapıldığı halde, tasnif söz konusu olduğunda sadece isimden isim yapan ekler başlığı altında veya hal ekleri başlığı altında gösterilmesi de eleştirilmiştir (Şerifoğlu, 2015, s. 71-78). Bu durumun daha iyi anlaşılması adına konu ile ilgili bazı çalışmaların burada karşılaştırılarak özetlenmesinde fayda olacağı kanaatindeyiz.

Bu konuda dikkat çekici bir açıklama Kaya Bilgegil (1984) tarafından kaleme alınmıştır. “İsimden sıfat türetme yolları” başlığı altında sıraladığı ekleri sadece isimden isim yapan ekler başlığı altında vermeyerek ve “Türkçede isim soyundan kelimelerle fiil kök ve gövdelerinden sıfat türetilebilir” diyerek bu alandaki araştırmalara öncülük etmiştir. Bilgegil, isme gelen hangi ekin ne tür bir sıfat oluşturduğunu gruplayarak açıklamıştır. İsmeye eklenen “-lı, -li, -lu, -lü” veya “-ce, -ca” eklerinin “bir yere veya bir kavme mensupluk” ve de özellikle tüm şekilleriyle –li ekinin “bir nitelikle nitelenen” anlamı bildiren sıfat oluşturduğunu, “-ce, -ca” ekinin sadece bir dile ait olma anlamının dışında “liyakat” anlamı taşıyan sıfatlar da ürettiğini örneklerle izah etmiştir. İsimlere gelen “-sız, -siz, -suz, -süz” eklerinin “mahrumluk”; “-lik, -lık” eklerinin “tahsis”; “-cı, -ci, -cu, -cü, -çı, -çi, -çu, -çü” eklerinin “meslek, görev veya huy”; “-sı, -si, -su, -sü” eklenin “yakınlaştırma, benzetme”; “-cıl, -cil, -cul, -cül, -çul, -çül” eklerinin “iptilâ veya benzetme”: “-ki” ekinin “tahsis ve bir yerde bulunma”; “-t” ekinin “beraberlik” ifade eden sıfatlar oluşturduğunu açıkça ifade etmiştir. –sal; -ka, -ga, -ke, -ge ve –sul eklerini “sıfat teşkiline yarayan ve az kullanılan ekler” olarak ayrı bir açıklama ile göstermiştir. Bu çalışmanın dikkat çeken bir diğer yanı ise birçok gramer kitabında yukarıdaki ekler ile aynı grupta gösterilen –şın, -şin; -cik, -cık, -cek; -ncı; -(ş)Ar ve –CA eklerinin Türkçe Dilbilgisi kitabında “sıfattan sıfat türetme yolları” başlığı altında gösterilmesidir (Bilgegil, 1984, s. 178-179).

Tuncer Gülensoy, Türkçe El Kitabı’nda +lı, +li, +lu, +lü ekini isimden isim yapma ekleri başlığı altında göstermiş ancak açıklama kısmına büyük harflerle “sıfat eki olarak tanımlanır” notunu düşmüştür. +sız, +siz, +suz, +süz ekini isimden isim

yapma eki başlığı altında açıklamasına rağmen koyu renkle “yokluk sıfatlarını türetirler” demiştir (2000, s. 522). Yine **+cı, +ci, +cu, +cü, +çı, +çi, +çu, +çü** ekini isimden isim yapma eki olarak göstermiş “bu ekin başlıca fonksiyonu; meslek, herhangi bir işle uğraşma, bir ülkeye, inanışa bağlı olan isimleri ile alışkanlık sıfatları türetmektir” şeklinde bir açıklama yazmayı zaruri görmüştür. Gülensoy, **+sı, +si, +su, +sü(<sig, +sig)** eki için “benzerlik ifade eden sıfatlar türetir” şeklinde bir açıklama yapmış, **°msı, +°msi, +°msu, +°msü(+**(I)msI/(U)msU** [**<+m+sig**]** eki için de buna benzer olarak “benzerlik sıfatları türetir” şeklinde bir açıklama yapmıştır (2000, s. 525). **+°mtırak/+(**I**)mtırak/+(**U**)mtırak** [**<+mtı** “benzetme eki” **+rek** “karşılaştırma eki” **i**] ekinin de fonksiyon olarak **°msı, +°msi, +°msu, +°msü(+**(I)msI/(U)msU** [**<+m+sig**]** ekinden bir farkı yoktur diyerek sıfat yapma özelliğini vurgulamak istemiştir (Gülensoy, 2000).

Muharrem Ergin’in Üniversiteler İçin Türk Dili kitabında isimden isim yapma başlığı altında gösterdiği **-lık, -lik, -lık, -luk** ekinin başlıca fonksiyonlarından birisi de sıfat yapmaktır şeklinde bir ifade kullanmıştır (1995, s. 214). **-ci, -cu, -cü, -çı, -çi, -çu, -çü** eki için “Her türlü ismin sonuna gelerek onlarla ilgili meslek sıfatları, uğraşma isimleri yapar” şeklinde bir açıklama yapmıştır (1995, s. 216). Özellikle **-lı, -li, -lu, -lü** eki için çalışmamız adına çok önemli olan “Esas fonksiyonu aslında sıfat olarak kullanılan vasıf isimleri yapmaktır. Bu yüzden sıfat eki diye anılır” ifadelerini kullanmıştır (1995, s. 217). **-sız, -siz, -suz, -süz** ekini açıklarken “menfi sıfat eki adı diye de anılır” diyerek sıfat yapma fonksiyonunu dile getirmiştir (1995, s. 217). Muharrem Ergin aitlik eki olarak bildiğimiz **-ki** ekini isimden isim yapma ekleri başlığı altında incelerken bir yandan da “Bu fonksiyonla sıfat ve zamir yapar” açıklamasını yapmıştır (Ergin, 1995, s. 218).

Süer Eker, Çağdaş Türk Dili adlı eserinde (2003) addan ad yapma eklerini tek tek açıklamış ve aynı grup içerisinde sıraladığı bazı eklerin farklı özellikler taşıyabileceğini de göstermiştir. Bunlardan ilki **-(ş)Ar** ekidir, bu eki açıklarken “Üleştirme sıfatlarını yapan, kalıcılığı zayıf bir ektir” diyerek sıfat yapma özelliğine dikkat çekmiştir (2003, s. 318). Devamında **-II** ekinin açıklamasında “Sıfat kategorisinde sözcük yapar” ifadesini kullanmıştır (2003, s. 320). **-IIk** ekini izah ederken “Sıfat ya da ad kategorisinde sözcükler yapar” şeklinde; **-msAr** eki için

“insanın ruhsal durumunu ortaya koyan sıfatlar yapar” şeklinde; **-ncI** eki için “sıra sayı sıfatları yapar” şeklinde açıklamalar yapmıştır (2003, s. 321). **-sAl** ekinin yaygın hale gelip artık bir sıfat yapma eki haline geldiğini söylemiş olması bize bu eklerin sıfat yapma özellikleriyle onları diğer isimden isim yapan eklerden ayırmamız gerektiğini göstermektedir (Eker, 2003, s. 322)

Tahsin Banguoğlu (1974) ise isimden üreme isimleri anlatırken **-ce** ekinin sıfat yapma özelliğinden bahsetmiş bu ek “ulusların adlarına geldiğinde onların hallerini, davranışlarını belirten zarflar, dolayısıyla sıfatlar yapar” açıklamasını da eklemiştir (1974, s. 160). **-cek** eki için “sözlüğümüzde de az sayıda adlar, sıfatlar ve zarflar bırakmıştır” şeklinde bir ifade kullanarak yaygın olmasa da sıfat yapabildiğini bizlere göstermiştir (1974, s. 161). **-ci** eki için ise “Bir düşüncenin, bir inanışın veya sahibinin taraflılarını gösteren sıfatlar yapmaya yarar” ifadelerini kullanmıştır (1974, s. 162). **-cil** ekini ise doğrudan sıfat başlığı altında açıklamıştır. **-eç** eki için “Az sayıda adlar ve sıfatlar bırakmıştır” ifadesini kullanmış, **-eği** eki için “Dilimizde bu üretimden bir sıra adlar ve bazı sıfatlar kalmıştır” yorumunu yapmıştır (Banguoğlu, 1974). **-il** eki için “Eski Türkçe adlardan sıfat yapan az verimli bir -il ekinin varlığını sayılı kelimelerle tanıklayabiliyoruz” diyerek bazı eklerin sıfat özelliği taşımasına rağmen kullanımlarının sık olmadığı vurgulamıştır (1974, s. 177). **-imser** ekini doğrudan sıfat olarak vermiş, **-imsi** ekinin de özellikle renk ve tat sıfatları yaptığını ifade etmiştir (1974, s. 179). **-imtik** ekinin renk ve tat sıfatlarına gelerek benzerlik sıfatları olduğunu söylemiş, **-imtrak** eklerinin de yine benzerlik sıfatları sınıfı meydana getirdiğini dile getirmiştir (1974, s. 179-180). **-in** eki için de “bazı sıfat ve adların bu ekle yapılmış olduklarını sanıyoruz” demiştir (1974, s. 181). **-iş** eki için “insan tipi belirten okşama sıfatları (adjectif hypocoritique) yapar” ifadesini kullanırken **-iz** eki için de topluluk sayı sıfatları yapar diyerek net ifadeyle açıklamıştır (Banguoğlu, 1974, s. 184). **-ki** ekine isimden üreme isimler başlığı altında yer vermesine karşın **-ki** sıfatları alt başlığında incelemiş açıklama olarak ise diğer çalışmalarda olduğu gibi o da “eklendiği kelimeyi de sıfat ve zamir yapar” ifadelerini kullanmıştır (1974, s. 184). **-lez** ekini de doğrudan sıfat alt başlığında açıklamış “aşağılama anlatımı ile sıfatlar yapmış bir -lez eki vardır” şeklinde açıklamıştır (1974, s. 191). **-li** ekinin nispet sıfatları yaptığını belirtmiş, **-men** eki için sıfat alt başlığını kullanarak “kişileri vasıflayan sıfatlar yapmıştır” açıklamasını da

eklemiştir (1974, s. 197). **-rek** ekinin karşılaştırma sıfatları meydana getirmesinden ve **-si** ekinin benzerlik sıfatları oluşundan ayrıca bahsetmiştir. Son olarak da **-siz** ekini yine sıfat alt başlığında incelemiş onun için de “giderme sıfatları (adjectif privatif)” açıklamasını yapmıştır (Banguoğlu, 1974, s. 199-201).

Günay Karaağaç, Türkçenin Dil Bilgisi adlı kitabında (2012) addan ad yapım ekleri başlığı altında **-lı, -li, -lu, -lü** eklerini açıklarken “sıfat ekidir” ifadesini kullanmıştır (2012, s. 258). Yine bu ekin olumsuzu olan **-sız, -siz, -suz, -süz** eki için de aynı ifadeyi kullanmış ilk açıklama olarak “sıfat ekidir” demiştir (2012, s. 260). Devamında **-cı, -ci, -cu, -cü, -çı, -çi, -çu, -çü** ekleri için “düşkünlük sıfatları ve meslek adları yapar” ifadelerine yer vermiştir (2012, s. 261). **-ki** eki için önce “bu yer ve zaman adlarını özellik adı durumuna getirerek, onların sıfat olarak kullanılmasını sağlar” demiş ve sonrasında “bir varlıkta bulunmayı bildiren bir özellik adı olarak, sıfatlık kullanımına uygundur” şeklinde bir açıklama eklemiştir (2012, s. 263). Bu örneklerde olduğu gibi **-cak, -cek, -çak, -çek** eklerinin de sıfat yaptığına dair vurgu yapmış, **-daş⁴** eki için “sıfatlık kullanıma da uygun düşerler” ifadesine yer vermiştir. **-sı, -si, -su, -sü** eki için de “isimden benzerlik sıfatları yapar” açıklamasını yapmıştır (2012, s. 271). Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere birçok ekin isimden isim yapma başlığı altında yer almasına rağmen sıfat yapma özelliğiyle dikkat çektiği gösterilmiştir (Karaağaç, 2012).

Diğerlerinde farklı bir diğer tasnif örneğini Haydar Ediskun’un Yeni Türk Dilbilgisi adlı kitabında görmekteyiz (Ediskun, 1963). Diğer çalışmalarda isimden isim yapan ekler başlığı altında gördüğümüz eklerin birçoğu sıfat yapma özellikleri dikkate alınarak isim kök ya da gövdelerinden sıfat yapma başlığı altında incelenmiştir. **-ce** eki için “biçim, tarz ve yakışıklılık; ilgi; belirsiz miktar; küçültme ya da kısma” sıfatları yapar demiştir (1963, s. 146). **-ci** ekinin “geçici ya da sürekli iş-güç ya da istek, huy ya da tutum, ilgi” sıfatları yaptığını **-cek** ekinin, “küçültme ve kısma” sıfatları yaptığını **-cik** ekinin de “aşırılık” sıfatları yaptığını izah etmiştir (1963, s. 147). **-cil** eki için “alışkanlık ya da düşkünlük, benzerlik, bir duruma yaklaşma” sıfatları yapar denilmiştir. **-(in)de** ekinin “durum ve yapılış” sıfatları yaptığına değinirken, **-dan** ekinin “durum” sıfatları yaptığını da vurgulamıştır (1963, s. 147). Çok işlek olmayan **-(i)msi** ve **-(i)mtırak** ekinin “benzerlik” sıfatları yaptığını

örneklerle açıklamıştır (1963, s. 148). **-ki** ya da **-deki** eki için “zamanla ilgili, yerle ilgili” sıfatlar yapar açıklamasını yaparken çok daha sık kullanılan **-li** ekini açıklarken “iyelik, ilgi, biçim ve tarz, kalıplaşmış” sıfatlar yaptığını izah etmiş, **-lik** ekinin de “ilgi, yeterlik ya da birim, miktar, kalıplaşmış” sıfatlar yaptığını da açıkça göstermiştir (1963, s. 148). Ediskun, sıfat yapma şekillerini gösterdiği bu bölümün son kısmında yer alan **-men** eki için “benzerlik, aşırılık” sıfatları; **-rek** eki için “küçültme” sıfatları; **-si** eki için “benzerlik” sıfatları; **-siz** eki için de “yoksunluk” sıfatları yapar ifadelerini kullanarak bu eklerin sıfat yapma özelliğine dikkat çekmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalardan farklı bir tasnif oluşturduğu için Ediskun’un Yeni Türk Dilbilgisi kitabı önemli bir yere sahiptir (Ediskun, 1963).

Zeynep Korkmaz Türkiye Türkçesi Grameri’nde (2003) addan ad türeten ekler için farklı, addan sıfat türeten ekler için farklı başlık kullanmış aynı zamanda iki başlık altında da yer alan ekler için ayrıca sıfat yaptıklarını belirten izahlar yapmayı da uygun görmüştür (2003). **+II/+IU** ekinin eklendiği isme “kendinde bulundurma, sahip olma, o özelliği taşıma, ait olma” fonksiyonları yüklediğini açıklamıştır (2003, s. 340). **+IIk/+IUK** ekinin “bir şey için, tahsis” sıfatları yaptığını anlatmış ve eklemiş “zaman ve sayı adlarından, zaman süresi ve sayı bildiren sıfatlar da yapar” (2003, s. 341). **+CI/+CU** eki için “alışkanlık”; **+sIz/ +sUz** eki için “olumsuzluk, yokluk, eksiklik veya azlık”; **+CA** eki için “gibi olma, kadar olma, nitelik ve davranış”; **+CIk/+CUk** eki için “aşırı küçültme veya pekiştirme” bildiren sıfatlar türetir demiştir (2003, s. 341). **+CII/+CUI** ekinin isimden “alışkanlığı, düşkünlüğü, azlık ve benzerliği” ifade eden; **+sI/+sU** ekinin isimden “benzerlik, gibilik” ifade eden; **+(I)msI/+(U)msU** ekinin de **+sI** eki gibi “gibilik, yakınlık, benzerlik, azlık; renk ve tat” bildiren sıfatlar yaptığını açıklamıştır (2003, s. 342). Çok işlek olmayan **+(I)mttrak** ekinin “benzerlik, gibilik ve yakınlık” ifade eden; **+şIn** ekinin çok işlek olmamakla birlikte “benzerlik, yakınlık” işlevinde; **+mAn** ekinin “abartma” ifade eden; **+rAk** ekinin “karşılaştırma ve azlık derecesi” bildiren; **-Ar/-şAr** ekinin “üleştirme” ifade eden sıfatlar türettiğini örneklerle izah etmiştir (2003, s. 342). **+(I)ncI/+(U)ncU** eki “sıra sayı”; **+(I)z/+(U)z** eki “topluluk” ifade eden sıfatlar yapar diyerek bu ekleri de açıklamıştır (2003, s. 343). Türkçe kökenli eklerin yanı sıra yabancı kökenli eklerin de sıfat yapma özelliklerine değinen Korkmaz, onları da ayrı başlıklarda incelemiştir. Arapça kökenli **+î** ekinin “nispet, görecelik” bildiren; Latin

kökenli +sAl ekinin de “nispet” ifade eden sıfatlar türettiğini göstermiştir (Korkmaz, 2003, s. 343).

Zeynep Korkmaz’ın addan sıfat türeten ekler açıklamasının arasında yer vermeyip ayrı bir kısımda incelediği bazı ekler de vardır. Bu ekleri şu ifadeler ile açıklamıştır “hal eki kategorisinde yer alan +DA bulunma, +DAn çıkma, +CA eşitlik durumu ekleri ve +ki aitlik eki getirilerek oluşturulmuştur. Sıfat görevi yüklenmiş olan bu kelimeler de addan sıfat değerindedir” (Korkmaz, 2003, s. 343).

Bu bilgileri incelediğimizde Türkiye Türkçesinde eklerin tasnifi konusunda bazı karışıklıklar olduğunu görmekteyiz. Bu karışıklıklara dilimizdeki eklerin tek fonksiyonlu olmayışı ve bir ekin farklı fonksiyonlarda kullanılabilmesi sebep olmaktadır. İncelenen birçok gramer kitabı özellikle bizim sıfat isim ekleri dediğimiz konuda ortak bir düşüncenin olduğunu gösteriyor. Ancak çoğu dilbilim araştırmacısı sıfat yapma özelliğinin öne çıktığını açıkça ifade etmiş olsa da sıfat isim eklerini isimden isim yapan ekler başlığı altında incelemeye devam etmiştir.

“Yanlıı bir Şekil anlam iliŐkisinden hareketle tespiti yapılan kelime sınıflamaları konusunun tipik bir örneği de sıfatlama eklerinin ayırdına varılamadığı için yapım ekleriyle karıŐtırılmasıdır” diyen Zikri Turan tam da bu konunun ana problemini vurgulamaktadır (Turan, 2018). İÇerikte hemfikir olan dilbilimciler Turan’ın de ifade ettiği Şekilde tasnif konusunda ortak bir yol izlememiŐlerdir. Sistemdeki bu aÇığı kapatmaya yönelik bir çalıŐma “Türkiye TürkÇesinde İsimleri Sıfat Yapan Eklerin Durumları Üzerine Bir İnceleme ve Yeni Bir Terim Önerisi” ismiyle Şerifoğlu’nun kaleminden çıkmıŐtır (2015). Şerifoğlu’nun makalesinde, “Türkiye TürkÇesinde isimlere eklenerek onlardan yeni bir isim türetmeden onları sıfata dönüŐtüren Şu ekleri tespit ettik” denilerek +CA, +CI, +CII, +(I)I, +II, +IIk, +mAn, +(I)msI, +sAl, +sI, +sIz, (I)t eklerinin sıfat isim eki fonksiyonunda kullanıldığı aÇıkça gösterilmiştir (Şerifoğlu, 2015).

Biz de çalışmamızda yukarıdaki bilgiler ışığında TürkÇe kökenli veya yabancı dillerden alınan ve sıfat isim eki fonksiyonunda kullanılan tüm ekleri Ahmetcan AŞiri’nin “İdikut” adlı romanında tespit etmeye çalıştık.

2. YÖNTEM

Türkiye Türkçesine aktarılan metinlerde sıklıkla karşılaşıldığı üzere romanın bazı bölümlerinde aktarma hataları bulunmaktadır. Ancak bu kısımlarda anlam bütünlüğünü, Türkçenin ekleşme sistemi ve cümle yapısını bozmayan aktarmalardaki veriler esas alınarak inceleme yapılmıştır.

Bu tezde incelenen roman üzerinde sıfat isim eklerinin fonksiyonları tespit edilirken ilk yazıldığı haliyle yani Uygur Türkçesi değil, aktarılan Türkiye Türkçesi yapısal özellikleri esas alınmıştır.

Bu tezin konusunu teşkil eden ekler fişleme yöntemiyle kayıt altına alınmıştır. Buradan hareketle tez içinde gösterilen ekler bir taraftan fonksiyonuna göre ayrı başlıklar halinde alfabetik sırasıyla verilirken diğer taraftan eklerin geçtiği tamlama yapıları ve bunların kullanıldığı cümleler önce sayfa numarasıyla, sonra da satır numarasıyla gösterilmeye çalışılmıştır. İncelenen eklerin metin içinde yer alan bütün örneklerine yer verilmiştir. Dilimizde çok az kullanımı olan bazı eklerin kök- ek ve fonksiyon ilişkileri farklı kaynaklardan izahlarla açıklanmaya çalışılmıştır.

Toplamda 504 sayfadan oluşan eser, teze ilave edildiğinde hacmi oldukça fazla arttıracığından incelemeye tabi tutulan ekler, tamlama yapıları ve anlam bütünlüğü görülebilecek şekilde cümleler içinde verilmiş bu sebepten roman metni teze ilave edilmemiştir.

3. İNCELEME (BULGULAR)

3.1. Aitlik İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri

3.1.1. +ki

Bu ek bazı gramer kitaplarında şu şekilde açıklanmıştır:

“İsimlerin sonuna –ki eki getirilmek suretiyle tahsis ve bir yerde bulunma anlamı taşıyan sıfat teşkil olunur: sabahki, yarınki, evdeki, dünkü, önceki gibi...” (Bilgegil, 1984, s. 179).

“Bu ek aitlik eki adını alır. Başlıca fonksiyonu içinde bulunma, bağlılık ve aitlik ifade etmektedir. Bu fonksiyonla sıfat ve zamir yapar” (Ergin, 1995, s. 218).

“Özellikle bir yere ve zamana ait olmayı bildiren adlar yapar (karşıkı, sonraki, deminki, akşamki). Bulunma veya ilgi durumu ekiyle söz diziminde aitlik öbeği oluşturur. Ölçünlü dilde artlık-önlük uyumuna girmez. Adlardan sonra gelen –ki eki ile ilgi ve bulunma durumlarından yani çekim eklerinden sonra gelen –ki farklı işlevdedir. Söyleyişte zaman zaman dudak uyumu dışında da kalır: dünki-dünkü, bugünkü-bugünkü. Bunda, Farsça kökenli bağımsız biçim birim ki'nin etkisi olabilir” (Eker, 2003, s. 320).

“...diye bağırdı deminki **adam**.” (432/25)

“ Kağan, her zamanki **alışkanlığı** boyunca...” (357/30)

“Sonraki² **arabada** ganimet olarak toplanan...” (362/12)

“Deminki **atlara** ne olmuştu, onlar nereye gitti?” (102/34)

“Bu seferki **devlet şûrasında** büyük ve önemli meseleleri...” (9/1)

“Dedi, deminki çenesi sarılı **genç**.” (369/30-31)

² ‘sonra olan’ < son(g)+ra+ki “Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: etimolojik sözlük denemesi 1(A-N) 2(O-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları”.

“...yarından sonraki **günler** de değil uzun...” (200/33)

“Benden önceki **idikut hanı** Bilge Tekin...” (13/40)

“Tarkan Bilge Buka, bugünkü **İdikut’la** olan sohbetin akıbetini...” (80/7)

“İyi diremişler, önceki **İdikutlular** nasıl da cesurlarmış.” (40/3)

“Biraz evvelki **koşudan** hızını alamayan at durduğu yerde...” (57/14)

“...bunları sonraki **kuşaklara** aktarmaları gerektiğini...” (347/36)

“...koltuğunun altına kısıtırıp öteki **odaya** girdi.” (84/20)

“Kaldırıp öteki **odaya** yürüdü.” (381/20)

“...diye deminki **rezalet** ve derde bu durumda...” (456/34)

“...göç etmeden önceki en son **sesiydi**.” (457/36)

“...söylemeye çalışarak deminki **sözümü** söyledim.” (470/16)

“...söylemeye çalışarak deminki **sözümü** söyledim.” (470/16)

“Bavurçuk’un bugünkü **tenine** biz gibi batan sivri...” (496/2)

“Cengiz Han bugünkü askeri **toplantıya** oldukça önem verdi.” (251/31)

“...o Buda, önceki **Uygur İdikutlarının** taptığı altın...” (470/19)

“Senin bu seferki **vazifen** Ömer Hoca Otrarı...” (227/8)

3.2. Benzetme İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri

3.2.1. + CA

+CA ekini inceleyen bazı gramer kitapları bu eki şu şekilde açıklamıştır:

“-ce, -ca ekleri (...) liyakat anlamlı sıfatların teşkilinde de karşımıza çıkar, insanca, efendice, mertçe, kahramanca, askerce, hanımca...” (Bilgegil, 1984, s. 178).

“-ce eki (işlek bir ektir; ünlüler uyumuna ve ünsüzler benzeşmesine gör

e ulanır): a) Biçim, tarz ve yakışırılık sıfatları: Askerce (selam) – insanca (hareket) – dostça (söz) – terbiyesizce (gülüş)... gibi (...)” (Ediskun, 1963, s. 146).

“Sıfatlara ve sıfat olarak kullanılan sözlere gelerek eklendiği kelimeye “oldukça” anlamı katan, benzerlik ve azlık işlevinde küçültme sıfatları yapar. Bu sıfatlarda +CA vurguludur (...): aptalca (davranış), bönce (hareket) (...)” (Korkmaz, 2003, s. 36).

“...fiçi gibi yuvarlak, şişmanca **birisiydi.**” (334/19)

“...dolgunca orta boylu kartal gibi keskin bakışlı **delikanlıymış.**” (110/28-29)

“Düşmanca **düşüncelerini** Cengiz Han’a söyleyeyim...” (228/36)

“...alına kurnazca bir **fikir** geldi.” (165/4)

“...at yarışması, Moğolca **güreş** ok atmak gibi...” (195/7)

“Akıllıca bir **hareket** bu.” (222/32)

“Kısa boylu şişmanca bir **Noyan** önceden Bavurçuk...” (109/28)

“...Çağatay’ın bu düşmanca **sözlerinden** Cengiz Han’ın...” (111/32)

“...Noyan’ın oralarda hayvanca bir **suç** işlediğini ...” (464/8)

“Askerlerine de bu tür vahşice **işler** yapmaya meyilli...” (407/34)

“...gümüş ve binlerce **kölelere** ahip oldum.” (431/21)

“...yanmamış yüzlerce **sarık** yığılmıştı.” (427/23)

“...kaba ve edepsizce bir **şeyler** anlatmıştı.” (380/2-3)

“...göndermemek bir yana küstahça **cevap** yazdın.” (489/35)

“...Art Tekin bu alçakça **hareketi** görüp...” (349/39)

“...bu kadar ahmakça **iş** yapacağımı hiç düşünmemiştim.” (90/12)

“Lakin böyle pis, alçakça **işleri** burada da...” (315/33)

“...çıkmayan alçakça **olayı** hatırladığında bütün...” (403/29)

“...geçerek çuvaldaki cesedi uzakça bir **yere** gömdüler...” (86/35-36)

“...biraz arkasında duran yüksekçe bir **ağaca** bir at bağlanmıştı.” (105/13)

“...çıktılar ve onları yüksekçe büyük **arabaya** yerleştirdiler.” (49/13)

“Bu evin etrafına yüksekçe bir **duvar** örülmüştü...” (83/12)

“...üzüm dallarından oluşan büyükçe bir **gölgeliğin** yanına geldiğinde...” (34/34)

“Dedi, büyükçe bir **vadiden** geçerken.” (368/29)

“Yüksekçe bir **yere** koyulan idam sehpasında duran...” (29/5)

3.2.2. +sI

Bu eki, üzerinde inceleme yapan bir takım eser şu şekilde açıklamıştır:

“Eski Türkçeden beri isimden –si- benzerlik fiilleri düşmeli –ig ekiyle benzerlik sıfatları yapmışlardır (yag-sı-g suw-sı-g). Bir birleşik olarak –sig ekinin doğrudan doğruya isimlerden benzetme sıfatları yaptığını da Kaşgarlı haber vermektedir (oglansig erig begsig). Yine ona göre daha Eski Oğuzcada ekin son damak sesi düşmüş bulunuyor (tebretigsi tawratıgsı): -si eki dilimizde az işlek olmuş, fakat canlılığını koruyarak benzerlik sıfatları yapmıştır. Renk ve tat sıfatları alanında yerini kendi birleşigi ve genç rakibi olan –imsi ekine bırakmış gibidir. Başka sıfatlara gelmesi de oldukça seyrek: kızılı, kumralı, kekresi, ayrık, arıksı, yanık, bulamık, çalıksı, abdalı, budalası gibi. Bu ekin en anlatımlı üremeleri adlara gelerek onların belirgin vasıfları ile yarattığı benzerlik sıfatlarıdır (adjective simulatif). Ersi, erkeksi, kadınsı, çocuksu, hayvansı, maymunu, yılanı gibi. (...)” (Banguoğlu, 1974, s. 199).

“-si eki (çok işlektir; ünlüler uyumuna göre ulanır): a) **Benzerlik** sıfatları: **çocuk-** su (davranışlar) –**aptal** –sı(gülüş) – **hayvan** –sı (davranış) – **ayrık-** sı (hareket)... gibi” (Ediskun, 1963, s. 149).

“+sı, +si, +su, +sü (<+sig, +sig): İsim ve sıfatlardan benzerlik ifade eden sıfatları türetir. Pek fazla işlek değildir. **çocuk+su, kadın+sı** gibi” (Gülensoy, 2000, s. 525).

“Vcdansı fesatçısın!” (199/21)

“...çocukların çocuksu sesini ömür boyu dinlemek...” (396/4)

3.3.Berberlik İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri

3.3.1. +(I)t+Ø

Kaya Bilgegil’in Türkçe Dilbilgisi adlı çalışmasında açıklandığı şekliyle, “İsimlerin sonuna -t eki getirmek suretiyle beraberlik anlamı taşıyan sıfat teşkil olunur: Yaşıt (aynı yaşta). Not. –Bu ek az kullanılmaktadır” (Bilgegil, 1984, s. 179).

“...ülkeleri bu çocuklarımla eşit+Ø bir şekilde paylaşıyoruz.” (111/35)

3.3.2. +DAş+Ø

Bu eki bazı araştırmacılar şöyle açıklamıştır:

“Bu ek Eski Türkçeden beri tanıdığımız, az verimli olmakla birlikte anlatımı belirli, kullanışlı bir üretim unsurudur. Aslında kişiler arasında ortaklık, beraberlik bildiren eşlik adları (*nom de communité*) ve sıfatlar yapar: karındaş < kardeş, yoldaş, koldaş, boydaş (...)” (Banguoğlu, 1974, s. 169).

“Addan “ortaklık, beraberlik” bildiren ad ve sıfatlar türeten bir ektir” (Korkmaz, 2003, s. 46).

“...kader gibi sırdaş+Ø dost kader arkadaşı oluruz.” (110/36)

3.4. Düşkün Olma İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri

3.4.1. +CİL

+CİL eki bazı gramer kitaplarında şu şekilde açıklanmıştır:

“İsimlerin sonuna –cil, -cıl, -cül, -cul, -çül, -çul eklerinden birini getirmek suretiyle bir şeye iptilâ veya benzetme anlamı taşıyan sıfat teşkil olunur: *evcil* (= eve düşkün), *bencil* (nefsine düşkün), *kırçıl* (kıra yakın renkte). (Son iki örnekte olduğu gibi, bu ek sıfat ve zamirlerin de sonuna geliyor.)” (Bilgegil, 1984, s. 178-179).

“-cil eki (...): **a) Alışkanlık ya da düşkünlük sıfatları:** *Ev-cil* (hayvanlar) – *ben-cil* (insan) – *adam-cil* (karaca) – *ana-cil* (çocuk) – *baba-cil* (kardeşler)... gibi. **b) Benzerlik sıfatları:** *Kırçıl* (sakal) – *ak-çıl* (saç)... **c) Bir duruma yaklaşma sıfatları:** *Ölüm-cül* (hastalık)...” (Ediskun, 1963, s. 147).

“...Melike'nin **evcil hayvanı** olarak bu dünyaya tekrar...” (468/37)

“...zapt edeceğim ve onlara **ölümcül** son **darbeyi** indireceğim.” (142/7)

“Ondan **ölümcül saldırıdan** kurtulmayı...” (451/29)

“Bu **ölümcül sessizlikte** Kağanın sıkıntıları...” (160/5)

3.5. Küçültme, Sevgi ve Abartma İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri

3.5.1. +CİK+Ø

Kaya Bilgegil Türkçe Dilbilgisi adlı çalışmasında bu eki şu şekilde açıklamıştır: “-cik, -cık, -cek ekleri, sonuna geldiği sıfatın anlamına “fazla”, “oldukça”, kavramı katar: *incecik* (çok ince), *ufacık* (çok ufak), *alçacık* (hayli alçak), *daracık* (çok dar), *büyücek* (odukça büyük), *sıcacık* (hayli sıcak) gibi...” (Bilgegil, 1984, s. 179).

“...içten olmayan yapmacık+Ø dilekleri duyunca sinirlenip...” (226/21)

“...bilinmez bir azıcık³+Ø gecikme olmuş gibiydi...” (192/27)

“Sığanak’tan azıcık+Ø karşılıklar ve direniş oldu.” (346/20)

“Azıcık+Ø malı var.” (267/17)

“...yemek yiyip, azıcık+Ø nefes alalım.” (371/40)

“Sözünde yapmacık+Ø övünme olmasın.” (462/21)

“...kızın ateş gibi (1)sı(k)ca(k)cık⁴+Ø vücudunu bütün varlığı...” (201/12)

“(1)Sı(k)ca(k)cık+Ø yuvamdan, kadınımdan, çocuğumdan...” (335/13)

“...bilezik, incecik+Ø boynuna zümrüt taşından...” (282/29)

“...onun gül kokulu mini(k)cık+Ø dudaklarına bastırdı.” (381/37)

“...Bavurçuk Art Tekin’in de biricik+Ø oğlu.” (454/6)

³ azıcık < az(isim)+a(zarf-fiil eki)+cık “Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: etimolojik sözlük denemesi 1(A-N) 2(O-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.”

⁴ isî (fiil kökü) -g (fiilden isim yapma eki)+cak+cık “Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: etimolojik sözlük denemesi 1(A-N) 2(O-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları”.

“Cen benim **biricik+Ø oğlumdur.**” (488/15-16)

“Yalnız annenin **biricik⁵+Ø oğluydu.**” (439/2)

“...onların küçü(k)**cük+Ø haram uzvunu** aldırıyorum.” (347/24)

“Askerleriniz küçü(k)**cük+Ø yaygara** bağırtıdan korktular!” (373/29)

3.6.Mahrum Olma İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri

3.6.1. +sIz

En dikkat çeken sıfat isim eki örneklerinden biri olan +sIz ekini inceleyen çalışmalardaki bazı izahlar şu şekildedir:

“İsimlerin sonlarına –siz, -sız, -süz, -suz eklerinden biri getirilirse, mahrumluk anlamı taşıyan sıfat teşkil olunur: Görgüsüz, akılsız, bilgisiz, huysuz (= iyi huydan mahrum), tecrübesiz, bahtsız (talihi kötü), gereksiz, eşsiz, yüz­süz (utanma duygusundan mahrum), sessiz gibi...” (Bilgegil, 1984, s. 178).

“**Yoksunluk** sıfatları: **Işık-sız** (oda) – **tat-sız** (karpuz) – **düşünce-siz** (çocuk) – **terbiye-siz** (adam) (...) gibi” (Ediskun, 1963, s. 149).

“**+sız, +siz, +suz, +süz:** (...) +lı, +li, +lu, +lu ekinin olumsuzu (menfisi)dur. Bu ekle yapılmış **sıfat** veya **vasıf isimlerinin** anlamlısı olan **yokluk sıfatlarını** türetirler. Yani, bir nesnede bir şeyin bulunmadığını ifade eder” (Gülensoy, 2000, s. 522).

“+sIz / +sUz eki, addan “yokluk, eksiklik” bildiren olumsuz anlamda sıfatlar türeten çok işlek bir ektir. (...)” (Korkmaz, 2003, s. 64).

⁵ Bu kelimenin etimolojisi Gülensoy’un *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*’nde yer almamaktadır. Sevan Nişanyan ise <**Türkiye Türkçesi** bir + çUk şeklinde bir tahlil yapmıştır. “Nişanyan, S. (2009). *Sözlerin soyağacı: çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü* (Vol. 1). Everest Yayınları.

“-siz üretim eki olarak adlara gelir ve o nesneden, o nitelikten yoksul olanı gösteren giderme sıfatları (adjective privatif) yapar. Bunlar –li eki ile yapılanların aksi anlamlıları olurlar: (...)” (Banguoğlu, 1974, s. 201).

“Bu ek –lı, -i, -lu, -lü ekinin olumsuzudur. Onun için menfi isim eki veya menfi sıfat eki adı ile de anılır. (...)” (Ergin, 1995, s. 217).

“...kabristanlığına sessiz sedasız törensiz Ø defnetti...” (31/13)

“...şöhret budalası akılsız Ø olursa o zaman, bana ham deriden çizme” (58/5-6)

“...huzuruna çıkararak İdikut neden bağımsız Ø değil...” (66/37-38)

“...zayıf, fakat sert ve acımasız bir **adamdı...**” (63/18)

“Çok acımasız, kötü **adam** değil mi?” (283/39)

“ Ne kadar acımasız, ne kadar açgöz, kindar **adam** bu...” (479/22)

“...da öldürür akılsız **ahmak** olma, ben şaka yapmıştım.” (262/16)

“...Cengiz Han akılsız **anneniz** Börte, o Bilge...” (199/6)

“Mutlu bir şekilde “Arpasız **at** yamaç aşamaz...” (272/22)

“...kadar anlamsız **bakışlarıyla** tavana dikilip...” (160/35)

“Hasan Hoca’nın cansız **bedenini** göstererek...” (341/3)

“...fikir sahibi oldu, onun acımasız gaddar **birisi** olduğunu anladı.” (70/39)

“Susuz, uçsuz bucaksız **bozkırlar** hızla kat ediliyordu.” (102/20)

“...kavuşturan uçsuz bucaksız **bozkırlarım**, kelebeklerin uçuşup...” (466/27)

“Böylesine dehşetli ve acımasız **buyruğu** duyan Bavurçuk...” (306/26)

“...haset şifasız bir **derttir.**” (37/5)

“Ey vefasız **dünya!**” (91/20)

“...şırıldayan sesi ıssız⁶ **gecede** daha canlı duyuluyor...” (230/3)

“Cenap İyen Tömür’ün “saltanat tacının pahasız **gevheri**” olan...” (24/40)

“...ama yerdeki Hüda, namussuz vicdansız **Hakan** altın gümüş...” (33/2)

“...bugün sabırsız bir **halde** sabahladım.” (405/7)

“...kuşatıldığını, silahsız **halkın** Cengiz Han’ın...” (313/13)

“...akıllı mı yoksa akılsız bir **halk** mı?” (491/34)

“Onun bu sert ve acımasız **hasleti** Atay Sali’ye ters geldi.” (64/38)

“Tapınağın içi ıssız ve esrarengiz bir **havaya** bürünmüştü.” (160/36-37)

“...merhametsiz han ve hakana insafsız **hükümdara.**” (121/3)

“Bu sınırsız **gök** Kağanın semasıdır...” (62/36)

“Böylesine duyarsız, acımasız, katı, soğukkanlı, basiretsiz bir **insanmış** bu onun karaktersiz...” (315/36-37)

“Böylesine duyarsız, acımasız, katı, soğukkanlı, basiretsiz bir **insanmış** bu onun karaktersiz...” (315/36-37)

“...bu deyyuslar günahsız bir **insanın** kanına girdi.” (341/17)

⁶ ‘Sahipsiz, تنها’ < 1s+sız < idi+siz “Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: etimolojik sözlük denemesi I(A-N) 2(O-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları”.

“Ben silahsız **insanı** öldüremem!” (370/35)

“...Noyan’ın bıraktığı acımasız **morartılar** duruyordu.” (382/24)

“...yamaç aşamaz arkadaşsız **kahraman** cepheyi...” (272/23)

“Ey benim bahtsız **kardeşim!**” (359/37)

“Ne biçim arsız bir **kızım!**” (455/30)

“...ne kadar acımasız bir **komutan** olsa da buna...” (302/29)

“...başınız şu ahmak, akılsız **Moğol** gibi uçacak.” (339/12)

“...sinirlenen Kağan inatçı acımasız **oğlum** yok...” (191/9)

“...uçsuz bucaksız yemyeşil **otlaklardan** geçip...” (19/20-21)

“Bakın bu uçsuz bucaksız **ova** Kağanın ovasıdır.” (62/36)

“Bu uçsuz bucaksız **ovaya** yüz binlerce...” (192/9)

“Bu vadinin uçsuz bucaksız bir ucu Moğol Altay Dağlarına ulaşan **ova** olduğunu anladı.” (233/9-10)

“Haksız **ölümden** korkuyorum!” (300/37)

“...bir gün o ahlaksız yabani **Moğol** benden kılıcımı istedi...” (417/31-32)

“...Atay Sali’ye olan sınırsız bir **saygının** ifadesiydi.” (46/17)

“Sınırsız **sevinç** içindeyim ağa!” (263/31)

“...Bavurçuk Art Tekin onun riyasız, samimi **sözlerinden** hoşnut oldu.” (31/5)

“...sivri ve acımasız **sözleri** kendi ölümünü...” (496/2-3)

“...kılıcını bileyip, gamsız bir **şekilde** oturuyordu.” (378/6)

“...duruyordu sonra cansız bir **şekilde** yerde yatıyordu.” (485/34)

“...onların yerine ne kadar beyinsiz akılsız, yalaka **tipler** varsa...” (28/1)

“...çağlayan sularının sesi, uçsuz bucaksız bu **vadi** ve otlağın...” (70/18)

“Uçsuz bucaksız **vadideki** binbir çeşit çiçeklerin hoş kokuları...” (106/35-36)

“...uçsuz bucaksız, görklü, güzel, güneş ufkuna dek uzanan verimli, kutlu, bereketli, sihirli bir **vadi** idi.” (146/16-18)

“Kağanın sesi uçsuz bucaksız **vadi** de alabildiğince...” (153/4)

“İşte uçsuz bucaksız **vadi** ve yaylaklar.” (205/12)

“...Cengiz Han’ın elçilerini haksız **yere** öldürmüş.” (259/35)

“...kabristanlığına sessiz sedasız törensiz **Ø** defnetti...” (31/13)

“...kabristanlığına sessiz sedasız törensiz **Ø** defnetti...” (31/13)

“...avluya kedi gibi yavaş ve sessiz **adımlarla** girdi.” (83/20)

“...bitkin ve halsiz bir haldeki **Aygümüş Melike**...” (467/1)

“...şah olamaz, yeteneksiz **babası** gibi el kavuşturup...” (355/33)

“Talihsiz **biri** kuyuya insan başına kum yağar” dendiği gibi...” (56/30)

“...kan içici, merhametsiz bir **celladın** eline düşmüş...” (121/8)

“...girip bu sessiz endişeli **durumu** anlatmak...” (477/8)

“Dedi içinde ve çaresiz **halde:**” (259/16)

“...kucaklayıp uzun uzun ağlarken çaresiz bir **halde:**” (457/23)

“...vahşi hayvana, merhametsiz **han** ve hakana...” (121/2-3)

“Çaresiz **halde** yutkundu.” (439/31)

“...bu sefer isteksiz bir **halde** şüphe ve endişeleri...” (441/20)

“...sözlerin, yersiz **hareketlerin** hayatımızdaki önemini...” (296/7)

“...soğukkanlı, basiretsiz bir **insanmış** bu, onun...” (315/37)

“Dinsiz **kâfir** eşek!” (362/31)

“...Daha pişmemiş tecrübesiz bir **kumandanmış.**” (344/39)

“Böyle gereksiz **laflar** edersen çenen kapanır dilin tutulur. “ (53/16)

“Çaresiz bir **miskinlik** ve ruhi çöküntü içindeydi...” (15/34)

“Dünyada eşsiz ulu **Moğol** burada, dünyaca ünlü...” (364/13)

“Beyinsiz **Müslümanlar**, ölen bir babanın uğruna...” (313/32)

“...senin gibi hissiz **Noyan** bana lazım değil.” (431/5-6)

“...Otçeğin’in soğukkanlı, merhametsiz **nöbetçisiydi.**” (438/40)

“...Art Tekin’i isteksiz bir **şekilde** baş eğerek...” (172/31)

“...Muhammed Şah’ın çaresiz bir **şekilde** kendisine...” (247/21)

“...dedi, Kağan isteksiz bir **şekilde**.” (330/32-33)

“...tahmin etmeden düşüncesiz bir **şekilde** Kağan...” (490/37)

“...yalnız kimsesiz **serseri** gibi yaşamanıza...” (468/10-11)

“...onların yerine ne kadar beyinsiz akılsız, yalaka **tipler** varsa...” (28/1)

“...niyeti bozuk, namussuz bir **adam**.” (335/15-16)

“Susuz, uçsuz bucaksız **bozkırlar** hızla katediliyordu.” (102/20)

“Susuz, uçsuz bucaksız **bozkırlar** hızla katediliyordu” (102/20)

“...kavuşturan uçsuz bucaksız **bozkırlarım**, kelebeklerin uçuşup...” (466/27)

“...gibi uyanık ve korkusuz kahraman **Coşu** büyük...” (347/38-39)

“...Bavurçuk Art Tekin tehlikeli kumluklardan susuz **çöllerden**...” (19/21)

“Sonsuz **esenlik** versin!” (272/20)

“...Han’a karşı olumsuz **görüşleri** de var.” (207/23)

“Biz varana kadar kötü, uğursuz **haberleri** duyuracak bize...” (316/3)

“...ama yerdeki Hüda, namussuz vicdansız **Hakan** altın gümüş...” (33/2)

“...ayrılırken o uğursuz **Harezmler** başından kaybolmuştu.” (232/27)

“Lüzumsuz bir **laf** söyleyerek Bavurçuk Art Tekini üzmetten...” (95/17)

“...ağzımdan lüzumsuz bir **laf** çıkar mı diye...” (399/36)

“...olursa bundan sonsuz **memnuniyet** duyarım...” (145/37)

“...uçsuz bucaksız yemyeşil **otlaklardan** geçip...” (19/20-21)

“Bakın bu uçsuz bucaksız **ova** Kağanın ovasıdır.” (62/36)

“Bu uçsuz bucaksız **ovaya** yüz binlerce...” (192/9)

“Bu vadinin uçsuz bucaksız bir ucu Moğol Altay Dağlarına ulaşan **ova** olduğunu anladı.” (233/9-10)

“İdikut halkının sonsuz **saygı** ve sevgisine kavuştunuz.” (55/34)

“...kavuşan kızlar sonsuz bir **sevince** kapıldı.” (328/31)

“...Cengiz Hanı’ın önünde lüzumsuz **söz** söylememesini...” (55/27)

“Lüzumsuz bir **sözün** kendisine ok olup yüreğinde” (175/28)

“...çekinmeden birçok olumsuz kötü **sözler** söyledi...” (201/39)

“...gözleri ile umutsuz bir **şekilde** anasına baktı:” (286/23)

“Siz bana lüzumsuz bir **şey** söylemediniz...” (173/17)

“Olumsuz hiçbir **şey** görmedim Melikem...” (432/1)

“...yetenekli, korkusuz **Uygur askerlerinden** şahsen hoşnutum.” (357/2)

“...çağlayan sularının sesi, uçsuz bucaksız bu **vadi** ve otlığın...” (70/18)

“...uçsuz bucaksız, görklü, güzel, güneş ufkuna dek uzanan verimli, kutlu, bereketli, sihirli bir **vadi** idi.” (146/16-18)

“Kağanın sesi uçsuz bucaksız **vadi** de alabildiğince...” (153/4)

“İşte uçsuz bucaksız **vadi** ve yaylaklar.” (205/12)

“Uçsuz bucaksız **vadideki** binbir çeşit çiçeklerin hoş kokuları...” (106/35-36)

“Bu böyle uygunsuz bir **vakitte** haber...” (172/39)

“...şey değil ama olumsuz bir **yönü** de var.” (204/36-37)

“...öldürüldükten sonra korkusuz **Yanalhan** yanında...” (324/27)

“Coşu’nun korkusuz **yüreği** titredi.” (361/35)

“Bu kısa boylu esmer yüzlü tüysüz otuz yaşlarında **birisiydi.**” (157/12)

“...bu göçebe, cahil, kültürsüz **Moğollar’ın** haksızlık etmesi...” (104/30)

“...zayıf ve güçsüz **tarafalarını** bilmiyordu.” (247/26)

“...ağlamaya başladı, pürüzsüz **vücudu** tir tir titredi.” (377/35)

“Pürüzsüz **yüzündeki** hafif makyaj belli oluyordu.” (282/27)

3.7. Mahsus Olma İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri

3.7.1. +lık

Bu ek ile ilgili bazı incelemeler şu şekildedir:

“İsimlerin sonuna *-lik, -lık* ekleri getirilmek suretiyle, tahsis anlamı taşıyan sıfat teşkil olunur: *Kışlık, elbiselik, kurbanlık, yazlık, kiralık, iftarlık, gibi...*” (Bilgegil, 1984, s. 178).

“**a) ilgi sıfatları:** *Giysi-lik (kumaş) – yaz-lık (giysi) – kış-lık (odun) – kira-lık (dükkan) – turşu-luk (biber) – reçel-lik (vişne) – gün-lük (yumurta)... gibi. b) Yeterlik ya da birim sıfatları (bunlar, sayı sıfatlarıyla birlikte kullanılırlar): bir pişirim-lik (fasülye) – iki atım-lık (barut) – on adım-lık (yer)... gibi. c) miktar sıfatları: elli-lik (sınıf) – seksen-lik (ihtiyar)... gibi. c) Kalıplaşmış sıfatlar: rahmet-lik (babam)... gibi”* (Ediskun, 1963, s. 148).

“En yaygın eklerdendir. Sıfat ya da ad kategorisinde sözcükler yapar. (...)” (Eker, 2003, s. 321).

“İdikut’un bir yıllık **azığı** benim askerlerim bir günde...” (269/15)

“Yazık ki, Hakanlık **bahtı** herkese nasip olmaz! (38/14)

“...İdikut Devletinin yazlık **başkenti** Beşbalık şehrinde...” (7/6)

“...İdikut Devleti’nin kışlık **başkenti** Turfan şehrine...” (19/22)

“...Karahanlıların eski yazlık **başkenti** olan Balasagun’u...” (310/14-15)

“Şimdiki bu yazlık **başkentimiz** olan Beşbalık, Hunlar devrinde...” (42/26)

“Sen aşağılık ve iğrenç bir **düşmansın!**” (453/19)

“...bugünkü aydınlık **geceyi** canlandıran Kerulan...” (162/24)

“Aydınlık **günler** başınızdan eksik olmasın.” (82/10)

“...Kusmayinin o alçak, iğrenç, aşağılık **hayvana** gücü yeter.” (433/14-15)

“...sizin yazlık **karargâhınızı** kurmaya en uygun...” (490/16)

“...saraya gelerek Hakanlık **libaslarını** ve hilatını giydi...” (98/34)

“...Art Tekin’in yazlık **ordusu** Beşbalık’taydı.” (409/30)

“...mücevherlerle süslenen hükümdarlık **taçını** taktı...” (98/35)

“...haftalık ve aylık **toplantılarda**...” (9/14)

“...haftalık ve aylık **toplantılarda**...” (9/14)

“...tarihe yazılacak aydınlık bir yol olacak.” (113/40)

“...savaşlara katılsam da senin gibi aydınlık yüzlü birisine hiç...” (110/34)

“Onlar on kişilik yüz kişilik bin kişilik on bin kişilik askerlerden oluşması gerek.” (141/27-28)

“Onlar on kişilik yüz kişilik bin kişilik on bin kişilik askerlerden oluşması gerek.” (141/27-28)

“Onlar on kişilik yüz kişilik bin kişilik on bin kişilik askerlerden oluşması gerek.” (141/27-28)

“Onlar on kişilik yüz kişilik bin kişilik on bin kişilik askerlerden oluşması gerek.” (141/27-28)

“Elveda, benim bir gecelik Uygur erkeğim!” (402/40-403/1)

“...ağır yük ve üstünde hediye eşyalar yüklü arabalar...” (102/5)

“...Tatatuna'nın törelilik fermanıyla yarışmayı sona...” (186/9)

“...emrinde yirmi bin kişilik askerî gücü varken...” (248/22-23)

“...Kağanın bir gecelik hatunuydu.” (395/33)

“...iki yüz yirmi bin kişilik atlı ordu oluşturuldu.” (147/32)

“ Bir kilometrelik ovoidan bir karış evim daha güzeldir.” (301/1)

“...oturduğu yerden iki kişilik yer boşaltıp yeni...” (225/1)

“...güney doğusundaki kumluk bölgeye yerleşmiş.” (354/27)

“Bu üç günlük bebeğin belini bağlamak...” (190/7-8)

“...o kadına bir **günlük koca**, ben ise...” (389/32)

“...bunu **günlük bir tapınma** diye anladı.” (433/36)

“...sakallı ata ile yaşlı ece **günlük uğraşı** içinde bir şeylerle...” (35/3-4)

3.8. Mensubiyet İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri

3.8.1. +CA+Ø

+CA eki bazı çalışmalarda şöyle izah edilmiştir:

“**İlgi** sıfatları: **Türk-çe** (şairler) – **Fransız-ca** (kelime) – **İngiliz-ce** (makale)... gibi” (Ediskun, 1963, s. 146).

“İsimlerin sonlarına “-li, -lı, -lu, -lü” yahut “-ce, -ca” eklerinden birisi getirilirse bir yere veya bir kavme mensupluk anlamı taşıyan sıfat teşkil olunur. Bursalı, İngilizce gibi. Bunlara *İsm-i mensup denirdi*” (Bilgegil, 1984, s. 178).

“Uygurca+Ø **şarkılar** söylüyor.” (140/8)

“Çince+Ø **eserleri** rahat okuyup anlayan, Uygur devletleri...” (66/27)

3.8.2. +II

Mensubiyet ifadelerinde kullanılan +II eki ile ilgili bazı açıklamalar şöyledir:

“İsimlerin sonlarına “-li, -lı, -lu, -lü” yahut “-ce, -ca” eklerinden birisi getirilirse bir yere veya bir kavme mensupluk anlamı taşıyan sıfat teşkil olunur. Bursalı, İngilizce gibi. Bunlara *İsm-i mensup denirdi*” (Bilgegil, 1984, s. 178).

“**İlgi** sıfatları: **Fenerbahçe-li** (gençler) – **lise-li** (öğrenciler) – **köy-lü** (kadınlar) – **Tekirdağ-lı** (askerler) - **Bayburt-lu** (Zihni)... gibi” (Ediskun, 1963, s. 148).

“...Beşbalıklı **ağam** Tora Kaya’yı tanıyorum.” (287/5)

“...kılıç Melik Şah Kuçalı **Ali Bahşi** gibi kendisine...” (296/10-11)

“Kaşgarlı merhum **Arslan Han**’ın Uygur...” (334/38)

“...Hitay Gorhan’a bağlı Kaşgarlı **Aslanhan**...” (280/40)

“Kaşgarlı **Arslanhan**, Hotenli kılıç Melik Şah...” (296/10)

“...ilk önce Kaşgarlı **Arslanhan** komutasında Uygur...” (311/39)

“Beşbalıklı beyaz alınlı **atları** eyerlenmiş ve her...” (202/2)

“...gençleri, sonra Buharalı genç **esirleri**, nihayet...” (344/26)

“Tolu, Otrar’lı **esirlere** Bahşi’nin cesedini...” (344/34)

“O, Orta Asya’lı **esirleri** gözden geçirdi.” (362/16-17)

“...Elmalık’tan Korgashlı **İdikut Ozar** bana yalvarıp geldi.” (281/1)

“Beşbalıklı **insanlar** yaşama mücadelesi veriyor...” (290/6)

“...gibi kaynaşan Otrarlı **insanlar**, Uygur orduları...” (322/39)

“Otrarlı **kardeşlerinin** kökünün Batı Karahanlılar...” (311/37)

“Beşbalıklı **kızdır**.” (38/18)

“Beşbalıklı **kızlar** ve delikanlılar Cengiz Han’ı...” (268/24)

“Cengiz Han Beşbalık’lı **misafiri** yemin tepesine...” (194/4)

“...o iki Otrarlı **Müslüman** Moğol devletine yine hizmet...” (305/25)

“...Orta Asyalı **Müslüman** kardeşlerimin kan ve...” (365/11)

“Yıllardan beri Otrarlı bu **Müslümalar** bana büyük...” (304/31)

“ Otrarlı **Müslümanlar** arasında yaşlı dede bir adım ...” (315/8)

“Ey, Otrarlı **Müslümanlar** atalarımız kahraman değil...” (322/29)

“Otrarlı **Müslümanlar** at toynakları altında kaldı.” (323/3)

“Orta Asyalı **Müslümanlardan** bize yardım eden...” (304/25)

“...sakal da Beşbalıklı **oymacı**, heykeltıraşların sanat...” (474/40)

“...Orta Asyalı **Müslüman** kardeşlerimin kan ve...” (365/11)

“Tatatuna’yı Turfanlı **rahip** Kaşgar’a götürecekmış.” (440/18)

“Bizim Beşbalıklı **şair**, ressam, şarkıcı...” (210/21)

“...Beşbalıklı Tora Kaya, Turfanlı **Tarkan Bilge Buka’lar** bile...” (10/14)

“...Beşbalıklı Tora Kaya, Turfanlı **Tarkan Bilge Buka’lar** bile...” (10/14)

“Orta Asya’lı **ticaret kervanlarının** Cengiz Han, bize...” (264/30)

“...yola çıkan Orta Asyalı **tüccar**, satıcı Müslümanlar...” (240/10)

“Anne bak, o Beşbalıklı **Uygur** babamı rezil...” (182/29)

“Tatatuna öğretti, o Beşbalıklı bir **Uygur**.” (289/14)

“...genç esirleri, nihayet Kaşgarlı **Uygurları** gönderdi.” (344/27)

“Bunu Kaşgarlı **Uygur askerleri** iyi anlıyordu.” (322/7)

“...iki kardeş, Beşbalıklı **vatandaşlar**, Moğol toprağında, sarı...” (66/18-19)

“Beşbalıklı **yiğit** önünde duran bu Moğol’un Cengiz...” (262/7)

“...bekleyip duran Harezmlî iki **cariyeyi** çağırttı.” (407/1)

“...bir zamanlar Çinli **Cuçu Ance** tarafından yağmalanmış...” (236/3)

“...yetiştirmenin zorluğunu Harezmlî **kaçaklar** hiç...” (233/13-14)

“Kaşgarlı Arslanhan Hotenli **Kılıç Melik Şah**, Kuçalı...” (296/10)

“Harezmlî **misafirler** saraydan çıktılar.” (220/15)

“Harezmlî **Muhammed Şah** ile onun anası Terken...” (304/15-16)

“...Mahmut’un kendisi Harezmlî bir **müslüman** olduğu halde...” (243/33)

“...bana İdikutlu **Atay Sali**’yi çağırınız.” (399/23)

“...çalgıları da İdikutlu **Buda rahipleri** de çalışıyordu.” (311/27)

“Kendinin İdikutlu **gururunu** yüksek tuttu.” (319/3)

“İdikutlu **Uygur askerleri** bu işe hazır.” (279/10)

“...onu, İdikutlu **Uygur ustalar** yapmıştı.” (359/4)

“Biz İdikutlu **Uygurlar** Budistiz.” (155/38)

“İdikutlu **Uygurlar** İslamiyete geçmek, müslüman...” (476/14)

“Demek ki biz, İdikutlu **Uygurlar** Moğollara hizmet ederek...” (385/15)

“Benim İdikutlu **Uygurlarım!**” (153/20)

“...için gelen İdikutlu **yiğit** onu öldürdü diye...” (455/2)

3.9. Meslek, Görev, Yönelim İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri

3.9.1. +CI+Ø

+CI eki ile ilgili bazı gramer kitaplarındaki açıklamalar şu şekildedir:

“**a) Geçici ya da sürekli iş-güç ya da istek sıfatları: *Kitap-çı* (Remzi) – *terbiye-ci* (İsmail Hakkı Baltacıoğlu) – *tarih-çi* (Naima) – *boya-cı* (Süleyman) (...). **b) Huy ya da tutum sıfatları: *yalan-cı* (tanık) – *ezber-ci* (öğrenciler) (...). **c) İlgi sıfatları: *Parti-ci* (genç) – *Atatürk-çü* (gençlik) (...)**” (Ediskun, 1963, s. 146-147)****

“İsimlerin sonuna *-ci, -cı, -cü, -cu, -çi, -çı, -çü, -çu* eklerinden biri getirilmek suretiyle meslek, görev veya huy ifade eden sıfat teşkil olunur: *demirci, boyacı, kitapçı, (...)*” (Bilgegil, 1984, s. 178).

“...bu vaktinde yabancı⁷+Ø bir **adam** bu yere...” (475/31)

“Kız ise, yabancı+Ø **adamin** oyunuyla ilgilendi...” (312/25)

“...benim sevdiğim şarkıcı+Ø **Argasun’a** teslim etsin.” (358/7)

“...kanlı seferlere de meşhur çalgıcı+Ø **Argasun’u** beraberinde...” (132/29)

“Bu sırada Börte Hatun çalgıcı+Ø **Argasun’u** eşinin yanına...” (133/10)

“...Cengiz Han gibi yardımcı+Ø ve **birisi** bulunmaz.” (210/26)

“...gidiyorsun, neden yabancı+Ø **birilerinin** evlerine giriyorsun...” (230/6)

“Ben istilacı+Ø ve cihanı alt üst eden, insanlara baş eğdiren **cihangir**, dedi.” (108/15-16)

“...Argasun, şarkıcı+Ø **çocuklar** ve beyler otağ önünde...” (500/20)

⁷ < **yaban** | < ***yawa** *‘dışarıdan gelen’+n|+cı “Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: etimolojik sözlük denemesi 1(A-N) 2(O-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları”.

“...nasıl kovulduğunu yabancı+Ø devlet ve millet içindeyken...” (138/22-23)

“...büyükleri ve halk, yabancı+Ø devlet adamları ve elçileri...” (273/14-15)

“...Devleti’nin yabancı+Ø devletlerle olan ilişkisi...” (489/19)

“Yabancı+Ø devlette altın, gümüş, inciler...” (309/18)

“...ve halkımızı yağmacı+Ø düşmanlardan koruyabilsek...” (205/3)

“Ben bir misafir, elçi, yabancı+Ø elçi, işte hepsi bu...” (65/4)

“...kılıçından suikastçi, hasetçi, çıkarıcı+Ø hainlerin saldırısından...” (238/28)

“Masajcı+Ø kız Melike’nin bütün vücudu...” (380/12)

“...yanında masajcı+Ø kız da vardı.” (431/33)

“...Kusmayin masajcı+Ø kıza düşündüklerini anlattı...” (421/15)

“Bunu duyan dokumacı+Ø kızlar sevinçten havalara zıpladı.” (37/37)

“Tabip, masajcı+Ø kızlar ile Tarkan Bilge Buka...” (382/18)

“...sessizce, yabancı+Ø kimseler gibi bakışıp...” (207/36)

“...yabancı+Ø kişilerden rehine olmaz.” (13/23-24)

“...mızrak ve kalkan tutan yabancı+Ø kişileri gördü.” (340/38)

“...gelen yabancı+Ø konukları görünce elindeki kalburu...” (35/13)

“O, yalancı+Ø, iftiracı bir mahlûk!” (360/11-12)

“O, yalancı, iftiracı+Ø bir mahlûk!” (360/11-12)

“...mabuda yerleştirdiği yabancı+Ø **misafirler** de rahiplerle beraber...” (46/14)

“İbadethaneye gitmekte olan yabancı+Ø **rahipler** olsa gerek.” (34/7-8)

“Bu alaycı+Ø **sözü** duyanlar da İdikut’a bir hayli...” (179/15)

“Kağan, alaycı+Ø ve aşağılayıcı bir **şekilde** hafifçe...” (326/22)

“...şair, ressam, şarkıcı+Ø **Tatatuna** ise şimdi Moğol...” (210/21)

“Onun leşi yabancı+Ø **topraklarda** kaldı.” (467/25)

“...tutmadan yabancı+Ø **topraklarda**, gurbette niçin...” (468/9)

“...beş sene yabancı+Ø **topraklarda** kaldığına...” (481/30)

“Yabancı+Ø **ülke** toprağında cesedi kalmasın...” (283/2)

“Yabancı+Ø **ülkelerde** savaşlara katılacakmış.” (282/34)

“Ayrıca yabancı+Ø **ülkelerden** hiç kimse gelmedi.” (386/17-18)

“Vatanımızı bırakıp yabancı+Ø **ülkelere** yerleşen hain kaçaklar...” (217/13)

“...Moğollarla beraber yabancı+Ø **ülkelere** gitmesini de...” (385/25)

“...beni rehine olarak oraya, yabancı+Ø **ülkeye**...” (14/22)

“Sırtını sıvazlayarak yağcı+Ø **yalaka** hiç değil.” (318/17)

“...esenlikle kurtarmanın akılcı+Ø **yolunu** araştırmak gibi...” (9/5)

“...dostlar yolda, kanlı savaşta, yabancı+Ø **yurtta**, soğukta...” (365/17-18)

“Tus Taygu çok kurnaz, haset ve şüpheci+Ø bir **adamdı**.” (15/35-36)

“...bu kötü niyetli, şüpheci+Ø zalim kurnaz, hilebaz **adamın**...” (70/6-7)

“...gün ağarırken haberci+Ø **asker** Kitan’a doğru hareket etti.” (89/38)

“Hazineci+Ø **Beyi** toprak ve arazilerle birlikte...” (274/20)

“...şehrin idareci+Ø **beylerini**, Gumatı Tapınağının...” (205/29)

“Cengiz Han hileci+Ø, münafık **biri** değil mi?” (283/38)

“Kendisi çok aceleci+Ø ve korkak **birisidir**.” (216/23)

“...çok kurnaz, paragöz, şüpheci+Ø **birisidir**.” (227/31)

“...aşırı düzenbaz, kurnaz ve şüpheci+Ø **birisiydi**.” (332/37)

“Kağanın böyle şüpheci+Ø **davranışı** Bavurçuk Art Tekin’i...” (120/22)

“Bu dumanlar haberci+Ø **işaretiydi**.” (102/23)

“Şüpheci+Ø ve evhamlı **Kağan** hemen o gün içimizden...” (487/37)

“Yaklaşmayın, defolun, dilenci+Ø **köpekler!**” (474/24)

“Moğollar’ın öncü+Ø **askerleri**, artçıları, habercileri...” (211/20)

“Bavurçuk Art Tekin tecavüzcü+Ø **haydutlara** özgürlük tanıyan...” (137/4)

“...Coşu değil tecavüzcü+Ø bir **Moğol’um**.” (348/19)

“Çek, dedi, savaşçı+Ø **baturlara**...” (299/6)

“...kılıçından suikastçı+Ø, hasetçi, çıkarıcı **hainlerin** saldırısından...” (238/28)

“Uygurlar, savaşçı+Ø **halktır**, bu hasletlerini takdir ediyorum.” (129/17)

“...vereceğim bu işi usta zanaatçı+Ø **Kabul’a** havale...” (210/32)

“Veya bu yardakçı⁸+Ø **köpekler** size baskı mı yapıyor?” (474/35)

“...aşçı+Ø **Lama Lubsan Dansun**, Cengiz Han’ın sesini duyunca...” (295/27)

“...kalan daçlak aşçı+Ø **Lubsan Dansun**’un kazanını...” (300/2)

“...nehre baktıklarında aşçı+Ø **Lubsan Dansun** ile...” (301/40-302/1)

“...sıkıca bağlayan aşçı+Ø **Lubsan Dansun** gelmekteydi.” (302/17)

“Aşçı+Ø **Lubsan Dansun** üstünü başını iyice...” (303/33)

“Diye sordu, aşçı+Ø **Lubsan Dansun**.” (323/38)

“Aşçı+Ø **Lubsan Dansun** kazandaki suyu çoktan...” (325/3-4)

“...aşçı+Ø **Lubsan Dansun**’a, kılıç asmış...” (325/5)

“Aşçı+Ø **Lubsan Dansun**’un yemeği hazır.” (331/9)

“...yine lama aşçı+Ø **Lubsan Dansun** hazırlamış.” (357/12)

“...beraberindekiler teşrifatçı+Ø **Moğol askerlerini** ses...” (202/38)

“...sinirlenen Kağan inatçı+Ø acımasız **oğlum** yok...” (191/9)

“Cesurane ve inatçı+Ø bir **tavırla** konuşan Tarkan’ın bu sözlerini...” (82/10-11)

“Onun üstüne aşçı+Ø **Uygur yiğidi** oturdu.” (362/12)

“Savaşçı+Ø **yiğitler** ham etleri yesin.” (297/32)

⁸ <yar-da-k+ç> ‘kötü işlerde birine yardım eden kimse’ “Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: etimolojik sözlük denemesi 1(A-N) 2(O-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları”.

“...canlandıran, akıllı ve feraset sahibi milliyetçi+Ø bir **adamdı**.” (66/33-34)

“Bunlar, çiftçi+Ø bir **ailenin** kızları.” (407/4)

“Tarihçi+Ø **âlimler** olmazsa savaşçılar bu...” (360/25-26)

“...kendini cenkçi+Ø **asker** olarak kabul edebilirsin...” (11/14-15)

“...şüphe olmasın, nöbetçi+Ø **askerlerimi** arayın!” (397/29)

“...Art Tekin nöbetçi+Ø **askerleriniz** benimle konuşmadı...” (397/11)

“Belki siyasetçi+Ø **Danışment Tora Kaya** öğretmişler.” (317/32)

“...fakat rüşvetçi+Ø, **gümrük memuru** gibi benim...” (348/40)

“...kılıçından suikastçı, hasetçi+Ø, çıkarıcı **hainlerin** saldırısından...” (238/28)

“Biliyor, çiftçi⁹+Ø **halk** olduğumuzu bilmiyor mu?” (128/22)

“Benim suyumu içen çiftçi+Ø **halk**.” (270/31)

“Otçeğin işe önce nöbetçi+Ø **Hasar’dan** başladı.” (438/35)

“...geri döndüğünde, hizmetçi+Ø **kız**, Kusmayin’i selamlamak...” (393/12)

“...Kusmayin hatta hizmetçi+Ø **kız** bile sabaha...” (422/33)

“...giyimiyle ilgilenen hizmetçi+Ø **kızı** çağırdı...” (380/6-7)

“Sarayda hizmetçi+Ø **kızlar** ve cariyeler azalsın.” (37/7)

“...dışında o gecenin nöbetçi+Ø **komutanı** biliyordu.” (230/30)

⁹ **Farsça** *cuft* özellikle bir çift öküz “Nişanyan, S. (2009). *Sözlerin soyağacı: çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü* (Vol. 1). Everest Yayınları”.

“...tepelere olan nöbetçi+Ø **kulelerinden** birbiri arkasından...” (385/37-38)

“...ilave nöbetçi+Ø **kulübeleri** yaptırdı ve...” (375/18)

“Babam hasetçi+Ø **Tarkan Bilge Kaya'nın** sözüne kanarak” (138/31)

“...Usta ve maharetli okçu+Ø **kardeşi** Habutu Hasar'ı...” (134/35)

“Okçu+Ø **yiğit** ayaklarında asılan ve namlı bir...” (487/26)

“...O da Uygur'un dövüşçü+Ø **yiğitlerini** seçip verdi.” (334/5)

3.10. Nicelik İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri

3.10.1. +(ş)Ar

“Onların her biri ikişer **kişi** hazırlasın...” (219/1)

3.10.2. +(I)nCI

“Altıncı **hislerine** güvenen İdikut bunu hapis etme...” (105/30)

“...Art Tekin beşinci altıncı, yedinci **mağara evlerini** ziyaret...” (238/32)

“...şimdi o burada birinci **arabada** oturuyor.” (395/19)

“...ile kızını ikinci **arabaya**, genç çocukları...” (362/8)

“Tavuk yılı on birinci **ayında** Tangut'a savaş açmadan...” (489/29)

“Kağanın ikinci bir **buyruğunu** beklemeden...” (318/36)

“...adam, Kağanın beşinci **çocuğu** Bavurçuk Art...” (290/23)

“Ben beşinci **çocuğumu** kimseye satmam dedi Kağan...” (478/25)

“İdikut **birinci danışmanı** Tarkan Bilge Buka’ya bakarak...” (411/38)

“...Huan He vadisinde **ikinci defa** saldırıya geçti.” (491/20-21)

“...adam **ikinci defa** eline ok alabilir.” (175/33)

“...ben de sizi **ikinci defa** gördüğüm için memnunum!” (258/36)

“**Birinci derecedeki** nazırlar ve yardımcıları...” (208/29)

“**Birinci düşmanımız** Cengiz Han ise...” (448/20)

“...ise, **ikinci düşmanımız** cahillik oldu.” (448/20)

“Beni **ikinci eş** olarak alacak mısınız?” (197/29)

“...Cengiz Han’ın **beşinci evladı** olarak İdikut Devleti...” (112/32)

“Sen şimdiden sonra benim **beşinci evladımsın**.” (112/24)

“İdikut benim **beşinci evladım**.” (182/10)

“**Beşinci evladınız** olarak bundan eminim.” (131/39)

“**Yedinci gün** sonunda Sığanak teslim oldu.” (341/32)

“...baharın son on **ikinci günü** gerçekleşir.” (190/5)

“...Haziran ayının yirmi sekizinci **gününde** hepimiz...” (212/6)

“İdikut tahtına **ikinci hanımından** olan küçük oğlu...” (12/8)

“Babası Esugey’in **ikinci hatunundan** doğmuş Bekter’i...” (108/5)

“...ulusu” (Üleş, payı, hissesi) **beşinci ilidir**...” (501/39)

“Böyle bir fırsat **ikinci kez** elimize geçmez.” (367/15-16)

“Bu **ikinci kez** düzenlenen askerî danışma toplantısıydı.” (434/11)

“...Art Tekin **beşinci**, altıncı, yedinci **mağara evlerini** ziyaret...” (238/32)

“...Art Tekin **beşinci altıncı**, yedinci **mağara evlerini** ziyaret...” (238/32)

“**İkinci mektup** yine Cengiz Han adından...” (305/14)

“**İkinci nöbetçi** daha da dik başlıydı.” (401/4)

“...Cengiz Han’ın **beşinci oğlu** olarak...” (188/23)

“Her şeyi onun **beşinci oğlu** bilir.” (208/11)

“...Cengiz Han **beşinci oğlu** olarak kabul...” (214/7)

“Ben şimdi onun **beşinci oğlu** oldum.” (210/6-7)

“Ben onun **beşinci oğlu**.” (369/15)

“...Cengiz Han’ın **beşinci oğlu** olduğu aklına gelerek...” (385/19)

“...beni Kağanımın **beşinci oğlu** Bavurçuk Art Tekin...” (428/1)

“Babamın **beşinci oğlu** Bavurçuk Art Tekin’in de...” (454/5)

“...o, Kağanın **beşinci oğludur** iyi düşünün.” (182/40)

“O vakitte benim **beşinci oğlum** Bavurçuk Art Tekin olur.” (71/33)

“O, benim **beşinci oğlum!**” (183/20)

“...Devleti’nin hakanı, benim **beşinci oğlum...**” (259/29)

“Benim beşinci oğlum esenlikte olursa...” (263/19)

“...benim beşinci oğlum Bavurçuk Art Tekin’de katılacak.” (253/15)

“Kağanın beşinci oğluymuşsunuz, onuncu oğlu...” (199/4)

“Cengiz Han birinci oku isabet ettirememekten...” (179/4)

“İkinci oku atmayı bıraksanız iyi olur...” (179/13)

“...sadaktan ikinci oku alıp attı.” (179/17)

“Cengiz Han ikinci okun da isabet edemediğini...” (179/24)

“...sıkışarak çıkıp birinci safa geçti ve...” (194/26)

“...sağ taraftaki ikinci saftan sıkışarak çıkıp...” (194/25-26)

“Bu birinci sebep.” (352/19)

“Bu ikinci sebep.” (352/21)

“İkinci sırada tanıştırmak her ne kadar överseniz övün...” (122/39)

“...arasında dolaşarak, beşinci sıradaki bir atı...” (280/2-3)

“...överseniz övün, birinci sıradan tanıştırmaya göre hiçbir...” (122/40)

“...Noyan’a ikinci bir soru sormadı...” (173/8)

“Arkasında ikinci tabağı taşıyan sanatçının tabağında...” (268/35)

“...Moğolistan’ın beşinci ulusu “ (Üleşi, payı, hissesi)...” (501/39)

“Uygur İdikut’u benim beşinci ulusum...” (112/27)

“Peki, ikinci yarışma hakkında ne...” (169/11)

“Onuncu gün, Bavurçuk Art Tekin büyük ve küçük arabaları...” (49/21)

“...oğluymuşsunuz onuncu oğlu olsanız da...” (199/4)

“...öldüğü yerde, onuncu Uygur da ölsün!” (318/11)

“...genç çocukları üçüncü arabaya oturttu...” (362/9)

“...umut beslediği üçüncü oku da Bavurçuk...” (180/7)

“Üçüncü oku da böylece göğe gezledi...” (181/18)

3.11. Nitelik İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri

3.11.1. +Al+Ø

Bu eki izah ederken Süer Eker, Addan Ad Yapma Ekleri başlığı altında +Al ekini önce “-Al: genel, yerel, özel, ulusal” şeklinde açıklamış daha sonra “-Al güzel (< güzel), ilkel, kumral vb. az sayıda sözcüklerde görülür” açıklamasını eklemiştir” (Eker, 2003, s. 317).

“...kucaklayıp onun uzun kumral¹⁰+Ø saçlarını okşadı.” (201/8)

“Melike sadece güzel¹¹+Ø Ø değil aynı zamanda akıllı...” (94/34)

“Habercilerin atları için özel¹²+Ø ahır mevcut...” (269/40)

¹⁰ Kumral < koñır + al “Eker, S. (2003). *Çağdaş Türk dili*. Ankara: Grafiker Yayınları”
Kumral < kongur (kestane rengi) + al “Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: etimolojik sözlük denemesi 1(A-N) 2(O-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.”

¹¹ < göz+el < *köz “Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: etimolojik sözlük denemesi 1(A-N) 2(O-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları”
< göz +Al “Nişanyan, S. (2009). *Sözlerin soyağacı: çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü* (Vol. 1). Everest Yayınları.

“Ne kadar güzel+Ø **anlar** bu!” (380/17)

“Bu ne büyük, ne güzel+Ø **araba!**” (48/32)

“Sizlerin bu güzel+Ø **arzu** ve niyetlerinizi...” (155/5)

“...Muhammed Şah’ın özel+Ø **askerini** onun yanına...” (244/8)

“Güzel+Ø ve asil **atlar** beslemiştir.” (116/17)

“Güzel+Ø **atlara** binerek saflara dizilmiş...” (174/1)

“...sabahın gelin kızı güzel+Ø **aya** baktı.” (92/4)

“Akıllı, güzel+Ø **Aygümüş Melike** Bavurçuk Art Tekin...” (283/28)

“...dolu güllük gülistanlık güzel+Ø bir **bahçesi**, geniş avlunun...” (83/14)

“Özel+Ø **bakıcılar** iki taraftan onu yelpazeliyordu.” (494/38)

“...testi olan güzel+Ø bir **bayan** bir bayan onların...” (222/7)

“...geçecek ulaklar için özel+Ø izin **belgeleri** hazırlanacak.” (188/30)

“...toz fırtınası güzel+Ø **Beşbalık**’ın yüzünü kapattı...” (288/1-2)

“...“Haberciler vasıtasıyla güzel+Ø **bilgiler** gelecek”...” (358/2-3)

“Böyle güzel+Ø **boynunda** boncuklar toprağa...” (285/18)

“Sığanak şehrine özel+Ø bir **bölük** asker bırakarak.” (341/37)

¹² ‘zâti, hususî, şahsî’ <öz+el “Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: etimolojik sözlük denemesi 1(A-N) 2(O-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları”.

Öz kendi +Al “Nişanyan, S. (2009). *Sözlerin soyağacı: çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü* (Vol. 1). Everest Yayınları.

- “ Yanalhan bu güzel+Ø **cariyelerin** zor durumuna...” (325/17)
- “Tekin’in derin manalı bu güzel+Ø **cevabını** beğendi...” (34/26)
- “Doğru ve güzel+Ø bir **cevap.**” (123/20)
- “Benim için özel+Ø **çadır** dikmeyi bırakın.” (44/17)
- “...Art Tekin, size özel+Ø **çadır** ev kurdurdum.” (400/6)
- “...hemen arkasına dikilmiş özel+Ø **çadırda** ise Moğol çalgıcılarının...” (113/23)
- “...kervansaray yanındaki özel+Ø bir **çadırda** konaklıyorlardı.” (228/13)
- “Beyaz saray yanındaki özel+Ø **çadırda** ışık söndü.” (230/2)
- “Bu çay bize has özel+Ø bir **çaydır**...” (297/16)
- “Güzel yurdum, güzel+Ø **çocuklarım**...” (363/21)
- “...bildirmek için bu güzel+Ø **demlikte** çayı kendi ellerimle...” (225/9-10)
- “...az ötesinde bulunan özel+Ø bir **direğe** atı bağladı.” (57/13-14)
- “...onun güzel+Ø **dudaklarının** ateşinde yanarken...” (437/1)
- “...ümitlerimiz ve güzel+Ø **duygularımız** olmazdı.” (495/27)
- “Güzel+Ø ve kötü **düşünceler** de mevcut mu acaba?” (109/21)
- “Güzel+Ø **düşüncelerinize** ve temennilerinize teşekkür ediyorum...” (114/4)
- “...yüksek dereceli özel+Ø yetkili **elçi** ve gözetici olarak...” (257/8)
- “...Curcit Hanlığına özel+Ø **elçi** ve gözetici olarak...” (265/36)

- “...bırakacak şekilde onun için özel+Ø bir ev yapsın.” (211/30)
- “Sizin için özel+Ø bir beyaz ev “ (çadır) de yaptırmıştık.” (277/33)
- “...kayısıyla bürünmüş güzel+Ø süslü bahçeli bir evde oturuyordu.” (23/8)
- “İdikut özel+Ø evde korunmakta olan güzel mihraptaki...” (257/37)
- “...konuklar için hazırlanan özel+Ø eve girip yemek yediler.” (265/6-7)
- “...pınar yanındaki güzel+Ø bir eve götürdü.” (447/36)
- “...Cengiz Han’ın bu kadar güzel+Ø bir evi beğenmeyeceğini...” (277/26)
- “...üzüm bahçesi, güzel+Ø evler mescitler gerek değil!” (306/9)
- “Elbette, öyle güzel+Ø evler Karakurum’da da...” (366/13)
- “Güzel+Ø evler de gösterişli mescit medreseler de...” (394/14)
- “...sanat eseri olan güzel+Ø evlere bir defa bile...” (474/40-475/1)
- “Uygurlar nice güzel+Ø evleri inşa etmiş.” (366/3)
- “...Asya’da İdikut’taki gibi güzel+Ø evlerin olmasını...” (366/6-7)
- “...onların tahtı ve özel+Ø eşyaları korunuyordu.” (276/38-39)
- “Evler ise özel+Ø fırınlarda pişirilmiş, sonra mahir ustalar...” (41/8)
- “Ama güzel+Ø gençliğinin hızlı geçmekte olduğunu fark edince...” (97/5)
- “Senin güzel+Ø gönlüne ve niyetlerine nasıl...” (124/26)
- “Büyük ihtimal o özel+Ø ve önemli görev yapıyordu.” (391/16)

“...keskin ve güzel+Ø gözleriyle Melike'nin vücudunu...” (431/36)

“...yollarda, kulağı güzel+Ø bir haberde, ahuzar edip...” (376/8-9)

“Senden güzel+Ø haberler getirecek diye Angurat...” (257/5)

“...bizden güzel+Ø haberler yetiştirirsen...” (415/4)

“...gönderdim ve güzel+Ø haberleri duyan benim karım...” (353/28)

“...insani güzel+Ø hasletleri bozmanın yolunu...” (327/21)

“...binecek ve bu güzel+Ø hasletleriniz gönüllerde sevgi ve saygı...” (125/14)

“Bu güzel+Ø hatıraları unutmamak gerek olsa da...” (433/6)

“Ey Kutlu Kağanımın akıllı güzel+Ø hatunu...” (443/32)

“...ona karşı samimi ve güzel+Ø hisler beslemeye başladı.” (327/20)

“...onu sizin özel+Ø hizmetçiniz olsun diye...” (395/18)

“...Çahe'nin özel+Ø hizmetçisi olacak.” (363/36)

“Özel+Ø hizmetçisi Tabib Bayan kapalı duran...” (377/36)

“...yani Cundu'ya özel+Ø hukuklu elçi ve gözetici olarak...” (261/14)

“...iyi işler yapmak, güzel+Ø huylu, olmaktan geçer...” (76/32)

“...en, güzel+Ø içecekler arasında yer alır.” (297/16)

“Öyle güzel+Ø insanlar idi, iki yıl beraber ticaret...” (248/1)

“Haydi, güzel+Ø insanlar, yardım edin.” (341/20)

“Gelmek ister gül bahçesine güzel+Ø insanlar.” (272/5)

“...böylesine güzel+Ø bir isteğin bulunmasından memnun oldu.” (144/8)

“...Bulad Kaya’nın güzel+Ø istirahat etmesi için gerekli...” (263/24)

“Bu onların özel+Ø bir işaretiydi.” (32/13)

“...İdikut hakkında güzel+Ø izlenim bırakabilmek...” (280/9)

“...geçip, konakladığı özel+Ø keçe eve girdi.” (201/23)

“Dedi çok güzel+Ø bir kız, onun ince, kor gibi dudakları arasından ...” (38/6)

“...işte ay gibi güzel+Ø bir kız beyaz evden...” (193/10)

“Güzel+Ø kızın kalbi tatlı bir istekle...” (393/23)

“...şirin sözlü güzel+Ø kızlar Bavurçuk’un etrafına dolaşarak...” (37/26)

“Güzel+Ø kızlar, Cengiz Han’ın...” (407/13-14)

“İdikut’un yakışıklı delikanlıları, güzel+Ø kızları da horlanacak...” (101/9)

“Bunlarla birlikte elmas, güzel+Ø koku veren maddeler...” (93/36)

“...mutfakta pişirilen türlü yemeklerin güzel+Ø kokusu geliyordu.” (94/29)

“...Beşbalık’ta özel+Ø bir konak yaptırmıştı.” (277/10-11)

“...karşısına çıkarak güzel+Ø bir konuşma yapmış...” (144/33)

“...ise onların özel+Ø konuşmalarını dinlemeyi...” (155/16)

“Ve özel+Ø korumaları onu büyük bir zevkle seyrediyordu.” (116/5)

“...kalkan ve mızrak tutan özel+Ø korumalarının yarısı surların...” (41/21)

“...Cengiz Han’ın özel+Ø mektubu var.” (241/12)

“Özel+Ø Mektup” (240/9)

“...aynaya bir bakınız, güzel+Ø Melikem!” (380/26)

“Ne güzel+Ø mey bu!” (84/7)

“Silah ve gereçler ayrılan özel+Ø meydana indi.” (268/2)

“...olan güzel+Ø mihraptaki Buda’nın önüne girip...” (257/37)

“...etrafi gözeten özel+Ø Moğol askeri onun önünü...” (286/38)

“Özel+Ø muhafız alayının komutanı...” (205/35)

“...Kağanın özel+Ø muhafız askerleri koruyordu.” (406/25)

“...dedi ve özel+Ø muhafız alayı komutanını çağırarak...” (502/22)

“...Cengiz Han’ın özel+Ø muhafız komutanı olan Angurat...” (258/31-32)

“...bu sefer özel+Ø muhafız ordusunu oluşturacak.” (434/30)

“...elçisi ve onun özel+Ø muhafızı olduğunu unuttu mu...” (262/8)

“...Melike’nin özel+Ø muhafızı Angurat Noyan’ın önüne...” (378/4)

“...Tekin ailesinin özel+Ø muhafızı Angurat Noyan...” (412/22)

“...korku içinde, özel+Ø muhafızınız Angurat Noyan’a...” (379/38)

“...hazırlanan atına binerken özel+Ø muhafızlar atlarına binip...” (44/25)

“Özel+Ø muhafızlar da hazır.” (99/4)

“...sağlamak için özel+Ø muhafızlar kuvvetini bizim...” (434/32)

“Bunun dışında İdikut’un özel+Ø muhafızları, hanımı Aygümuş...” (41/15)

“...anda ortaya çıkan özel+Ø muhafızları Cengiz Han’ın sağ ve sol...” (71/10)

“Bavurçuk Art Tekin’in özel+Ø muhafızları da var.” (85/34)

“Kağanın özel+Ø muhafızları hemen onun yanına toplandı.” (115/25)

“Özel+Ø muhafızları onu yalnız bırakmadan uzaktan...” (214/13)

“...onun özel+Ø muhafızları oturmuştu.” (275/37-38)

“...çıktıklarında Kağanın özel+Ø muhafızları önlerine çıktı.” (427/38-39)

“Özel+Ø Muhafızlarım beyaz evi koruma...” (158/10)

“Töre özel+Ø muhafızım Angurat Noyan...” (165/5)

“...Özel+Ø muhafızlarımı ve Tatuna’yı bana çağır...” (223/32)

“Hanın atını özel+Ø muhafızların biri teri kurusun diye...” (57/11)

“Sen benim özel+Ø mülkümsün.” (403/10)

“...Cengiz Han’ın özel+Ø mülkünü al diyen...” (388/5)

“...en güzel+Ø Müslüman kızlarını...” (309/13)

“...çalgıcılarının icrasında güzel+Ø ve hisli bir müzik sesi geliyordu.” (113/24)

“...çok güzel+Ø nakışlarla süslenen evleri...” (311/23)

“Güzel+Ø niyetinize, samimi dileğinize...” (173/12)

“Özel+Ø nöbetçileri var.” (463/10)

“...attan indi, özel+Ø nöbetçileri hemen durdu.” (481/8)

“...baş aşağı astı özel+Ø nöbetçiden birini görevlendirdi.” (484/32)

“Bir gün gelip özel+Ø odamda Cengiz Han’ın...” (249/36)

“Özel+Ø odasında onun geceliğini giydirdi.” (433/29)

“Bavurçuk Art Tekin saraydaki özel+Ø bir odaya girdi.” (90/23)

“...bilge, yakışıklı, güzel+Ø oğlum Bavurçuk Art...” (296/34)

“...Noyan da özel+Ø bir öcünün varlığını anlayan...” (453/40)

“...Uygur’un bu güzel+Ø özelliğiyle avladı.” (145/3-4)

“Uzun boylu, güzel+Ø saçları omuzlarına kadar gelen...” (297/28)

“Güzel+Ø sadağımı asındı.” (23/11)

“...İdikut Hanlığı’nın güzel+Ø sarayı “Binevler”...” (278/20-21)

“Başlarında güzel+Ø, kendilerine yakışan sarıkları vardı.” (307/29)

“...Tekin eşinin güzel+Ø sesini duyunca kendini...” (206/16)

“...son drece tesirli acayip güzel+Ø sesleri çıkarmaktaydı...” (271/8)

“...gerçeğe dönüştüğünde güzel+Ø sonuçlar doğurabilir.” (145/26)

“Güzel+Ø bir soru der gibi İdikut’a baktı.” (111/9)

“Güzel+Ø söz verdin.” (189/15)

“...hakkında hiçbir güzel+Ø söz duymadı.” (280/15)

“...sizlerle alakalı güzel+Ø sözler duydum.” (341/10)

“...kendini tutamayıp güzel+Ø sözler vermişsin.” (437/2)

“...çünkü ikimizin güzel+Ø sözleri gerçeğe dönüştüğünde...” (145/25)

“...Kağanın bu güzel+Ø sözüne gerçekten inandı.” (120/38)

“İdikut, güzel+Ø bir şehir!” (365/33)

“Haişü güzel+Ø bir şehir idi.” (490/4)

“...fıstık bademlerle güzel+Ø bir şekilde hazırlanan tabaklar...” (132/5)

“Kağan, atında dik ve güzel+Ø bir şekilde oturan Bavurçuk...” (143/39)

“...güzel+Ø ve tantanalı bir şekilde ağırlamış ve eğlendirmiş.” (144/31)

“...ikimizi özel+Ø bir şekilde anacak...” (151/20)

“...yardım almak için hemen güzel+Ø şekilde hazırlık...” (187/6)

“...O, güzel+Ø bir şekilde yazılmış olan...” (188/40)

“Güzel+Ø bir şekilde giyinmiş olan Börte...” (192/28)

“...orada bulunan özel+Ø bir tabağa koydu...” (120/15-16)

“...yemekler ve içecekler özel+Ø porselen tabak ve kaplarla ...” (275/33-34)

“...elçiler oturacak özel+Ø küçük tahtı gösterecek...” (259/9-10)

“Ne kadar güzel+Ø, nazik **teniniz** var sizin.” (432/2)

“...her iki tarafa da olumlu ve güzel+Ø **tesirler** bıraktı.” (38/28)

“...değişti ona özel+Ø **ulak** göndermeyeceğim.” (358/3)

“Saraydan çıkınca özel+Ø **ulakların** barındığı binaya...” (89/19)

“Moğol ve özel+Ø **Uygur askerleri** beş ay içinde...” (314/27)

“O eşinin çok güzel+Ø bir **uyku** halinde olduğunu...” (257/34)

“...bucaksız, görklü, güzel+Ø, güneş ufkuna dek uzanan verimli, kutlu, bereketli, sihirli bir **vadi** idi.” (146/17-18)

“Bu kez özel+Ø **vazife** yüklenecek.” (434/29)

“Kağan, sana özel+Ø **yatak** hazırlattı, müjde getirdiğin...” (486/33)

“Onlar sarayda güzel+Ø **yemekler** girdi.” (74/20)

“Ne kadar güzel+Ø bir **yer** bu vadi.” (107/3)

“...burası dinlenmek için güzel+Ø bir **yermiş!**” (294/20-21)

“...anlayan, özel+Ø bir **yeteneğe** sahip olduğu...” (296/8)

“...Hoten'den getirilen güzel+Ø **yiyecekler**, meyveler...” (277/39)

“Güzel+Ø **yurdum**, güzel çocuklarım...” (363/21)

“Melike'nin o güzel+Ø **yüzü** birden değişti.” (99/32)

“Dedi, alçak sesle ve güzel+Ø **yüzünü** açtı.” (372/25)

3.11.2. +CAk+Ø

Bazı sözlük ve gramer kitaplarında +CAk eki şöyle izah edilmiştir:

“Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesi ad ve sıfat ekidir. Soyut ad ve sıfattan somut nesne veya alet adı yapar (ocak, gerçek, oyuncak)” (Nişanyan, 2009).

“Adlarda ve sıfatlarda sınırlı yerlerde küçültme eki olarak kalmış olan –cek sözlüğümüzde de az sayıda adlar, sıfatlar ve zarflar bırakmıştır: yavrucak, yumrucak, sıcak < ısıcak, yalınca (...)” (Banguoğlu, 1974, s. 161).

“+cak, +cek [< CA+ok “pekiştirme” eki]: Bu ekin başlıca fonksiyonu küçültme, tahsis ve sevgi ifade etmektir” (Gülensoy, 2000, s. 523).

“-cak, -cek, -çak, -çek: Eşitlik çekiminde kullanılan bu çekim eki, zaman zaman kalıplaşarak yapım eki halini alır, sıfat veya zarf adları yapar” (Karaağaç, 2012, s. 265).

“...onun bu (1)sı(k)cak+Ø bakışları ve sözleri...” (163/16)

“ (1)sı(k)cak+Ø taze ekmek yiyip (1)sı(k)cak çay için.” (35/33)

“...kız derhal (1)sı(k)cak+Ø çay getirdi.” (379/13)

“...kız derhal (1)sı(k)cak+Ø çay getirdi.” (379/14)

“...yine (1)sı(k)cak+Ø çay teklif etti.” (379/20)

“...vatanıyla ilgili samimi (1)sı(k)cak+Ø duyguları dışarı çıkarmaya...” (72/20)

“ (1)sı(k)cak+Ø taze ekmek yiyip (1)sı(k)cak çay...” (35/32-33)

“...anneler onları (1)sı(k)cak+Ø ekmek yemeye çağırdı.” (203/20)

“Melike kalkıp eşinin (1)sı(k)cak+Ø ellerini tutup ateşlenen...” (96/1)

“...başını (1)sı(k)cak+Ø ellerinin arasına alıp...” (169/32-33)

“...elinden öperek (1)sı(k)**cak**+Ø bir **gülümsemeye** onunla vedalaştı.” (447/9)

“Bu Turfan’da beklenen (1)sı(k)**cak**+Ø **günlerin** ilk belirtileriydi...” (22/14)

“Bu çay (1)sı(k)**cak**+Ø **havada** susuzluğunuzu giderir!” (495/18-19)

“ (1)sı(k)**cak**+Ø **kan** Cengiz Han’ı harekete geçirdi.” (162/4)

“...gibi (1)sı(k)**cak**+Ø **gök kubbesi** gibi geniş **kucağıyla** Aygümüş...” (503/17-18)

“...başınızdan soğuk, (1)sı(k)**cak**+Ø nice **olaylar** geçti...” (55/14-15)

“...Melike böylesine (1)sı(k)**cak**+Ø ve samimi **naz** ve...” (284/20)

“...Peri kız nazik ve (1)sı(k)**cak**+Ø bir **sesle**.” (445/37-38)

“...büyük kazanda (1)sı(k)**cak** **su** hazırlayıp beni...” (403/17)

“Cengiz Han (1)sı(k)**cak**+Ø **suda** iyice rehavete dalarak...” (303/24)

“...önce ayaklarımı (1)sı(k)**cak**+Ø **suda** yıkayacağım.” (403/12)

“...buldukları (1)sı(k)**cak**+Ø **suya** dalıyor, fakat...” (32/3)

“Kazandaki (1)sı(k)**cak**+Ø **suyun** buharından çeşitli...” (302/38)

“...gözünden akan (1)sı(k)**cak**+Ø **yaşları** gördü.” (402/29)

“...dalları nehri gölgeliyor, **alçak**¹³+Ø **boyu cıngıl dikenler** ise...” (106/31-32)

“Sen **alçak**+Ø **Burhan** halkınla birlikte benim sağ...” (489/31)

¹³ ‘1. Yerden uzaklığı az olan; 2. Aşağı; 3. Kısa boylu; 4. Aşağılık, soysuz, rezil’ = Eski Türkçe (Uygur) **alçak** ‘mütevazı’ – Orta Türkçe **alçak** ‘yumuşak huylu, ince kişi, uslu’ (Divânü Lügâit-Türk); Kıpçak: **alşak**; Çağatay: **alçak**; İM.: **aşag** ‘alçak’ Orta Anadolu Türkçesi: **alçak**, **alşak**, **alşax**, **aşak** Osmanlı: (Tarama Sözlüğü) **alçak**, **alşax** ay.< *al ‘alt, aşağı’ +çak “Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: etimolojik sözlük denemesi 1(A-N) 2(O-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.”

“Bavurçuk Art Tekin alçak+Ø gönül ve samimi bir ifadeyle.” (47/30)

“Dedi, İdikut’un önünde alçak+Ø gönüllü davranarak.” (139/40)

“Tolu alçak+Ø gönüllülüğüyle her zaman fark edilirdi.” (499/26)

“Kusmayin’in o alçak+Ø, iğrenç, aşağılık hayvana gücü yeter.” (433/14-15)

“Hey alçak+Ø herif!” (86/10)

“Demek bu alçak+Ø herif Kağan onun için çağırılmış...” (450/32)

“Alçak+Ø herif, ne yaptın sen?” (487/4)

“O, alçak+Ø hırsızı ve aldığı Altın Buda’yı da bulmak...” (472/5)

“Angurat Noyan alçak+Ø bir insan.” (402/5)

“Alçak+Ø kancık dur bakalım seni...” (437/9)

“Ey Allah’ım! Bu alçak+Ø kuduzların boynuna kement...” (322/12-13)

“Dedi alçak+Ø bir sesle çağırdı.” (167/2)

“Dedi, alçak+Ø sesle ve güzel yüzünü açtı.” (372/25)

“...kulağına aynı alçak+Ø sesle şöyle dedi.” (423/15)

“...arasına girdi ve alçak+Ø sesle onu çağırdı.” (459/33-34)

“O, alçak+Ø sesle.” (475/9)

“...onun yanına gelip alçak+Ø sesle sordu.” (484/26)

“...nöbetçi girip, Kağana, alçak+Ø sesle.” (497/15-16)

3.11.3. +dAk+Ø

Nadir kullanılan ve kısıtlı örnekleriyle karşılaştığımız +dAk eki Türkçenin Gramerinde “Yansılamalardan –de- ekiyle yapılmış fil kökenleri vardır (kütürde-, takırda-). Bunların üremiş –ik sıfatları (kütürdek, fııldak) ad da olurlar. İki ek kaynaşmış, isim tabanları olan yansılamalardan doğrudan doğruya yansılama adları (nom- onomatopée) yapan bir –dek eki meydana gelmiş olduğu görülmektedir: kıkırdak, çekirdek, böğürdek...” ifadeleriyle açıklanmıştır (Banguoğlu, 1974, s. 167).

“...diz çöktü Çekirdek¹⁴+Ø gözlü orta boylu Noyan...” (110/6)

3.11.4. +DAn

Bu ekin sıfat isim eki işlevinde kullanılması ile ilgili bazı açıklamalar şu şekildedir:

“Arapça –i nispet sıfatlarından bir takımı da –den sıfatlarıyla karşılanmaktadır” (Banguoğlu, 1974, s. 169).

“**Durum** sıfatları: *can-dan* (arkadaş) – *su-dan* (yanıt) – *top-tan* (satış) – *uzak-tan* (akraba) ... vb.” (Ediskun, 1963, s. 147).

“...Diye bağdı askerler içten bir edayla.” (21/37)

“Ayağına keçeden bir çorap giydirdi.” (31/10)

“...tam ortasında çubuktan tutamacı olan kova ve buna benzer...” (35/11)

“Büyük zatın bu yenilikleri sıradan insanın elinden gelmeyecek...” (48/10)

“...Uygur elçisine içten duygularıyla çapan giydireceğim...” (69/28)

¹⁴ ‘çekirdek’ = Eski Türkçe, Orta Türkçe **şekirtür** ‘fındık, fıstık’ (Dîvânu Lügâatit-Türk) < **şigir** ‘ekmek içerisinde taş kırıntıları olduğu zaman dişin ezemeyerek çıkardığı ses’ (Dîvânu Lügâatit-Türk)+**de-k** “Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: etimolojik sözlük denemesi 1(A-N) 2(O-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.”

“Gururlusun sıradan bir **Uygur** değilsin...” (108/8)

“Bu sıradan bir **çadır** ev değil Ak Orda’ydı.” (109/6)

“...yaşadıklarını, taştan veya kerpiçten **evler** yaparak bir yere...” (134/24-25)

“...yaşadıklarını, taştan veya kerpiçten **evler** yaparak bir yere...” (134/24-25)

“...Melike derinden bir **iç** çekti.” (206/40)

“Şehrin ileri gelenlerinden bir **heyet** şehrin kapısından...” (343/18-19)

“...Kağana, gönülden **bağlı** sadık bir Noyan...” (366/24)

3.11.5. +i+Ø

“...hiç beklenmedik **kötü**¹⁵+Ø bir **haber** oldu.” (13/3)

“Bu böyle **kötü**+Ø **iş** yapıyor diye bana gelip söylemen...” (62/16)

“...bizim aptal nöbetçilerimiz **kötü**+Ø **muamele** yapmışlar diyerek...” (63/31)

“Bu **kötü**+Ø **niyetli adamı** hiç sevmiyordu.” (99/32-33)

“Güzel ve **kötü**+Ø **düşünceler** de mevcut mu acaba?” (109/21)

“Rezil ve **kötü**+Ø **yollara** düşürülecek bunların gençlik hayalleri...” (101/10)

“Belki bize öyle **kötü**+Ø **niyetli** davranmaz.” (104/37)

¹⁵ ‘(nesnelere için) istenilen, beğenilen nitelikte olmayan’ <köt+i> “Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: etimolojik sözlük denemesi I(A-N) 2(O-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları”.

Eski Türkçe kötü fena, yaramaz **göt** Nişanyan, S. (2009). *Sözlerin soyağacı: çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü* (Vol. 1). Everest Yayınları. *not: Bu kelimenin açıklamasını yaparken Tuncer Gülensoy, Nişanyan’ın açıklamasına bir eleştiri olarak şu açıklamayı yapmıştır: “**YANLIŞTIR**. Çünkü, **kötü** (< **köti**) ile **köt** ‘göt, arka’ (> **göt**) anlam olarak birbirinden çok farklıdır.” Biz de çalışmamızda Gülensoy’un tahlilini esas kabul ederek +i eki başlığı altında **kötü** kelimesini inceledik.

“...yüzden onun iyi **kötü+Ø davranışlarını** İdikut’tan hiç gizlemedi.” (111/1)

“...geldiğinde, **kötü+Ø olaylar** olduğunda...” (119/14)

“Domuzlardan **kötü+Ø bir şey** duymamak için...” (124/22)

“**Kötü+Ø bir şey** olmasından...” (164/28)

“**Kötü+Ø düşüncelerini** ve düşmanlıklarını bıraksın.” (183/1)

“...çekinmeden birçok olumsuz **kötü+Ø sözler**...” (201/39)

“Tövbe, tövbe bu **kötü+Ø bir şey** değil...” (204/36)

“...kindar ve **kötü+Ø niyetli** birisi olduğunu hissediyorum.” (249/19)

“...Mahmut Yalavaç bana bu **kötü+Ø haberi** getirdi.” (252/31)

“Çok acımasız, **kötü+Ø adam** değil mi?” (283/39)

“...kadar gelen **kötü+Ø sözleri** Kusmayın’i incitmemek...” (288/20)

“...ikisi de **kötü+Ø niyetli**.” (293/12)

“...kıskanç, kafalarında **kötü+Ø düşünceler** var.” (296/25)

“Biz varana kadar **kötü+Ø, uğursuz haberleri** duyuracak bize.” (316/3)

“...var ve onu **kötü+Ø hastalıklardan** koruyor, nefesini...” (364/23)

“**Kötü+Ø işler** çok olur!” (376/34)

“**Kötü+Ø bir şey** oldu diye korkuyorum, sizin bir...” (378/12)

“Haram, **kötü+Ø niyetli** ejderhalar!” (384/32)

“Kötü+Ø niyetli Moğollar var.” (421/23)

“...ve onun kötü+Ø etki yaratmasından endişelendi.” (476/37)

“...İdikut onun kötü+Ø halini görüp:” (495/12)

“Kötü+Ø bir şey mi oldu?” (497/34)

3.11.6. +IAk+Ø

Çok işlek olmayan bu ekle ilgili Banguoğlu şöyle demiştir: “-lek eki insan tipleri belirten aşığılama anlatımıyla sıfatlar da yapar: ödlek, dişlek, torlak, dazlak (...)” (Banguoğlu, 1974, s. 187).

Aynı zamanda bu ekin kitapta yer alan tek örneği olan dazlak kelimesi bazı etimolojik sözlüklerde şu şekilde açıklanmıştır: ‘Saçsız, kel’ < Eski Türkçe **taz+la-k** ‘sıfat yapan ek’ (Gülensoy, 2007, s. 270).

“(NOT: **Eski Türkçe** tazla- “kelleşmek” fiilinden türetilmiştir.) **Eski Türkçe** fiil **Eski Türkçe** taz “kel” sözcüğünden Türkiye Türkçesinde +IAk ekiyle türetilmiştir” (Nişanyan, 2009).

“Kapıcıbaşı, dazlak+Ø kafalı, uzun boylu, yapılı ve sert görünüşlü...” (26/20)

3.11.7. +IAz+Ø

Türkçenin Grameri’nde Banguoğlu, “Anadolu ağzlarında daha çok yansımalara gelerek aşığılama anlatımı ile sıfatlar yapmış bir -lez eki vardır: haylaz, oflaz, üflez, iğlez x ihlez, yallaz yırtlaz gibi. Bu Bu ekin -le- fiilleri üzerine -iz ekinin gelip kaynaşmasıyla oluşmuş bir bileşik fiil olduğunu sanıyoruz” diyerek bu eki açıklamıştır (Banguoğlu, 1974, s. 191).

“Kendisi haylaz+Ø sergüzeşt, hamur gibi yoğrulmuş, hatunlara düşkün, ama taş gibi sert bir **batır**, insan kanından...” (111/3-4)

3.11.8. +II

“Mamañih, “-li” ve onun ahenge göre değişen şekilleri, bu nitelikle nitelenen anlamını da taşımaktadır: terbiyeli, akıllı, bilgili, görgülü...” (Bilgegil, 1984, s. 178).

“**a) İyelik** sıfatları: **su-lu** (yemek) – **süs-lü** (salon) (...) **c) Biçim** ve **tarz** sıfatları: **ikişer-li** (kol) – **üçer-li** (sıralar)... gibi **ç) Kalıplaşmış** sıfatlar: **rahmet-li** (babam) – **söz-lü** (kız) (...)” (Ediskun, 1963, s. 148).

“-li adlara, bazen de sıfatlara gelir ve donanmış olan, sahip olan, sıfatlanmış olan anlamlarında donatım sıfatları (adjectif munitif) meydana getirir: tatlı, kokulu, güçlü(...). Dilimizde bırakılmış ve ancak bazı üremelerde kalmış köklerden -li sıfatları da vardır: uslu, türlü, gizli (...)” (Banguoğlu, 1974, s. 192).

“Sıfat ekidir. Bu ek başlangıçtan beri Türkçenin belli başlı addan ad yapma eklerinden biri olarak kullanıla gelmiştir. Ad kök ve gövdesinin işaret ettiği varlık veya niteliğe sahip olanı bildirir: akıl > akıllı; beş > beşli (...)” (Karaağaç, 2012, s. 258-259).

“**+lı, +li, +lu, +lü:** Esas fonksiyonu sıfat olarak kullanılan vasıf isimleri yapmak olan bu ek, işleklik derecesi çekim eklerine yakın olan isimden isim yapma ekidir. Pek çok gramer kitabında SIFAT EKİ olarak tanımlanır” (Gülensoy, 2000, s. 522).

“Türkiye Türkçesinin her ada gelebilen ve addan ad ve sıfat türeten en işlek eklerinden biridir. (...) Addan (bazen de sıfatlardan) “sahip olma üzerinde bulundurma, o özelliği taşıma, ilgili olma yetkili olma” anlamlarında sıfatlar türetir” (Korkmaz, 2003, s. 53-54).

“Dinimiz farklı Ø olduğu halde dilimiz birdir.” (8/6)

“...dayanıklı Ø olma gibi nitelikleri” (10/39)

“...Noyan’dan da akıllı bir **adam** gerek.” (165/8)

“...getirecek akıllı ve kurnaz, düzenbaz **adam** nerede?” (165/13-14)

“Yaşlı **adam** biraz düşünerek...” (419/7)

“O tertemiz, vicdanlı, namuslu bir **adam.**” (450/28-29)

“...sırada bir atlı **adam** kabristanın önüne gelip...” (475/26)

“...dönersem ona canlı **adam** gibi söyleyeceklerim...” (488/27)

“...canlandıran, akıllı ve feraset sahibi milliyetçi bir **adamdı.**” (66/33-34)

“...âlim, akıllı, deha bir **adamdı** ve bir zamanlar babamın...” (138/29)

“...kurnaz olmakla birlikte akıllı ve çok şey bilen **adamdır.**” (76/34-35)

“... Bilge Buka babamı akıllı ve bilgili bir **adamdır** diye anardı.” (100/13-14)

“...her zaman akıllı feraset sahibi bilge **adamları...**” (10/5-6)

“Baş, başı akıllı ve ferasetli **adamların** önüne koyulur.” (127/33)

“...çok kurnaz ve hırslı bir **adamış**” (15/20-21)

“Anasını sattığımın, gerizekalı **ahmakları,** diye saldırdı...” (61/33)

“...dedi, akıllı **Ahmet Balçi.** “ (231/11)

“...hazırlanmış ayakları bağlı bir **ak koyunu** sürükleyerek...” (109/29)

“...büyükler ve yaşlı **aksakallar** ise üzerinde Huma kuş tüyü...” (45/36)

“...nur saçan karakaşlı **Altın Bike** beyaz evin...” (202/20)

“Dedi yaşlı **ana** da ekmeklerden vererek.” (204/3)

“Akıllı **Angurat Noyan** buradaki herkesi süzdü...” (61/39)

“Derken atlı **Angurat Noyan** geldi.” (172/30)

“...önünden büyük çadır**lı arabalarla** putları geçirirken...” (46/26)

“...olsam, sarı arı, kılı**lı arı**, kırmızı arı...” (87/37)

“...Arslanhan’ın kullandığı kaplan baş**lı asası** vardı.” (276/40)

“...Uygur **atlı asker** komutanları, sanatkârlar, heykeltıraşlar...” (41/13)

“**Atlı asker** göndermen lazımdı!” (57/23)

“Kaç bin **atlı asker** var?” (216/11)

“...ağırlama işlerini **atlı asker** kumandanı Tena...” (255/32)

“ Üç bin **atlı asker** on gün sonra İdikut’a...” (266/27)

“Diye, ağlamaktaydı bıyık**lı asker**.” (388/3)

“**Atlı yüz asker** saray surlarının önünde yola...” (423/9)

“...gelen üç **atlı asker** onları durdurdu.” (427/40)

“Biz de bin **atlı asker** hazırlarız.” (435/13)

“...muhafız **atlı askerler** komutanı Arslan...” (205/16)

“**Atlı askerler** ve halk bekliyor.” (44/11)

“Beşbalık dışında **atlı askerler** safta duruyordu.” (44/35)

“Bugün yine **atlı askerler** gönderdim.” (57/25)

“...arkasındaki ordugâhtan çıkıp gelen **atlı askerler** göründü.” (105/23)

“**Atlı askerler** şimdi bu tarafa doğru koşarak geliyordu.” (106/2)

“Nehri takip ederek gelmekte olan **atlı askerler**, Cengiz...” (106/24)

“...etrafını kuşatan **atlı** ve yayan rütbeli **askerler...**” (109/8)

“**Atlı askerler** sessizce tolgalarını yukarı...” (177/4)

“**Kılıçlı askerler** onu engelledi.” (327/8)

“...büyükleri, silahlı **askerler** savunuyordu.” (344/28)

“...üzerinde de silahlı **askerler** etrafı gözetiyordu.” (375/10)

“...önüne tam teçhizatlı seçkin **askerleri** yerleştirdi.” (375/8-9)

“Tek gözlü Noyan **atlı askerleri** çağırıp, ölüyü...” (388/28)

“**Atlı askerlerin** uzak sefer istihbaratçıları on adamdan...” (255/33)

“Üç bin Moğol **atlı askerlerini** ve birçok askeri...” (257/2-3)

“...kılıç ve mızraklarından **atlı askerlerinin** nal darbeleriden...” (18/1-2)

“...Turfan’dan bin **atlı askerlerle** safınızda yerimizi...” (435/10)

“Sen akıllı bir **askersin.**” (439/28)

“...Hitay Gorhan’a bağlı Kaşgarlı **Aslanhan...**” (280/40)

“Burada bembeyaz giysili ak saçlı aksakallı **ata...**” (35/3)

“Akıllı **ata** tedbir alır.” (425/10)

“Annesi soylu, **atası** sıradan bir kişi olan Tatanuna’yla açıkça...” (73/17-18)

“İdikut’un ak alınlı **atı** benim kanadımdır.” (176/25)

“...edilen beyaz alınlı **atı** gücü kuvveti yerinden...” (294/8-9)

“...olan beyaz alınlı **atı** ile haydutun elindeki...” (370/32)

“...bağlanmış beyaz alınlı **atı** gören Kusmayın...” (428/10)

“...yanına geldiğinde ak alınlı **atından** yere sıçradı.” (34/35)

“ ...Art Tekin akıtmalı **atından** sıçrayıp indi.” (409/2)

“Bavurçuk, ak alınlı **atının** başını Beşbalık’a çevirdi.” (25/35)

“...bahçe içinde bağlı duran **atının** yanına...” (286/25)

“...kalbinin hızlı **atışları** duyuluyordu.” (10/18)

“Beşbalıklı beyaz alınlı **atları** eyerlenmiş ve her...” (202/2)

“ Beyaz alınlı İdikut **atlarının** sayısı arttı.” (375/27-28)

“Onun ak alınlı **aygırı**, mücevherle süslenmiş kemerini...” (44/33)

“Akıllı, güzel **Aygümiş Melike** Bavurçuk Art Tekin...” (283/28)

“Ne kadar azaplı **ayrılık** bu?” (499/24)

“...savaşacağım, esaslı bir **bahane** gerek, bahane!” (228/5)

“...altın cilalı **balta** başında gümüş...” (182/21)

“Bu kanlı **baş** vasıtasıyla İdikut’un kaderini tayin edeceğiz.” (81/38)

“...ince ipli anahtarlığı uzun saçlı **başından** zorla çıkarttı.” (84/28)

“...Tora Kaya’nın kanlı **başını** ele aldı ve...” (319/21)

“Delikanlı **Batur** çocuk!” (69/15)

“Akıllı, duyarlı ve açık sözlü **Bavurçuk Art Tekin**, şimdi...” (250/18)

“Akıllı, duyarlı ve açık sözlü **Bavurçuk Art Tekin**, şimdi...” (250/18)

“Zavallı **Bavurçuk Art Tekin** niye Cengiz Han ...” (392/22)

“Akıllı duyarlı **Bavurçuk Art Tekin** çalınan altın...” (476/35-36)

“Akıllı duyarlı **Bavurçuk Art Tekin** çalınan altın...” (476/35-36)

“...mavi kırmızı, gümüş saplı Kağan Muhafız Alayı **bayraklarının...**” (435/2)

“Yaşlı **berber**, Müslüman erkek ve kadın...” (396/22-23)

“Bavurçuk Art Tekin, beş kapılı **Beşbalık** surlarını dolaşmadan...” (26/2)

“...Alak Noyan kanlı **bıçağı** Kağanın elinden alıp...” (351/6)

“...güllü taç, çingiraklı muska, çingiraklı **bilezik**, mercan...” (272/9-10)

“...Harezmi ile alakalı daha çok **bilgi** almaya...” (214/35)

“...hakkında çok yararlı **bilgiler** edindi.” (247/32)

“...çünkü bununla alakalı hiçbir **bilgim** yok...” (13/13)

“Onun akıllı ve ferasetli **biri** olduğundan...” (16/1)

“...oğulları arasında Çoşu çok farklı **birisi**.” (190/37)

“...arasında böyle akıllı **birisi** var diye hiç...” (300/33)

“...ilerledi, adımını namlı **birisi** haline getiremedim...” (364/34)

“Mübarek uzun boylu zayıf, diken sakallı, kalın bıyıklı, kalın kaşlı badem gözlü, dişleri düzgün **birisiydi.**” (474/10-11)

“...genç olmakla beraber akıllı **birisiymişsin.**” (139/31)

“...adamlarını kendilerine bağımlı **bölgelere** vali olarak tayin...” (251/1)

“...Harezmi Devleti’ne bağımlı diğer bir **bölgeye** doğru yürüdü.” (356/13-14)

“Ben akıllı, sağlam iradeli **Börte Hatunuma** bu tarafa...” (358/1)

“Sen, benim akıllı **Börte Hatunumun** ayağını yıkamaya...” (362/26)

“...Kağanımın şanlı **buyruğunu** iletiyorum...” (173/6)

“...açmasını görmeye sevdalı **bülbül** gece boyunca bin bir türlü...” (235/7)

“...iki yüz atlı **casusunu** öldürüp, kahramanlık gösteren...” (313/24)

“Zeki ve akıllı **Celalettin** bunu anladı...” (355/35)

“Nihayet otağdan büyük Kağan, sarı sakallı **Cengiz Han** çıktı.” (106/16)

“...sizi birçok kanlı **cenklere** götürecektir.” (198/39)

“Tekin’in derin manalı bu güzel **cevabını** beğendi...” (34/26)

“Cengiz Han, geniş kanatlı sarı **çadırda** bir o yana bir bu yana...” (265/13)

“...beynini tılsımlı **çakmakların** yaktığı semadan...” (160/28)

“...acı çay, tatlı **çay** veya siyah çay...” (495/16)

“Yaşlı **çiftçi** başını sallayıp gözlerini yumup kahkaha atarak.” (35/28)

“...okuma yazması olan **akıllı bir çocuğu** rencide...” (290/24-25)

“...bilen, sadık ve **akıllı çocuğum.**” (348/37)

“...kitap okuduğu için “altın başlı **çocuk**” diye ün kazanmıştı...” (66/25)

“...konuşmayı seven **akıllı çocuk** olarak görüyordu.” (425/7)

“Böylesine **akıllı ve Batur çocukları** dünyaya getiren saygıdeğer...” (118/19)

“Sarayda **akıllı danışmanlardan** başka kimseyi barındırmayacağım...” (41/36)

“Kendilerince **akıllı bu danışmanları** kafese sokmak lazım.” (17/15)

“...arasında yaşlı **dede** bir adım öne çıktı.” (315/8)

“... Cengiz Han’ın cihan seferi yalnız Beşbalık’la sınırlı **değildir.**” (81/17)

“Onun önünde **akıllı, zeki ve acar bir delikanlı** duruyordu.” (107/20)

“İdikut’un yakışıklı **delikanlıları**, güzel kızları da horlanacak...” (101/9)

“...yere bakıp oturan yakışıklı **delikanlıyı** gösterdi.” (68/16)

“...kartal gibi keskin bakışlı **delikanlıymış.**” (110/29)

“Batı Kıtan’a bağımlı bir **devlet** olsak da İdikut bir bütün devlettir.” (81/9)

“...demesi, onu yeni bağımlı **devleti** olarak görmesi...” (246/13-14)

“Başbalık atlarına meraklı **devletler** çok.” (43/37)

“Onlar da bağımlı **devletler** değil mi?” (251/22)

“Bize bağımlı **devletlerden** alınan askerî araç...” (256/13)

“...Kıtan çok şanslı bir **devletmiş...**” (15/28)

“**Tatlı dil** yılanı deliğinden çıkarır...” (254/23)

“...dökülen irili ufaklı **dolular** onun...” (151/26)

“Böylelikle Doğu Karahanlar Kıtanlara bağımlı **duruma** gelmiş.” (15/23)

“...böyle üzüntülü ve kaygılı **düşüncelere** daldı.” (314/18)

“...giysili ak saçlı aksakallı ata ile yaşlı **ece**, günlük uğraşı...” (35/3)

“Ak başörtü takmış yaşlı **ece** temiz kâselere çay doldurdu.” (35/35)

“O halde yaşlı **ecenin** yanına gidip bir şeyler söyledi...” (35/29)

“Bavurtçuk Art Tekin kararlı bir **edayla:**” (88/37)

“Kağan sakın ve ağırbaşlı bir **edayla.**” (113/26-27)

“ Dedi, Tora Kaya ağırbaşlı bir **edayla.**” (318/9)

“...sonra debdebeli ihtişamlı **eğlence** düzenlemiş. “ (144/29-30)

“...altın tabağa **tatlı ekmek**, çörek, tuz koymuş...” (268/34)

“Arkadan bağı **elini** boynundaki kementi ve yüzünü gözünü...” (30/6)

“İdikut da onun kemikli ve uzun parmaklı **ellerini** güçlü...” (270/35)

“Tatatuna yakışıklı bir **erkek** bazen benimle yatıyor.” (404/13)

“...genç ve yaşlı **erkekleri** mescit önünde durdurdu.” (315/2)

“...çok mühim, pahalı değerli **eşyalar** var.” (397/22)

“...ilk önce pahalı, değerli **eşyaları** ve esirleri...” (415/9)

“...anda balkonları nakışlı bir **evden** yedi sekiz yaşlarında...” (312/15)

“...beraber yan taraftaki ihtişamlı beyaz **eve** yürüdüler.” (135/18-19)

“...Moğollarda öyle nakışlı **evler** yapacak mimarlar...” (366/4)

“...benzeri görülmemiş kanlı **facialara** da şahit olacağımı...” (113/35)

“...olacak olan kanlı **faciayı** önceden hissederek...” (313/9)

“...İdikut siz, kanlı facialı bir **fırtınaya** tutulmuşsunuz.” (468/5)

“...İdikut siz, kanlı facialı bir **fırtınaya** tutulmuşsunuz.” (468/5)

“...kan dökmeye alakalı samimi **fikirlerini** kollamadı...” (117/33-34)

“...fısıldarsam onun kanlı **gazabına** uğrarsın.” (193/30)

“...böyle mehtaplı bir **gecede** nehirde...” (162/28)

“...uyarak mehtaplı **gecede** nehir suyu adeta...” (163/1)

“Hayırlı **geceler!**” (400/22)

“Dedi, deminki çenesi sarılı **genç.**” (369/31)

“...Tekin, çenesi sarılı **genç** ile at üstünde...” (370/18)

“Olgun, dayanıklı, güçlü, iradeli **gençler** orduya alınıyordu.” (293/34)

“...karakaşlı, beyaz yüzlü, uzun boylu bir **gençti** “ (243/11-12)

“...yakalı, etekleri önde açılan, vücut güzelliklerini belli eden **giysileri** giyiyorlardı.” (46/2-3)

“...tarafa açılan yuvarlak yakalı dar kollu **gömlek** giyiyordu.” (45/37-46/1)

“...oyma yakalı önü açık **gömlek**, göğüsten ufak yakalı...” (274/3)

“...Melike'nin yaralı **gönlünü** iyileştirmek...” (376/17)

“...bununla ilgili açık ve onaylı **görüşler** oldu.” (210/19-20)

“...ışık saçan keskin bakışlı **gözbebeğine** dikkat etti.” (303/29-30)

“...yaşayan herkese kanlı **gözyaşı** döktürdü.” (314/33)

“Onların gözlerinden kanlı **gözyaşlar** akıtmak gerek.” (119/10)

“Başıma ağır ve azaplı **günler** geldiğinde...” (119/14)

“Yüz atlı **haberci** önden gitti.” (303/38)

“Bu sırada atlı **haberciler** uzaktan karaltı olarak görünmeye...” (281/34)

“...Cengiz Han, kanlı **hadiseye** hiç kimse şahit...” (232/9-10)

“Siz de Tanrı'dan akıllı ferasetli bir **Hakan** olmayı istediniz.” (118/23-24)

“Baş üstüne, Bahtlı **Hakanım**.” (98/25)

“...layık değerli fikir adamı ve kibar yaradılışlı **Hakanımız**...” (51/37)

“...Bavurçuk Art Tekin akıllı **Hakanmış**.” (181/23)

“...vurguladı Atay Sali telaşlı bir **halde**.” (471/22)

“...yabancıları yabancıların eliyle bağımlı **hale** getirmek veya...” (104/20)

“...Melike’nin mahzun ve kaygılı **halini** fark ederek...” (99/35)

“...şeyin canlı **halk**, canlı şehir, diri toprak...” (448/15)

“O, namlı şerefli, şanlı bir **han**.” (314/21)

“ O, namlı şerefli, şanlı bir **han**.” (314/21)

“Bunların hepsi planlı **harekettir**.” (486/18)

“Onun kadar akıllı ve hisli **hatun** dünyada yok.” (392/32)

“...uzun boylu saçlı bir **hatuna** yemek getiriyordu.” (122/18)

“Büyük hatun vakur ağırbaşlı akıllı saygı değer ve herkese sözü geçen ama çok alıngan, hassas bir **hatundu**.” (122/28-29)

“Büyük hatun vakur ağırbaşlı akıllı saygı değer ve herkese sözü geçen ama çok alıngan, hassas bir **hatundu**...” (122/28-29)

“Dili tatlı, eli bereketli attığı adımları kutlu **hatunlar** bizim...” (124/14-15)

“Ey Kutlu Kağanımın akıllı güzel **hatunu**...” (443/32)

“...bu ihtiyar akıllı **hatunun** yaptıklarına, bize...” (455/19)

“Benim nazlı **hatunum**.” (122/21)

“...benim, akıllı **Hatun**’um Börte Seçen’in ayağımı...” (354/1)

“ Coşu, genç yaşlı **hatunları** bir tarafa, Tolu...” (314/40-315/1)

“...bunlarla alakalı **hazırlıklar** ve silahlar üzerinde...” (188/8)

“Turfan’da bir ay kadar süren rüzgarlı fırtınalı **hava...**” (22/4)

“Turfan’da bir ay kadar süren rüzgarlı fırtınalı **hava...**” (22/4)

“...Beşbalık’tan çıkar diye tatlı **hayaller** kurmaya başladı.” (82/25)

“...İdikut’un facialı **hayatını** yedi kat göğe yükselen...” (466/37)

“Ey Bahtlı **hükümdar!**” (51/36)

“Akıllı **hükümdar!**” (272/14)

“...duyarlı, akıllı bir **insan** olduğunu anlayınca...” (448/7)

“Şanlı şevketli **hükümdarım!**” (76/36)

“O babasına göre daha bir akıllı basiretli bir **İdikut.**” (56/36-37)

“...geliyorum diyelim, o akıllı **İdikut** idi.” (78/28)

“Sizin akıllı bir **İdikut** olduğunuz görünüyor.” (373/36)

“...sokakta alınlı **İdikut atları** ölü yatıyordu.” (427/20)

“Bahtlı **İdikut’un** kulağına...” (146/30)

“Dedi Bavurçuk Art Tekin kararlı bir **ifadeyle.**” (93/1-2)

“Dedi, alaylı bir **ifadeyle:**” (288/26)

“...çarpık dallı **iğdeler**, gölgesi haşmetli çınar ağaçları...” (293/23)

“...kalabalığın içinde bulunan yaşlı bir **imam:**” (340/13-14)

“Kendinize çok dikkat edin ey bahtlı **insan.**” (55/33)

“Sizden akıllı **insan** olmasa gerek, dedi.” (121/14)

“...gerçekten alicenap ve akıllı bir **insan** olduğunu...” (183/27)

“...Bavurçuk Art Tekin akıllı bir **insan**” (428/29)

“...dertleştiği zaman anlayışlı, kalbi temiz, asil bir **insan**...” (449/30)

“...onun gibi akıllı ve vicdan sahibi bir **insan** hiçbir...” (499/22)

“...hadiseleri iyi bilen, çok akıllı ve değerli bir **insandı**.” (66/29)

“İdikut, anlayışlı ve olgun bir **insandır**, belki karşı...” (432/13)

“...bu yaptıkları imanlı **insanın** işi değil.” (315/35)

“...vicdanlı soylu **insanlar** zindanda yatıyor.” (20/10)

“Akıllı **insanlar** için bu dünyada dostluktan...” (183/37)

“...katil ve yabani yaradılışlı fitne ve fesatçı, ihtilaf üreten halkın huzurunu bozan tabiatı bozuk **insanlar** vardır.” (237/17-19)

“Sınırdan her türlü belalı **insanlar** girer...” (413/14)

“Bilgili, akıllı **insanların** Cengiz Han’a hizmet etmesi hepten...” (100/22)

“...makam sahibi itibarlı **insanlarla** han ve tekinler...” (364/33)

“Sen, bahtlı bir **insansın**.” (359/9)

“Güzel kızım kalbi tatlı bir **istekle**...” (393/24)

“...yakın alakalı tehlikeli bir iş olduğunun farkındaydı.” (492/14-15)

“...bu seferlerde de yararlı işler yapıyordu.” (439/5)

“Halka faydalı işleri yapacaksın.” (20/33)

“...sadece güzel değil aynı zamanda akıllı ve gururlu kadındı.” (94/35)

“...fakat Aygümüş Melikem, iradeli ve akıllı kadındır...” (101/33)

“...bayanlar ve orta yaşlı kadınlar göğüsleri ve belleri...” (274/6)

“...oyma yakalı, omuzdan ayrılan, kolu uzun kaftan giyip...” (274/12)

“Şüpheci ve evhamlı Kağan hemen o gün içimizden ...” (487/37)

“Derya deniz akıllı Kağanımız yaşasın!” (409/17)

“Sizin gibi şanlı şevketli büyük bir Kağanla karşılaştığında...” (121/7)

“...Tatatuna, antlaşma yazılı kağıdı Cengiz Han’ın...” (188/39)

“...ve askerlerin şanlı kahramanlıklarını hatırladı.” (407/29)

“...Harezmi Devleti’ne bağlı kale ve şehirlerdeki...” (333/36)

“...bir adaya yüksek duvarlı sağlam bir kale yapıyormuş.” (352/27)

“Tayanhan ona yağlı kalem verdi.” (139/17)

“...altın saplı kamçısını iki eliyle kırdı ve...” (431/8)

“...kel otu ve saçaklı kamışlar, çarpık dallı iğdeler...” (293/22-23)

“...elinden çıkmış süslü geniş çift kanatlı kapı açıldı...” (258/7)

“İki kanatlı büyük kapı açıldı.” (432/39-40)

“...evinin nakışlı **kapısını** yavaşça açarak...” (377/33)

“Bu tez canlı yırtıcı vahşi bir **kartal** gibidir...” (111/18)

“...aslan altın simgeli cilalı **kemer** elinde...” (182/24)

“Böyle diyerek, kanlı **kılıcı** Kusmayin’in beline bağladı.” (418/24)

“Belinde gümüş kabzalı **kılıç** omzunda yay ve ok...” (92/17)

“...Dedi, bozalı **kımızın** etkisinde kafası kıyak...” (194/7)

“...uzun ve kısa saplı hiç kullanılmamış **kırbaçlar** boncuk gibi...” (136/18)

“Altın Bike çok akıllı bir **kız**.” (451/4)

“Altın kızım, benim nazlı **kızım**...” (193/14)

“...Melike nazik parmaklı **kızın** elinden tutup...” (432/4)

“...Altın Bike bacım, sen akıllı **kızısın**.” (438/26)

“...akıllı ve ilim hazinesinden nasibini almış **kimsesiniz**...” (42/5)

“...düzlüklerine iki atlı **kişi** çıktı...” (11/8)

“Arkasından yakışıklı keskin gözlü bir **kişi** geliyordu.” (92/16)

“...heybesi olan atlı **kişi** Bavurçuk Art Tekin gümüş gemli...” (92/18)

“...ama atlı **kişi** yanına yaklaştı ve ikisi beraber...” (92/20)

“...durduran üç atlı **kişi** beyaz eve doğru...” (282/5)

“...gün o üç atlı **kişi** pazara gelip, beni eskiden...” (432/34)

“...bakındı, atlı iki **kişi** bu tarafa geliyordu.” (499/37)

“...şehirden atlı iki **kişinin** geldiğini hayal ederek.” (307/20)

“...kalabalık atlı **kişiler** arasında mı, acaba...” (194/23)

“Evet, siz ise genç ve bahtlı bir **kişisiniz**.” (76/35)

“...Hocendi'den daha tedbirli ve akıllı bir **kişiydi**.” (229/10-11)

“Başına takke giymiş yaşlı akça **koca** sordu.” (35/13)

“...yanına geldi, selamlaştıktan sonra yaşlı **koca** sordu.” (35/18)

“Yaşlı **koca** kendisini İdikut'um diye tanıştıran gençten ...” (36/1)

“Dedi yaşlı **koca**.” (36/40)

“...nur yüzlü, akıllı **kocası** Bavurçuk Art Tekin...” (375/38)

“...Tekin, yanlarına canlı **koçu** getirmekte olan...” (268/26)

“Namlı **komutan** Tora Kaya, İdikut'un fermanı üzere...” (50/14)

“...yiğit ve akıllı **komutan** diye övdü ve:” (302/31)

“...önünde ve arkasında atlı **koruyucular** dizilmişti.” (362/14)

“...sokağın birinden atlı **kumandan** Cahani çıkıverdi.” (492/33)

“...takılmış canlı bir **kurt** duruyordu.” (156/22)

“Şimşek gibi hızlı kanatlı **kuşa** benzer.” (115/15-16)

“Şimşek gibi hızlı kanatlı **kuşa** benzer.” (115/16)

“...bir heyecana sokan bu **atlı kuşatmanın** ortasında kaldı.” (105/26)

“Kusmayın, sen **silahlı kuvvetlerimize** komutan...” (489/20)

“Uzun cüppeli sarıklı **Mahmut Yalavaç** el...” (497/24)

“Bu söz duyarlı **Melike'nin** kalbine bıçak gibi...” (284/4)

“...kaderiyle alakalı büyük bir **mesele** olduğunu...” (476/24)

“...hayatta kalması size bağlı bir **mesele**.” (493/13)

“...kaderiyle alakalı **meselelerde** uzakta kalmasın diye...” (55/10)

“...savaş ve kanlı **meydan** açık görünüyordu.” (500/10)

“...kanlı **meydanlarda** ölüyü de, diriye de çiğneyen...” (420/10-11)

“...Cilalı **mızrak** kullanırdı” (9/34)

“...yüz binlerce **atlı Moğol** sığmamaktadır.” (192/9)

“...yerde de eli silahlı **Moğol**, Uygur askerleri dolaşıyordu.” (324/25)

“...açıkça söyleyebilen farklı bir **Moğol askeri** Coşu olarak...” (407/39)

“...boyunca **atlı** devriye gezen **Moğol askerlerinden** kurtulmanın...” (233/14)

“Kısa boylu, kısa ayaklı, arkası geniş **Moğol atları** da İdikut...” (102/18-19)

“...gelmekte olan **atlı Moğollar** ikisinin...” (192/2)

“Seni **atlı** otuz **muhafız** asker götürecektir...” (464/16)

“...Yargul'a silahlı **muhafızlar**, bırakmamız lazım.” (279/6-7)

“...Bavurçuk Art Tekin, **atlı muhafızları** şaşkınlık içinde bırakarak...” (44/28)

“...alarak **atlı muhafızların** himayesinde yola çıktı.” (31/31)

“...on **atlı** sağ tarafında elli atlı, sol tarafında elli atlı **muhafızların** koruması...”
(146/14-15)

“...sol tarafında elli **atlı muhafızların** koruması altında...” (146/15)

“...gül bilezik, güllü taç, çingiraklı **muska**, çingiraklı...” (272/9)

“O, vicdanlı, namuslu imanlı bir **Müslümandır.**” (314/14)

“O, vicdanlı, namuslu, imanlı bir **Müslümandır.**” (314/14)

“Her ikisi sakallı bıyıklı uzun boylu, ince **Müslümanlardır.**” (218/5-6)

“Her ikisi sakallı bıyıklı, uzun boylu, ince **Müslümanlardır.**” (218/5-6)

“Onlar durdu, **atlı Müslümanlar** atlarından indi.” (219/7)

“...takdim ederken, yaşlı bir **nene** ile dede...” (268/22)

“...on üç kamışlı **ney**, davul sesleri yükseldi.” (271/4-5)

“...gönülden bağlı sadık bir **Noyan** değilmişsin.” (366/24-25)

“Akıllı bir **Noyandır...**” (165/5-6)

“Dedi kahverengi saçlı **nöbetçi.**” (59/25)

“Akıllı **oğlum**, Uygur benim dayanağım...” (265/11)

“...benim bilge, yakışıklı, güzel **oğlum** Bavurçuk...” (296/34)

“...acar ve sabırlı **oğlun** Kusmayın, sizin emanetinizi...” (421/7)

“...düşünceleri onu geçen kanlı feci **olaylara** götürdü.” (10/30)

“**Ath ordu** safında Tora Kaya, Bulad Kaya, Tarkan Bilge Bula’lar...” (45/3)

“...Kırgızlardan meydana gelen kırk bin çadırılı atlı **ordu** kurdu.” (78/1)

“... Kırgızlardan meydana gelen kırk bin çadırılı **atlı ordu** kurdu.” (78/1)

“...iki yüz yirmi bin kişilik **atlı ordu** oluşturuldu.” (147/32)

“**Ath Cengâver ordunun** sayısını...” (148/23)

“...on bir bin Moğol **atlı ordusu** Cengiz Han’dan...” (267/35)

“...cepheye dizilen on binli **atlı ordusunu** gösterdi.” (269/24)

“...**atlı ordusunun** gücüne inanmıyordu.” (11/37)

“...çok sayıdaki **atlı ordusunun** himayesi altında...” (14/40)

“Etrafını yüksek ağaçlı **orman** kuşatmıştı.” (490/4-5)

“...on iki kanatlı sarı **otağ** dikildi.” (295/17)

“...levazım başı olan yaşlı **rahibi** çağırdı ve:” (47/11)

“Yaşlı **rahip** ince sesiyle:” (47/15)

“...başlıklı **resimlerde** burda duruyordu.” (277/5)

“...kadar mesafede sağlı sollu iki **saf** olarak dizildi.” (106/4)

“Yanalhan’ın şehir **atlı sakşıları** koşturup geldi...” (240/26)

“...defalarca **atlı sal** ile oralardan geçen...” (299/11)

“Durdur **kanlı saldırıyı**.” (122/5)

“...Devleti’nin bozkurt başlı **sancağı** da Tekin’in...” (176/17)

“...bozkurt başlı **sancağın** Moğol ağamızın siyah...” (212/1)

“...bozkurt başlı Uygur İdikut Hanlığı **sancağının**...” (169/5-6)

“...etrafı araştırmış yeşim taşlı **sandığı** alıp çıkmıştı.” (86/40)

“O, yeşim taşlı **sandığın** önünde diz çöktü...” (84/25)

“Yeşim taşlarıyla kakmalı **sandık** göz kamaştırıcıydı.” (84/22)

“Bu, ihtişamlı geniş bir **saraydı**.” (136/15)

“...nöbetçilerin koruduğu ihtişamlı bir **sarayın** önünde...” (432/39)

“Harezmi Şah’ı Mehmet ihtişamlı **sarayında** Mahmut Yalavaç’ı...” (245/39)

“Güçlü **kanlı savaş** olacak.” (355/28)

“**Kanlı savaş** devam etti.” (494/26-27)

“İdikut’un hızlı koşan rüzgâr ayaklı **savaş atları** dizginleri sert...” (105/37)

“Öyle büyük, **kanlı savaş meydanları** bana yabancı değildir.” (116/25)

“...Ögeday’ı bu **kanlı savaşa** dâhil edecekmiş.” (361/7)

“**Atlı savaşçılar** toz duman içinde uzakta...” (282/4)

“...böyle **kanlı savaşı** da ondan başka hiçbir...” (383/20-21)

“Fakat çok kanlı **savaşlar** olacak.” (254/33)

“Kanlı **savaşlar** başladığında göreceğiz...” (296/28)

“...oğullarım için bu kanlı **savaşlara** girdim.” (349/27)

“Bunların şifası kanlı **savaşlardır**, bütün bunlar...” (123/26)

“...sonra olacak kanlı **savaşları** düşünerek yattı.” (352/2)

“...her biri bir kanlı **savaşta** ön cephede savaşıp...” (344/37)

“...dostlar yolda, kanlı **savaşta**, yabancı yurttan...” (365/17)

“...Otrar şehrine doğru kanlı **sefer** başlatıldı.” (304/5)

“...Uygurlara düzenlenecek kanlı **seferde** sizin ne işiniz var?” (209/39)

“Onların bu kanlı **sefere** katılmalarına ben sebep...” (306/30)

“Saldırgan bekarların kanlı **seferinde** sizin ne işiniz var?” (213/29)

“...yaptığı kanlı **seferlere** de meşhur çalgıcı Argansun’u...” (132/28)

“... Cengiz Han hafifçe hırıltılı bir **sesle**.” (351/8-9)

“...Angurat Noyan, hırıltılı **sesler** çıkararak.” (454/28-29)

“...koro halinde acıklı **şarkılar** söyleyip durdu.” (501/9)

“...iki taraf içinde faydalı **sohbetler** gerçekleşti.” (188/4)

“...onlar da bu görüşmenin hayırlı **sonuçlar** vereceğini düşündüler.” (107/30)

“...bu sohbeti başka bir konuyla alakalı **soruyla** değiştirmek istedi...” (43/34)

“...sizlerle alakalı güzel **sözler** duydum.” (341/10)

“...bir gece kocasını kucaklayıp tatlı **sözleriyle** kandırmaya...” (16/34-35)

“...Kağanın çok anlamlı ve hikmetli **sözünü** duyunca derin...” (122/38-39)

“...buz gibi soğuk, tatlı **sudan** kana kana içti ve...” (22/3)

“Gidip benim atlı **süvarilerin** safına katılın.” (44/26-27)

“Bizim Beşbalıklı **şair**, ressam, şarkıcı...” (210/21)

“...olan vakaların canlı **şahidi** oldu.” (249/2)

“...belki de canlı **şahidi** bile olacaksınız.” (377/16)

“Çatma ağı¹⁶ **şalvarlarına** lastik uçkur...” (273/37-38)

“...şeyin canlı halk, canlı **şehir**, diri toprak...” (448/15)

“...halkımı kederli ve acıklı bir **şekilde** gözyaşlarına...” (198/38)

“Kararlı bir **şekilde:**” (11/27)

“...Atay Sali, telaşlı bir **şekilde** Bavurçuk’un yanına geldi...” (22/15)

“...Hakanına olan güven ve desteğini kararlı bir **şekilde** bildirdi.” (49/26)

“...dedi, Kağan heyecanlı bir **şekilde.**” (132/11)

“...kan ağlayarak gözleri yaşlı bir **şekilde** andı.” (134/36)

¹⁶ ‘İki bacak arasındaki boşluk’ <***āg** [Moğ. ağulcaburi/ ağulcar ‘kavşak, birleşme noktası ya da yeri’, ömüdün-ü ağulcaburi ‘pantolon ağı’] **TT.**: AĞ+(Lİ/SİZ) Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: etimolojik sözlük denemesi 1(A-N) 2(O-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

“Bavurçuk Art Tekin’in meraklı bir **şekilde** içeriye girmeden...” (135/32)

“...güzel ve tantanalı bir **şekilde** ağırlamış ve eğlendirmiş.” (144/31)

“...Tatatuna, heyecanlı bir **şekilde** sesini yükselterek.” (186/17)

“Tatatuna ağır başlı bir **şekilde**, sabırla.” (179/31)

“...ağır bir ter bastı, hızlı bir **şekilde** yürümeye başladı.” (239/9)

“...diye gönlü yaralı bir **şekilde** hiçbir şeyden...” (261/33)

“Kaygılı bir **şekilde**.” (285/38)

“...disiplinli ve kararlı bir **şekilde** yürüdü.” (311/2-3)

“...aksine daha da kararlı bir **şekilde**.” (348/8-9)

“...böyle acıklı bir **şekilde** ayrıldığına pişman oldu.” (353/34)

“...diye, saygılı bir **şekilde**, onu kırmadan...” (379/21-22)

“...dokunur vaziyette hızlı bir **şekilde** yok aldı.” (426/31)

“...görmedim diye telaşlı bir **şekilde** cevap...” (473/15)

“...onları hızlı bir **şekilde** yok etti.” (491/32)

“...merkezine tantanalı bir **şekilde** giriş yapma biraz...” (494/28)

“...bununla alakalı bir **şey** de.” (421/26)

“Etrafta, canlı hiçbir **şeyin** karaltısı görünmedi.” (446/13)

“...çok daha farklı **şeyler** düşünüyordu.” (114/34)

“...Noyan’ın eline pahalı **şeylerden** ver.” (405/2)

“Siz atalarınızın şanlı **tahtına** oturdunuz.” (77/2)

“Onlar altın nakışlı kısa **tarak**, gül bilezik...” (272/8-9)

“...açıklamadı ama akıllı ve tecrübeli **Tarkan Bilge Buka:**” (53/23-24)

“Elbette babamın ve benim eli kanlı **Tarkan’ı.**” (88/14)

“...Vadilerine bırakılan, yazılı **taşları** titreyen parmakları...” (270/15)

“Akıllı **Tatatuna** şimdi o aklını kullanıp kendi kendini...” (253/30)

“Bu ihtirashlı **Tekin** Han atasını mahcup etti...” (21/9)

“Ben senin anlayışlı bir **Tekin** olduğunu biliyorum.” (367/6)

“Evet, sen akıllı itibarlı bir **Tekinsin**, ben seni...” (302/7)

“Karşılıklı **ticaretimiz** canlandı buna eyvallah!” (51/10)

“...yakalayıp yüzüne okkalı bir **tokat** vurdu.” (441/29)

“...başında cilalı **Tolga** olan Ögeday’dı.” (182/21)

“Yarın sarayda seferle alakalı **toplantı** olacak.” (94/21)

“...sahip olan ve akıllı **Tora Kaya’nın** nefesi daralarak...” (125/39)

“...Hatun küçük gül nakışlı **torbayı** Otçeğin’in...” (460/15)

“Fırtınalı **toz bulutu** gibi gelmekte...” (192/3)

“Rüzgârlı **toz fırtınası** güzel Beşbalık’ın yüzünü ...” (288/1)

“...yönetecek akıllı bir **Töre** lazım.” (165/2)

“Tarafı belli ve önyargılı bir **Töre** bu meseleyi...” (165/9)

“...istediğin türde akıllı **Töre**, Moğollar arasında...” (165/22)

“...önü açık gömlek, göğüsten ufak yakalı **tulum** gömlek...” (274/3)

“Bu iki yaşlı **tüccar** savaş öncesinden bugüne...” (332/7)

“...bozkurt başlı **Uygur İdikut’unun** sancakları...” (156/17)

“...Kağanın bu dik başlı **Uygur’dan** derhal öç alacağımı...” (317/29-30)

“Moğollara akıllı ve kafası çalışan, bilgili **Uygurlar** gerekli...” (114/9)

“Ben, bana bağlı **Uygurları** ve Karabalgasun...” (148/17)

“Bu akıllı, büyük **Uygurların** âlicenap...” (153/38)

“Haberciler, bahtlı **Uygur’u** karşılamak için şeref kıtasıyla...” (101/40)

“Bahtlı **Uygur’un** izzet ve değerine hiç kimse el sürmeyecek.” (101/16)

“...çökmeye giden bahtlı **Uygur’unuzdan** ne saadet ne baht...” (100/39)

“Sonunda fidan boylu, ince belli hilal kaşlı bir **Uygur kızı** Turfan...” (82/24)

“...senden sonra tatlı bir **uykuya** dalarım.” (441/13)

“...eve girdiğinde tatlı **uykuya** dalmıştı.” (235/10)

“...olgunlaşmış tatlı **üzüm** salkımlarını bunlar...” (203/22)

“Siz kimsiniz, akıllı **yabancı?**” (33/24)

“Buna tabiatın tılsımlı ve mucizevi **yaratıkları** şahit.” (402/35-36)

“Yolda bin başlı ve bin kuyruklu **yılan** yatıyormuş.” (142/35)

“...yine bir başlı bin kuyruklu **yılan** yatıyormuş.” (142/37)

“Arabayı gören bir başlı **yılan** yuvasına başını sokmuş...” (142/38)

“...gelerek, uzun boylu ince bıyıklı bir **yiğide** şöyle dedi.” (89/20)

“Bu akıllı **yiğidin** elbette İdikut’lu olması lazımdı.” (138/11)

“...Bavurçuk Art Tekin adlı bir **yiğit** geçmiş doğru mu?” (32/20-21)

“Yakışıklı bir **yiğit** olarak büyüyor, gelişiyor.” (96/32)

“...güzel konuşan üstün zekâlı bir **yiğit** bir yiğit.” (146/7)

“...kumandanı namlı **yiğit** Timur Malik’e karşı...” (352/4)

“O, akıllı, becerikli bir **yiğit** idi.” (498/10)

“...iri gövdeli yapılı ve yetenekli **yiğitler**, her yaştan...” (347/11)

“Bavurçuk Art Tekin akıllı **yiğitmiş**.” (383/23)

“Üstelik o akıllı **yiğitti**.” (213/13)

“Size hayırlı **yolculuklar** diliyorum.” (265/26)

“Azaplı, çile dolu bu uzun **yolda** tutsaklar Bavurçuk...” (372/2)

“Karmaşık ve dolambaçlı **yolların** kesiştiği yerde bulunan...” (42/34-35)

“Tanrım sana bahtlı bir **yuva** nasip etsin.” (432/6-7)

“...parmağındaki değerli taşlı **yüzüğü** çıkarıp ona...” (246/28)

“...olmayan değerli taşlı firuze gözlü **yüzük** vardı.” (192/17)

“O böyle yoğun telaşlı **zamanlarda** bu putun karşısına geçer...” (90/25)

“Bavurçuk Art Tekin uzun boylu, iri yapılı, çok güçlü, ak yüzlü, kalkık burunlu, bıyık ve sakalları simsiyah, yakışıklı bir **zat** idi.” (8/16-17)

“...bıyık ve sakalları simsiyah, yakışıklı bir **zat** idi.” (8/17)

“O İdikut’un akıllı, büyük **zat** olduğuna kanaat getirerek...” (124/17)

“Buradan güvenli **Ø** olarak geçeriz.” (8/5-6)

“Gönlüm intikam almaya, kin beslemeye meyilli **Ø değil...**” (27/35)

“Bavurçuk Art Tekin, kibirli **Ø**, küstah, şöhret budalası akılsız...” (58/5)

“...diyen o kahrolası kibirli **adam** kimdir neyin...” (246/36)

“O dünya düşkünü, paragöz, pimpirikli bir **adamdı.**” (241/40-242/1)

“...Bilge Buka babamı akıllı ve bilgili bir **adamdır** diye anardı.” (100/13-14)

“...saldırmasaydım bunun gibi bilgili **adamı** bulamazdım diye...” (68/27)

“...bu kötü niyetli, şüpheci, zalim kurnaz, hilebaz **adamın...**” (70/6-7)

“...bu ikisi tehlikeli **adamlar**, ikisi de kötü niyetli.” (293/11)

“...okuryazar bilgili **adamlar** gerek...” (421/29)

“Ona gerekli **adamlar** geçecek!” (446/33)

“İdikut Devleti’nin önemli **adamları** önceden sözleşmiş gibi...” (97/17)

“...Han’ın kaplanları, köpekleri, güvenli **adamları** casusları...” (100/26)

“...sizin gibi temiz niyetli **adamları** başının üstünde taşır.” (113/29)

“Kağana gerekli **adamları** götürüyoruz.” (446/27)

“Baş, başı akıllı ve ferasetli **adamların** önüne koyulur.” (127/33)

“...Cengiz Han için çok tehlikeli **adamlarız**.” (231/24)

“Dikkatli **adımlarla** avluya çıkıp atına bindi.” (23/12)

“...yüksek moralli, neşeli **adamlarla** dolmuştu.” (273/10-11)

“...yüksek moralli, neşeli **adamlarla** dolmuştu...” (273/10-11)

“Uyarıyorum seni şefkatli **ağabeyim!**” (303/17-18)

“...armut gibi meyveli **ağaçlarla** dolu güllük gülistanlık...” (83/13)

“...Selenga nehirlerinin tehlikeli **akıntularına** bakmadan...” (299/10)

“...dokuz harfli **alfabe** kullanılarak yazı oyulmuş...” (150/39)

“Ey şefkatli **Allah Teâla**, görüyorsun halimizi...” (316/29)

“Bavurçuk bu değerli **altın tabağın** İdikutlulardan...” (278/28)

“...uzun beyaz gömlekli **Altın Bike** onlara bakıp...” (405/35)

“...düşünüyorum şefkatli **ana**...” (170/15)

“...gümüş mavi renkli ince ipli **anahtarlığı** uzun saçlı başından...” (84/27-28)

“...gümüş mavi renkli ince ipli **anahtarlığı** uzun saçlı başından...” (84/28)

“Ey faziletli, iffetli, kutsal **analarım!**” (153/17)

“Ey faziletli iffetli, kutsal **analarım!**” (153/17)

“...güçlü kuvvetli olan **Angurat Noyan**’a fazla...” (185/21)

“...kalkan, uzun boylu iri gövdeli **Angurat Noyan:**” (233/36-37)

“Verilen vazifeyi tam olarak yerine getiren becerikli **adamlarsınız...**” (65/16)

“...arasında dehşetli **anları** yaşayan Tangut...” (491/39)

“...alış verişi ve ikili **anlaşmalarda**, resmî yazışmalarında...” (189/7)

“Ey aziz, şefkatli, merhametli **annem!**” (467/26)

“Ey aziz, şefkatli, merhametli **annem!**” (467/26)

“...seninki karaağaç rahmetli **annemin** ise ceviz ağacı...” (27/33)

“Beşbalık kabristanına ya da rahmetli **annesinin** yanına defnetmeyi...” (31/8)

“...elimden tutup, işlemeli bir **arabaya** bindirdi.” (432/35-36)

“Bu benim için değerli bir **armağan.**” (116/17-18)

“...çok değerli **armağanlar** hazırlanmış dedi İdikut...” (97/33-34)

“...diye bağırdı yetkili **asker.**” (386/10)

“...etrafını kuşatan atlı ve yayan rütbeli **askerler...**” (109/8)

“...Kaşgar’dan becerikli **aşçı**, fırıncı tatlıcı ve kasaplar...” (275/26)

“...çocuklarına eyerli birer **at** hazırlandı.” (93/35)

“...yüksek tekerlekli **at**, eşek ve deve...” (275/22)

“...güçlü kuvvetli yirmi **at** seçti.” (299/4)

“Burada bembeyaz giysili ak saçlı aksakallı **ata**...” (35/3)

“...Bavurçuk Art Tekin gümüş gemli **atının** başını çekip...” (92/19)

“...ilk bakışta anlaşılan eyerli **atlar** duruyordu...” (135/23)

“Güçlü, kuvvetli tez yorulmayan **atlarımızdan** birini seç ve...” (56/12-13)

“...beyaz gömleli **Aygümüş Melike**’yi yine gördü.” (376/14-15)

“...getirmem gerek merhametli dostum şefkatli **babam**?” (330/10)

“...ekilen tarlaları, meyveli **bağ** bahçeleri...” (190/38)

“Burada şehir ve surlar yok, verimli **bağ bahçeler** yok;” (103/10)

“Şehir içindeki çeşitli meyveli **bahçeleri**, gül ve...” (492/24)

“Şehir içindeki çeşitli meyveli **bahçeleri**, gül ve...” (492/24)

“Melike dantelli **başörtüsünü** gül dudakları arasına alıp...” (95/14)

“...saf altın gibi değerli **Batur Oğullarını** hep...” (118/16-17)

“Şansım ve saadetli **bereketim** kendimde kaldı.” (127/35-36)

“...askeri gücüne yerli zengin **beylere** dayanır.” (215/39)

“...sarayda görevli **beylerimle** konuşacağım diye...” (212/38)

“...oluverir, sırlarımızı öğrenip gerekli **bilgileri** aldıktan sonra...” (52/32)

“ O, size gerekli **bilgileri** verecek.” (265/23)

“Onun akıllı ve ferasetli **biri** olduğundan...” (16/1)

“Okumuş, bilgili **birisi**.” (130/34)

“...Coşu’yu becerikli ve kahraman **birisi** olarak pek...” (299/15)

“...o, tehlikeli ve güçlü **birisi**, öcünü almadan...” (419/15)

“Okuma yazmayı bilen çok bilgili ve becerikli **birisiydi**...” (68/24)

“Okuma yazmayı bilen çok bilgili ve becerikli **birisiydi**...” (68/24)

“...yeşil ovada çeşitli **bitki örtülerinin** arasında...” (162/23)

“...Dansun, çeşitli kuru **bitkiler** koyduğu büyük...” (302/25)

“...buharından çeşitli **bitkilerin** hoş kokusu yayılıyordu.” (302/39)

“Elindeki renkli **boyayı** ve kalemlerini...” (167/5)

“Bu yerde de rahat durmadı çeşitli **bölgelerden** gelen Kırgızlardan...” (77/39)

“...Devleti’nin çeşitli **bölgelerinde** çalışan tanınmış...” (210/28)

“...gök kubbesini bereketli rahmet **bulutları** kaplamıştı.” (504/14)

“Böylesine dehşetli ve acımasız **buyruğu** duyan Bavurçuk...” (306/26)

“Tabipler bu dehşetli **buyruğu** yapmaya girişti.” (345/24)

“...Uygurlar bu dehşetli **buyruk** fermana nasıl...” (306/32)

“...zincirli **ceketinin** altından kalbinin hızlı atışı...” (10/17)

“ Diye seslendi öfkeli **Cengiz Han**, teslim ol!” (324/4)

“Güçlü, kudretli, vahşi **Cengiz Han**’ın bize de göz diktiği...” (78/34-35)

“...Orhun Nehirlerinin heybetli **coşkususunuz**.” (164/3)

“...olan altın renkli **çam ağacı** resmedilmiş...” (435/1)

“...gölgesi haşmetli **çınar** ağaçları aralarından şişman...” (293/23)

“Etrafında çeşitli **çiçekler** yetiştirilmişti...” (83/16)

“Hafif rüzgâr çeşitli **çiçeklerin** hoş kokusu...” (146/19)

“Nehrin sihirli **dalgalarının** sesini dinleyip...” (459/28)

“Yoksa çeşitli **dedikodular** yayılır.” (34/18)

“...başka hiçbir şey önemli **değil**.” (92/39)

“Gizli **dert**.” (31/16)

“...dökülen irili ufaklı **dolular** onun...” (151/26)

“Merak etme değerli **dostum**.” (159/37)

“...getirmem gerek merhametli **dostum** şefkatli babam?” (330/10)

“...tilavet edildi ve sesli **dualar** yapıldı.” (410/20)

“...girip bu sessiz endişeli **durumu** anlatmak...” (477/8)

“Onun art niyetli **düşüncelerinden** nefret eden Melike...” (100/4)

“...cüretli iradeli **düşüncelerini** açıkça söyleyebilen...” (407/38)

“...cüretli iradeli **düşüncelerini** açıkça söyleyebilen...” (407/38)

“...hakkındaki iyi niyetli samimi **düşüncelerini** sezmişti.” (492/10-11)

“Genelev ve meyhanelerde içkili **eğlence** yapanları...” (10/2-3)

“...sonra debdebeli ihtişamlı **eğlence** düzenlemiş.” (144/29-30)

“Haram, kötü niyetli **ejderhalar!**” (384/32)

“...hepsinde bir değerli tarihî **el yazıları** bulunmaktadır.” (236/17-18)

“...Utak ve Darbay isimli iki kişilik **elçi** göndermiş...” (50/4-5)

“...yüksek dereceli özel yetkili **elçi** ve gazetici olarak...” (257/7-8)

“...yüksek dereceli özel yetkili **elçi** ve gazetici olarak...” (257/8)

“Sonra Utak ve Darbay isimli **elçileri** Beşbalık’a götürdü.” (50/16)

“...çeken nazik ve maharetli **ellere** sahip, Turfan şehrinin...” (37/21-22)

“İdikut da onun kemikli ve uzun parmaklı **ellerini** güçlü...” (270/35)

“Gerekli **emirler** verildi, vazifeliler her şeyi yerine...” (240/1)

“...dehşetli **endişelere** sokmaktan haz duyan bir Moğol atamanıdır.” (71/2-3)

“Bu değerli **eserleri** Beşbalık, Hoten...” (139/4-5)

“Bilge atanın topladığı değerli **eserler** İdikut’un...” (140/1)

“...Tayanhan’dan o değerli **eserleri** yakmamasını diledi.” (139/11)

“Ön cepheye kuvvetli **esir askerleri** koyduk.” (356/29)

“...çok mühim, pahalı değerli **eşyalar** var.” (397/22)

“...ilk önce pahalı, değerli **eşyaları** ve esirleri...” (415/9)

“...bostan, gül bahçeli **ev** gerekmiş, bu isteğin...” (366/32)

“...kayısıyla bürünmüş güzel süslü bahçeli bir **evde** oturuyordu.” (23/8)

“İyi niyetli **evladım**.” (131/40)

“...Nehri kıyısındaki görkemli ak **evleri** tek tek...” (455/13)

“...yaşanmış bu dehşetli **faciayı** görüp Kağan hakkında...” (427/36-37)

“...yaşıyorsunuz, ilerde dehşetli **felaketler** başınıza gelecek...” (242/21)

“...unutulma bir mutluluk ve değerli **fırsat** olmuştu...” (66/21)

“...Aygümiş Melike, şiddetli **fırtınaya** tutulmuş...” (285/33)

“...tasvirli Tangut **fincanından** çayını içerken...” (8/3)

“Saygı gösterilmeye layık değerli **fikir adamı** ve kibar...” (51/36-37)

“...Bike için dehşetli, korkunç, bir **gece** oldu.” (455/12)

“Becerikli ve namuslu bir **genç**.” (68/20-21)

“...dayanıklı, güçlü, iradeli **gençler** orduya alınıyordu.” (293/34)

“...bıyığını sıvazlayarak uzun boylu gövdeli bu **gençlere** baktı.” (35/17)

“...geriye döndüğünde maskeli **gençlerin biri** bu fırsatı kaçırmayıp...” (86/6)

“...çekerek gelen kirli **giyimli**, toz duman, rüzgâr...” (394/28)

“Ben süslü gösterişli **giysiler** kuşanmış o adama...” (432/26)

“İki han terli **giysilerini** halkın önünde değiştirdi.” (186/15)

“...yirmi beş telli **gonka** gibi sazları çalabiliyordu” (9/26)

“...Melike’ye zümrüt renkli **gömleğini** giydirdi...” (380/23-24)

“...vücuduna vişne renkli uzun **gömlek** çok yakışmıştı.” (282/26)

“...ve belleri bürmeli ve işlemeli **gömlekler** giyiyordu.” (274/7)

“...ve belleri bürmeli ve işlemeli **gömlekler** giyiyordu.” (274/7)

“Önemli bir **görev**, acil bir vazife var.” (83/24)

“Büyük ihtimal o özel önemli bir **görev** yapıyordu.” (391/16)

“...Noyan’a gizli bir **görev** mi veriyor acaba?” (429/25)

“Bana layık gördüğünüz bu şerefli **görevi** kabul ediyorum...” (55/37)

“...bize yüklediği önemli **görevi** şerefimizle ve büyük...” (397/37)

“Size de önemli **görevler** düşüyor.” (412/11)

“Onun soğuk ve art niyetli **görünüştünden** dolayı...” (121/21-22)

“...cesaret edemedi, dertli elemli **gözyaşları** yüzünü...” (420/14-15)

“...cesaret edemedi, dertli elemli **gözyaşları** yüzünü...” (420/14-15)

“Hangisi yenildi, hangisi kudretli **güce** sahiptir?” (77/29)

“...vücudunda böyle bir **gizli gücün** varlığını...” (453/4)

“...mevsimi gibi görkemli bir **gül bahçesidir.**” (466/31)

“Bugün dehşetli **gün** oldu.” (349/32)

“Hepsi safsata sözler, neden öyle dehşetli **günlerimiz** olacakmış?” (100/33-34)

“Müjdeli sevinçli **haber** getirdiğiniz için sayın elçi...” (69/17-18)

“Müjdeli, sevinçli **haber** getirdiğiniz için sayın elçi...” (69/18)

“...Otrar’a gönderdiği yerli **haberciler** de böyle konuşursa...” (309/5)

“...başına müjdeli **haberi** Aygümeş Melike’ye...” (206/6)

“...bu müjdeli **haberi** sen gidip Moğallara...” (329/39)

“...korkutucu ve dehşetli **haberler** gitmişe benziyordu.” (342/6)

“Bu çok tehlikeli bir **hain!** Dikkatli olun!” (28/25)

“Siz de Tanrı’dan akıllı ferasetli bir **Hakan** olmayı istediniz.” (118/23-24)

“...mertebesi yukarıda tahsilli, okumuş bir **Hakan!**” (262/23)

“...İdikut düşünceli bir **halde.**” (205/5-6)

“Dedi İdikut neşeli bir **halde.**” (261/9)

“...yerinden kalkarak sevinçli bir **halde:**” (276/28)

“Dedi, son derece kederli bir **halde...**” (402/11)

“...onun yüz ifadesindeki endişeli **halden** endişeye kapıldı.” (126/13)

“...ama İdikut düşünceli bir **haldeydi** Tora Kaya...” (189/27)

“İşi böyle çetrefilli **hale** getirmeyelim.” (103/23)

“Cengiz Han sinirli **halde** düşünmeye daldı bir an...” (317/31)

“...abi diyerek düşünceli bir **hale** girdi.” (361/14-15)

“...biraz daha çetrefilli **hale** soktu.” (437/6)

“...son derece kederli ve düşünceli **hali** vardı.” (379/11)

“...son derece kederli ve düşünceli bir **hali** vardı.” (379/11)

“...yabani olsa da kibirli, mağrur **haline** bir bakalım.” (104/33)

“...Cengiz Han’ın endişeli **haliyle** ilgilenmedi...” (168/16)

“Bu acayip sevimli **haliyle** Noyan’ın bakışlarını...” (382/36)

“Uygurlar da güçlü, iradeli, kahraman bir **halkmış...**” (357/1)

“...diye düşünüyor ve yerli **halktan** biri olarak kabul ediyordu.” (82/22)

“...çok düşünceli bilge bir **han.**” (170/21)

“O, namlı şerefli, şanlı bir **han.**” (314/21)

“Tertipli ve düzgün **hareket** etmemiz gerekir.” (220/23)

“...Uygurlarda gizli bir **hareket** olacak diye mi...” (333/9)

“Onun kadar akıllı ve hisli **hatun** dünyada yok.” (392/32)

“Dili tatlı, eli bereketli attığı adımları kutlu **hatunlar** bizim...” (124/14-15)

“...Çahe isimli iki **hatunu** var.” (377/23-24)

“Olur; bilge sevimli **hatunum** ne dese o olur.” (170/38)

“...sağlam iradeli **Börte Hatunuma** bu tarafa gelmeden...” (358/1)

“...oturanlar da derin bir nefes aldı ve kasvetli **hava** dağıldı.” (128/11)

“...halkı arasında güvenli huzurlu bir **hayat** yaşıyordu.” (489/8)

“Bu eğlence için debdebeli **hazırlıklar** yapılmış...” (192/12)

“...ahmaklar bu değerli **hazineleri** ateşe atarak...” (360/38)

“...Şah’a gönderdiği değerli **hediyeleri** de verin!” (244/23-24)

“...Cengiz Han’ın değerli **hediyelerini** ve mektubunu...” (246/5)

“...içine sekiz köşeli büyük buda **heykellerini** koymuşlar.” (238/22-23)

“...dostluktan değerli **hiçbir şey** yoktur.” (183/37)

“...biz halktan gizli **hiçbir şey** yapmayacağız.” (209/31)

“...karıştırmaya da kabiliyetli kurnaz ve **hilebazdı**.” (80/10)

“...şaşırdığımı ve şüpheli **hislere** kapıldığımı sezdi...” (209/28)

“...hiçbir şeyden çekinmeyen yiğit ve azimli **huyunu** bildiği...” (20/19)

“...en son dehşetli **hücum** başladı.” (323/22)

“...böylesine dehşetli **hükümün** çıkmasını...” (469/30)

“...bildirmemiz gerek şevketli **hükümdar** dedi Bulad Kaya...” (98/13-14)

“...Bavurçuk Art Tekin’in iradeli, istikrarlı **hükümdar**...” (275/11-12)

“...derin bilgili bilge bir **hükümdardı**” (9/24)

“Baş üstüne şevketli **hükümdarım**, bu emrinizi yerine getireceğim...” (56/15)

“...kulesinden ateş yandı haber geldi ey kudretli **hükümdarım!**” (74/2)

“Ey saadetli **hükümdarım!**” (76/1)

“Şanlı şevketli **hükümdarım!**” (76/36)

“...Doğru işler yapıyorsunuz Şevketli **Hükümdarım!**” (92/27)

“...safahat düşkününü kibirli **hükümdarlar** benim vatanıma...” (306/23-24)

“Küçük kısık gözlerinden ateşli bir **ışık** yansıyor.” (107/33)

“O babasına göre daha bir akıllı basiretli bir **İdikut**.” (56/37)

“Bilgili bir **İdikut** imişsin!” (121/10)

“Gerçekten yetenekli, Batur **İdikut** imişsin.” (157/40)

“...bu devrin en merhametli **İdikut**’u olacaksınız.” (91/7)

“Kudretli **İdikut**’um ben seksenden fazla...” (413/11)

“Bıçak yahut zehirli **ilaçlar** var mı?” (60/1)

“Benim en önemli **ilkelerimden** birisi de, dostumun...” (140/25)

“...bu iki cesur azametli **insan** birbirine böyle arka çıktı...” (93/17)

“Onun gibi acar ve kabiliyetli **insan** görmedim.” (146/9)

“...hadiseleri iyi bilen, çok akıllı ve değerli bir **insandı...**” (66/29)

“...iradeli ve temiz vicdanlı soylu **insanlar...**” (20/9)

“...ve siz değerli **insanlar** emniyette olacaksınız.” (204/26)

“Sizin gibi yüce düşünceli **insanlara** has keşiftir.” (347/30)

“...benim için en tehlikeli **insanlardır...**” (217/18)

“Bilgili, akıllı **insanların** Cengiz Han’a hizmet etmesi hepten...” (100/22)

“...Cengiz Han çeşitli **ipek** ve güllü kumaştan...” (494/36)

“...size beş ayrı renkli **ipekten** dokunmuş çapan “ (hilad) giydireceğiz...” (37/38)

“Halk için şerefli bir **iş**, umarım İdikut’u büyük tufandan...” (55/21)

“...yakın alakalı tehlikeli bir **iş** olduğunun farkındaydı.” (492/14-15)

“...verin git Kağanın gizli bir **işi** bu!” (446/33)

“...kafasında çok önemli bir **işin** planlaması...” (218/37)

“...sonra da dehşetli **işkencelerin** olacağını bilerek...” (485/17)

“...vasıflandırıyor ve önemli **işleri** onlarla istişare meclisi...” (118/18)

“...zor ve şerefli **işleri** yöneten senin gibi...” (186/19)

“...yapılması gereken önemli **işleri** kararlaştırdık.” (212/7)

“...benzemeyen, gizli **işlerle** uğraşan bir insan olarak...” (290/11)

“...o kalbi temiz iyi niyetli bir **kadın!**” (404/36)

“...fakat Aygümüş Melikem, iradeli ve akıllı **kadıdır...**” (101/33)

“Hâlbuki siz, Kudretli **Kağan**, kendinizi tutarak...” (125/11)

“Halkım beni çift yürekli **Kağan** diye övüyor.” (136/3)

“...kan dökülmesini istemiyor kudretli **Kağanım!**” (116/35-36)

“Şevketli **Kağanım!**” (127/29)

“Baş üstüne şevketli **Kağanım.**” (136/25)

“Bunu siz de biliyorsunuz sevgili **Kağanım.**” (163/37)

“Saadetli **kağanım!**” (169/37)

“Şefaati **Kağanım!**” (170/7)

“Şefkatli **Kağanım** sizin elinize de altından yapılan...” (189/12)

“Şevketli **Kağanım!**” (219/34)

“...büyük talihtir, hürmetli izzetli **Kağanım!**” (268/17)

“...büyük talihtir, hürmetli, izzetli **Kağanım!**” (268/17)

“...memnun olursunuz şefkatli **Kağanım!**” (273/1-2)

“...İdikut’a kalacak saadetli **Kağanım!**” (278/34)

“Baş üstüne kudretli **Kağanım!**” (297/27)

“Siz kudretli **Kağanım** için uzun yıllar hizmet...” (309/33)

“...hepsini yaktık, kudretli **Kağanım!**” (331/28)

“Tanıyorum şevketli **Kağanım!**” (359/7)

“Bu hususta kudretli **Kağanımı** destekliyorum.” (305/34)

“Kudretli **Kağanımız** bize öyle öğretmedi.” (338/30)

“Ben şefkatli büyük **Kağanımızın** emri üzerine...” (174/37)

“Sizin gibi şanlı şevketli büyük bir **Kağanla** karşılaştığında...” (121/7)

“...Ay tutulup Dünya dehşetli bir **karanlığa** gömülüyor...” (16/15)

“...Cengiz Han’ın geniş, görkemli **karargâhı** sarı otağı göründü.” (105/3-4)

“...Usta ve maharetli okçu **kardeşi** Habutu Hasar’ı...” (134/35)

“...Moğollar’a şiddetli **karşılık** bildirdiler ve büyük...” (490/24)

“Hani benim kudretli **kartalım?**” (126/36)

“Tatatuna, âlim ve çok marifetli bir **kâtip**, hattat ve muhasipti. “ (139/12)

“...beline aslan simgeli altın cilalı **kemer** elinde...” (182/24)

“...kement geçirmiş tecrübeli bir **kement ustasıydı.**” (233/33)

“Pan Tekin atam, bu bereketli **Kerulan Nehri** vadisinde...” (106/39)

“...çok sevimli bir **kız** ama biraz kibirli.” (207/22)

“Ama dertli **kızcağz** Altın Bike’yi göz önüne getirerek...” (303/10-11)

“...Peri Kız isimli **kızını** gönderdi.” (395/27)

“Sonra beyaz bilekli utangaç ve nazik **kızlar** yavaş...” (194/40)

“İnce belli **kızlar** dans edip onun gönlünü...” (246/16)

“Ama sevimli **kızların** hatun olmaktan...” (407/10)

“...aramızda sizden daha kabiliyetli ve yetkili **kimse** yoktur.” (52/3)

“...aramızda sizden daha kabiliyetli ve yetkili **kimse** yoktur.” (52/3)

“...sal ile oralardan geçen tecrübeli **kişilerdi**.” (299/11)

“Sen bilgili iyi eğitim almış bir **kişisin**...” (154/18)

“...Hocendi'den daha tedbirli ve akıllı **kişiydi**.” (229/10-11)

“...uzun boylu garip kıyafetli yüzünü kapatmış iri yarı iki **kişiyi**...” (85/36-37)

“...adlı değerli **kitabında** böyle yazmış:” (149/36)

“Bavurçuk Art Tekin sizin şerefli bir **konuğunuz**.” (118/27)

“Şimdi bu değerli **konuğunuz** Bavurçuk Art Tekin...” (126/38-39)

“...ülkelerinde böylesine değerli bir **konuk** görmemişlerdi.” (135/25-26)

“Değerli **konuklar**.” (224/37)

“...ve çok önemli **konulara** temas ettik diye düşünüyorum.” (131/7-8)

“Onun bu küçük hatundan daha yetkili bir **konumda** olduğu...” (122/27)

“Diye hararetli **konuşma** yaptı İdikut.” (97/26)

“O iradeli ve namlı bir **kumandan** değil mi?” (487/23)

“Senin gibi yürekli cüretli **kumandanı** nereden...” (342/34-35)

“Senin gibi yürekli cüretli **kumandanı** nereden...” (342/34-35)

“Ne buyurdunuz, sadakatli yüce **kumandanım?**” (334/21)

“...Bavurçuk Art Tekin tehlikeli **kumluklardan...**” (19/20-21)

“...su kanal boylarında, bezekli **mağaralarda...**” (23/14)

“Uzun cüppeli sarıklı **Mahmut Yalavaç** el...” (497/24)

“...Kağanın onu gizli **maksatla** çağırtmıştır diye...” (452/9)

“Onlar kervan develerine çeşitli **mallar**, kuru meyve, kuru...” (217/22)

“...pazarına gelerek, çok değerli **mallarını** Uygur atarıyla becaış...” (51/11)

“...söylemediniz şefkatli **maslahatgüzarım.**” (173/17-18)

“Kutsal bereketli **mekânlara** Bavurçuk Art Tekin gibi...” (135/9)

“Yemek hazırdır şevketli **Melikem.**” (207/39)

“Eğer bilse ne olur şefkatli **Melikem?**” (432/11)

“Güzel evler de gösterişli **mescit** medreseler de...” (394/14)

“...tarafından yapılan haşmetli büyük **mescitte** “Allahu Ekber...” (311/8)

“...önemli bir **mesele** hakkında düşüncelerimi...” (12/23)

“...vatanın en ağır ve çetrefilli **meselelerini** çözme yolunda...” (237/22-23)

“...uyarıyorum diyerek en önemli **meseleye** parmak bastı:” (49/5)

“...kayın, çalı ve çeşitli **meyve ağaçları** vardı...” (322/16-17)

“Dedi, Kağan değerli **misafirler** için özel...” (189/19)

“Elveda ateş kalpli **Moğol kızı!**” (502/34)

“Kötü niyetli **Moğollar** var.” (421/23)

“...kılıfı altın ve renkli **mücevherlerle** bezenmiş, sanat eseri olan...” (23/10)

“...başına değerli **mücevherlerle** süslenen hükümdarık tacını...” (98/35)

“Bu yüzden, Türk dilli **Müslümanlar** onun söylediklerini...” (395/4)

“...çalgıcılarının icrasında güzel ve hisli bir **müzik sesi** geliyordu.” (113/24)

“...çaldığı ahenkli bir **müzik sesi** geliyordu.” (132/7)

“...Hanlığının görkemli **nakışlarla** süslü sarayına...” (208/27)

“Evet, sen hisli bir **nehirsin.**” (160/11)

“...siz Kağanın güvenli **nöbetçileri** değil, haydut ve hırsızısınız.” (61/10-11)

“...sarayındaki haşmetli büyük **odada** binlerce kitap...” (276/32)

“...özlüyorum ama o gayretli, cesur bir **oğlan...**” (96/39)

“...Tekin gibi kutlu bereketli, büyük **oğlanlar** gelir.” (135/10)

“...mağrur ve kibirli **oğlu** Kusmayin annesinin...” (285/34-35)

“...olgunlaşmış, cesaretli ve feraset sahibi **oğlumsun**, fakat...” (348/39-40)

“Acar ve becerikli **oğulları**, çocukları tez...” (195/35)

“O Cengiz Han’ın sevimli, güvenli **oğullarından** biri.” (389/7-8)

“O Cengiz Han’ın sevimli güvenli oğullarından biri.” (389/8)

“...sesli ok yayını çekip almadığına...” (10/25)

“Kendisinin icat ettiği sesli ok kendi yüreğim...” (30/3-4)

“...beynine kimin attığı belli bir ok saplanmış gibi sendelediği...” (58/30)

“...Yargul kenarında sesli ok talimine devam edeceğiz!” (21/32)

“...Bavurçuk Art Tekin sesli ok yayı alarak...” (21/19)

“Bavurçuk sesli ok yayı Tarkan’a yöneltti...” (24/27)

“Elimde sesli ok yayım yok, mümkünse bana verin...” (29/33)

“Ötede bir yerde, sesli ok isabet eden İyen Tömür...” (30/19)

“Saksağan simgeli oksunuz.” (163/39)

“O sadece sesli okun vızıltısını duydu ve endişeye...” (30/2)

“...Cengiz Han’ın bu dehşetli olaydan haberdar etmemiz şart.” (241/30)

“ Bu bir dehşetli olaydır.” (499/24)

“...göstererek bazı önemli olayları aynen söyledi.” (398/10)

“...cengâverliği yüksek disiplinli bir ordu kurmak çok önemlidir.” (141/27)

“Yüz otuz bin askerli bir orduyla Çin’e sefere çıkacağım...” (140/38)

“ Dedi, iri gövdeli Orunci kalın sesiyle.” (211/6)

“Elvada, yüce kalpli Otçeğin, Hasar, sana...” (447/32)

“...gibi dar dikenli otların ortasından açılan patika...” (394/16-17)

“Ama burada bir tehlikeli oyun var gibi, diyerek bakarak arkasını...” (85/40)

“Çok tehlikeli bir oyunun içindeyiz.” (159/23)

“Çok becerikli bir öğrencin varmış.” (454/10)

“Kıtan’a her sene belli¹⁷ ölçüde vergi ödeyerek gelmekteyiz.” (81/1)

“...atlas, kadife, renkli örtüler halılar...” (147/24)

“Yaratıcı kudretli Rabbim, bildiğin gibi...” (282/33)

“Gelenlerden önce görevli rahipler tapınağa girip...” (409/36)

“...atlar binicileri ahenkli bir rahvan yürüyüşünde...” (203/3)

“...akıl nurundan değerli bir rehber olamaz.” (118/30)

“Kağanımın hazinesinde çeşitli renklerde inciler, yakutlar...” (72/15)

“...İpeğin çeşitli renkleri göz kamaştırıyordu...” (37/20)

“Önemli bir ricam var diyen, Atay Sali...” (469/9)

“...birkaç seneden bu yana soğuk ve şiddetli rüzgar, kar fırtınası...” (31/32)

“...toprak olduğunu, şiddetli rüzgarın etkisiyle şehrin...” (288/5)

“...İdikut’tan getirilmiş değerli sandığı onun önüne koydu.” (117/7)

¹⁷ ‘Belli’ = Orta Türkçe **belgölüg** (Divânü Lügâtit-Türk) <bel ‘işaret, nişan’ +gü+lüg “Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: etimolojik sözlük denemesi 1(A-N) 2(O-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.” << **Eski Türkçe belgölüg** işaretli, belirli, malum < **Eski Türkçe belgü** işaret, alamet +**II(g)** – belge “Nişanyan, S. (2009). *Sözlerin soyağacı: çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü* (Vol. 1). Everest Yayınları.

“...ve gümüş payını gizli **sandığından** alıp, Angurat...” (260/36)

“...semayla yarışan yüksek, heybetli büyük **sarayın** üstüne...” (323/27)

“...Hanlığı’nın haşmetli ve meşhur büyük **sarayına** çıktı.” (270/39-40)

“...görkemli **sarayının** altın tahtında...” (10/10)

“Sıra ikili üçlü **savaş** oyunlarına geldi.” (45/7-8)

“Yakında bu dehşetli **savaş** da biter.” (360/19-20)

“Otrar sarayına cesur, yürekli ve sağlam iradeli **savaşçıları**...” (313/12-13)

“...yürekli ve sağlam iradeli **savaşçıları** toplamayı başarmış...” (313/12-13)

“...Tayan Han’la şiddetli **savaşlar** yaparak kanlar döküldüğünde...” (108/3)

“Cengiz Han dehşetli **savaşlar** düzenliyor.” (411/34)

“...Han’ın en tehlikeli **savaşlarını** seferlerini...” (194/15)

“Bu dehşetli **savaşta** Tangut başkomutanı...” (491/26)

“...buraya gelmesinin mutlaka çok önemli bir **sebebi** olduğunu...” (22/15-16)

“...başka önemli **sebeplerini** söylemedi.” (449/6-7)

“Bu kadar gösterişli **saygı** ve hürmetten sonra Kağan...” (110/21)

“...dini tanıştırsa gerekli **saygıyı** görür mü?” (287/10)

“...götürecek arabalar yeterli **sayıda** at ve deve de olacak...” (141/30)

“...Asya’ya yapacağı dehşetli **sefere** iki yıl hazırlık...” (334/29-30)

“...yapılmış kahve renkli bir **sepette** meyveler sebzeler...” (35/8)

“...tutulan nefesleri tekrar açıldıktan sonra hiddetli bir **sesle** bağırdı...” (27/5)

“Khe khe diye dehşetli **sesler** çıkarıp...” (311/1)

“O, son derece tesirli acayip güzel **sesleri** çıkarmaktaydı.” (271/7-8)

“...olduğu dertli acınacak derecedeki duygulu **seslerinden**...” (501/11)

“...Tangut savaşına gerekli **silahları** toplayıp...” (479/3)

“İlginç ve önemli **sohbet** başladı.” (74/20)

“Tatatuna bu tarihî ve önemli **sohbeti** detaylı...” (187/35)

“Böyle açık ve keyifli **sohbetlerden** sonra, Ak Orda’da oturanlar...” (125/30)

“...bağdaş kurup oturarak derin ve neşeli **sohbetlere** dalmışlar...” (8/1)

“...karışmasını, hikmetli **söz** söylese bile...” (155/9)

“Korköz, bu kinayeli **sözden** ürktü, hemen kendini...” (424/24)

“Değerli **sözlerdir**; ama dedi...” (237/31-32)

“...insanı kaygıya boğan dehşetli **sözlerin** etkisinde kalarak...” (101/17-18)

“...kinayeli ve hiciv edici bu **sözlerinden** alınmadı.” (95/19)

“Coşu böylesine cüretli **sözlerinden** sonra bir an...” (336/10)

“...Kağanın çok anlamlı ve hikmetli **sözünü** duyunca derin...” (122/38-39)

“Bu Kağanın yeminli **sözüydü**, Bavurçuk...” (112/20)

“...altın ve gümüş renkli **sülünler** atların nal sesi ve askerlerin...” (293/24-25)

“...rengârenk çeşitli **süs takımları** ve maharetleri...” (272/7)

“...giysilerine altın ve değerli **süs taşları** takıldı.” (271/36-37)

“...güçlü kuvvetli cesur ve savaş oyunlarını iyi bilen, kılıç ve mızrak kullanmakta maharetli genç **süvarilerden** oluşmuştu.” (99/18-20)

“...ok atmakta maharetli genç **süvarilerden** oluşmuştu.” (99/20)

“...bölüğünden Moğolların güçlü kuvvetli, çevik kılıç mızrak kullanmayı iyi bilen **süvarilerini** seçip verdi...” (359/28-29)

“...ferahlatan becerikli **şarkıcı** müzisyenler, rebap...” (268/36)

“...istirahat etmesi için gerekli **şartlar** hazırlansın.” (263/24-25)

“Beşbalık’ın onun için çok önemli, stratejik bir **şehir** olduğu...” (51/19)

“Turfan gibi bereketli kutsal **şehir** ve köylerde yetişir.” (131/14-15)

“Bereketli **şehirleri** yer ile bir ettiler.” (373/14)

“...sürekli bir **şekilde** Beşbalık’ı övüyorlardı...” (8/2)

“...Bavurçuk endişeli bir **şekilde** iki elini üstadın omzuna koyarak...” (22/21)

“Tarkan at üstünde kibirli bir **şekilde** oturarak Bavurçuk’a ...” (23/36)

“...dediler ve kızlar neşeli bir **şekilde** ve tez arada birinin getirdiği...” (37/39)

“...inci gibi dişleri belirli belirsiz bir **şekilde** görünüyordu.” (38/7)

“Tanrılar, bu arabalarda güvenli bir **şekilde** oturabilecek mi?” (48/15)

“Diyerek, dikkatli bir **şekilde** o güzelim sandığı kucağına aldı.” (87/7)

“...kendinden emin ve güvenli bir **şekilde** hareket ederek...” (89/2)

“İdikut öfkeli bir **şekilde**, sıradan...” (157/6)

“...arkasında mesafeli bir **şekilde** yerlerini...” (160/2)

“...sağ tarafa düzenli bir **şekilde** dizerek koydu.” (160/38)

“Dedi, sinirli bir **şekilde**...” (187/2)

“...yardım istese de Ögeday sinirli bir **şekilde**.” (187/17)

“...kendi halkını kederli ve acıklı bir **şekilde** gözyaşlarına...” (198/37-38)

“...ve şarkılarla debdebeli bir **şekilde** uğurladılar.” (205/10)

“...bunlar en kaliteli bir **şekilde** yapılınsın bu işi...” (211/14)

“...yürek ve böbreklerini bilinçli bir **şekilde** defalarca tekmeledi.” (231/34)

“Diye, kinayeli bir **şekilde** sordu.” (264/1-2)

“...olmalı ki, sinirli bir **şekilde** Bavurçuk Art Tekin’i...” (266/5)

“...atından inerek sinirli bir **şekilde** atın başına kırbaçla vurdu.” (279/28)

“...hemen arkasından düzenli bir **şekilde** geliyordu.” (293/29)

“...arkasından son derece disiplinli ve kararlı bir **şekilde** yürüdü.” (311/2-3)

“Dedi öfkeli bir **şekilde**, Cengiz Han.” (348/6)

“Diyerek öfkeli bir **şekilde** Coşu’yu teke tek kılıç...” (349/4-5)

“...hoşlanmayan tek gözlü Noyan sinirli bir **şekilde** atın...” (423/20)

“...yok dedi, Kağan öfkeli bir **şekilde.**” (430/28)

“...Altın Bike işveli bir **şekilde** gülerek.” (436/21)

“Börte’ye öfkeli **şekilde** baktı ve gözlerini...” (456/13-14)

“...Hatun’un böyle kibirli bir **şekilde** böbürlenerek, içi...” (458/3)

“Çeşitli **şekillerde** örülmüş uzun ve kısa saplı hiç kullanılmamış...” (136/17)

“Ben sizlerden gizli hiçbir **şey** yapmayacağım, her şeyden...” (45/16)

“Burada önemli olan **şey**, İdikut’tan giden askerlerimiz...” (292/33)

“Çok önemli bir **şey** var galiba...” (167/20)

“...Çahani’nin önemli bir **şey** söylemek istediğini...” (493/10-11)

“...büyük hata olduğu kadar, tehlikeli bir **şeydi.**” (83/38)

“...kutsal yerde gerekli her **şeyi** hazırlayıp...” (409/25)

“...kapandığını ve içeride gizli bir **şeyler** yaptığını fark etmişlerdi.” (83/31)

“Buraya çok değerli **şeyler** saklamıştı.” (84/21)

“...her tarafa ateşli **şimşekler** çakmasın.” (118/25)

“...uzun gömlek ve dantelli **takke** ile kara koyun derisinden...” (47/18)

“Çok şefkatli ve sevecen **Tanrıkut’a** ebedi bir hayat...” (260/12)

“Benim şefkatli **Tanrım!**” (175/36)

“Ne yapıyorsunuz siz, kudretli **Tanrım** sizi asla...” (345/18)

“Bu işin en tehlikeli **tarafı** da buydu.” (370/1)

“...açıklamadı ama akıllı ve tecrübeli **Tarkan Bilge Buka:**” (53/24)

“...çıktığında sakın ve düşünceli bir **tarzda** Tora Kaya’dan sordu:” (38/29)

“...parmaklarına da çeşitli değerli **taşlardan** yüzükler...” (243/23)

“...parmaklarına da çeşitli değerli **taşlardan** yüzükler...” (243/23)

“...hükümdarlık simgesi olan değerli **taşlarla** süslenmiş...” (192/20)

“...şeffaf olmayan değerli **taşlı** firuze gözlü...” (192/17)

“Bavurçuk Art Tekin istekli bir **tavırla:**” (34/28-29)

“...bakarken yüzünde kibirli bir **tebessüm** vardı.” (177/7)

“...düşünceli, geleceğe bakarak iş yapan filozof **Tekin’in...**” (10/5-6)

“...geniş düşünceli, geleceğe bakarak iş yapan filozof **Tekin’in...**” (10/7)

“...hıçkırıklara boğuldu kederli **Terken Hatun.**” (374/8-9)

“Bu gösterişli **tezahürat** Kağan ile İdikut’un...” (184/3)

“...arkasında başına kaplan simgeli çelik **tolganın...**” (182/22)

“...yemyeşil ovaları verimli **toprağı** sulak vadileri...” (109/17)

“Bize geniş ve verimli **topraklar** gerek, Moğol...” (252/24)

“Beşbalık surları killi **topraklardan** yapılmış büyük duvarlardan...” (41/7)

“...bahçelerini bereketli **topraklarını** dağlarını mekân...” (468/8)

“Başına maskeli **torba** geçirmiş, üzerine zincir ceket giymiş...” (29/28)

“...çıkınca gri renkli **toz** dumanın bütün ufku...” (286/29-30)

“Böyle renkli **tuğlalar** Turfan ve Karahoca’da...” (311/21)

“Yerli **tüccarlardan** Hasan hoca ile Ali hoca...” (331/39)

“...Tapınakta çeşitli **tütsü** ve fenerler yanıp duruyordu.” (46/11)

“...uzun boyu, besili **tüyleri** güneş ışığında...” (156/30)

“Maharetli **ustalar** Moğollara da gerekli.” (117/27)

“...yetenekli, korkusuz **Uygur askerlerinden** şahsen hoşnudum.” (357/2)

“...nakli için iyi besili **Uygur atları** hazırlansın.” (211/24)

“...kafası çalışan, bilgili **Uygurlar** gerekli olacak, dedi.” (114/9)

“Sonunda fidan boyulu, ince belli hilal kaşlı bir **Uygur kızı** Turfan...” (82/24)

“Ne kadar gösterişli bir **Uygurmuşsun**, diye ona yakınlık” (107/25-26)

“...erken vaktinde çeşitli **ürünler**, yiyecekler, meyveler yüklü...” (240/13)

“...Uygur kurultayının önemli **üyeleri** olan saray beyleri...” (208/28)

“...olmak üzere çeşitli **üzümleri** koyup misafirlere...” (203/28)

“...verimli kutlu, bereketli ve sihirli bir **vadi** idi.” (146/17-18)

“...bereketli sihirli bir **vadi** idi.” (146/18)

“...bereketli ve sihirli bir **vadi** idi.” (146/18)

“...şimdi bu tehlikeli **vadiden** hemen çıkalım.” (371/39)

“Bu ne denli¹⁸ bir **vahşet!**” (90/6)

“Yarım sana önemli **vazife** var...” (263/21)

“...başkalarına da seferle ilgili **vazifeler** verdi.” (334/2)

“Öfkeli bir **vaziyette.**” (168/12)

“Benim güvenli **vekilim** olacak.” (350/9)

“Çok güzel, sevgili **vezirim** diye, önünde diz çöküp oturan...” (42/17)

“...kalm, etli **vücudunu** yavaş ve yumuşakça...” (303/1)

“...ile pişirilmiş lezzetli, şahane **yemeğine** teşekkür ederek...” (374/35)

“...serilen sofralar çeşitli lezzetli **yemekler** kuru yemişlerle...” (208/16)

“...sofralar çeşitli lezzetli **yemekler** kuru yemişlerle...” (208/16)

“...koyunlar kesilip çeşitli **yemekler** yapılarak...” (357/11)

“Moğol aşçıların elinde çıkan lezzetli **yemekleri** Ak Orda’nın...” (113/16)

“Haşlanmış et ve çeşitli **yemeklerin** çıkardığı kokular...” (331/19)

¹⁸ ‘Kadar, miktar’ < Eski Türkçe **teñli** < **teñ+li** [< **teg-in+lig**] > Eski Anadolu Türkçesi **deñlü** “Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: etimolojik sözlük denemesi 1-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları”.

<< **Türkiye Türkçesi deñlü** denli, kadar < **Türkiye Türkçesi deñ** denk, ölçü, eşlik +**II(g)** – denk “Nişanyan, S. (2009). *Sözlerin soyağacı: çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü* (Vol. 1). Everest Yayınları”.

“Uygurların lezzetli **yemeklerini** yediklerinde...” (211/36)

“Derken engebeli bir **yere** takılıp yüzükoyun...” (456/28)

“...tarihte önemli bir **yeri** olan şehirlerdir.” (425/24)

“...geçip, kıl urganı gerekli **yerlere** bağladı.” (298/11)

“...kız karşısına zehirli tehlikeli bir **yılan** çıkmış...” (368/14)

“...kız karşısına zehirli tehlikeli bir **yılan** çıkmış...” (368/14)

“...dedi, açık fikirli **yiğide** gülümseyerek.” (424/7)

“...ve bu sevimli ve çekingen **yiğidi** kendisine çok yakınmış gibi...” (138/8-9)

“Çalışkan ve yetenekli bir **yiğit**, İdikut kumandanı...” (454/14)

“O, akıllı, becerikli bir **yiğit** idi.” (498/10)

“...iri gövdeli yapılı ve yetenekli **yiğitler**, her yaştan...” (347/10-11)

“...iri gövdeli yapılı ve yetenekli **yiğitler**, her yaştan...” (347/11)

“...iradeli en kurnaz **yiğitlerinden** seçilmişti, onlardan kuşku...” (83/36-37)

“...Kerulan vadisinden İdikut’a cüretli **yolculukla** ilgili, başımı...” (51/2)

“...altın gümüşü tehlikeli **yollardan** geçirip devletinize...” (450/4)

“...irtibat kurmasında önemli iki **yön** bulunmaktadır.” (104/18)

“...İkinci yönü ise, bence en tehlikeli **yöndür**.” (104/22)

“...yağlanmış ateşli **yumakları** mancınıklarla her taraftan...” (324/16-17)

“...gibi küçük, uzun ve kemikli **yüzlerinin** sağ ve sol çene...” (264/12)

“...parmağındaki değerli **taşlı yüzüğü** çıkarıp ona hediye...” (246/28)

“...gümüş renkli pek şeffaf olmayan değerli taşlı **yüzük...**” (192/16-17)

“Onun **etli yüzünde** tebessüm, gözünde parlak bir ışık vardı.” (127/30)

“İdikut eşinin sevimli **yüzüne** sevgiyle bakarak uzun süre...” (97/13)

“...Noyanlar ve askerler Kağanın sevinçli, gülen **yüzünü** ilk defa...” (107/29)

“...tuzu ve başka değerli **zenginlikler** bulunuyordu.” (84/25)

“...Sule Bevaçı isimli **zatlar** vardı.” (423/11)

“...ülkesinden değerli **zatlari** getirsinler.” (219/3)

“...kimseden yardımını esirgemeyen şefkatli cesur cömert bir **zatsınız.**” (91/6)

“Bu değerli **ziynet eşyaları** İdikut'ta yapıldı, değil mi?” (117/15)

“...denizin kenarındaki kumlu **adada** hastalanıp...” (395/16)

“Günahkâr suçlu bir **adam** ruh haliyle başını...” (161/2)

“...güvenliğinden sorumlu bu **adam**, Kağanın...” (290/23)

“O tertemiz, vicdanlı namuslu bir **adam.**” (450/28-29)

“Siz olağanüstü kutlu ve güçlü bir **adamsınız!**” (164/17)

“...bana her zaman lüzumlu **adamlardır.**” (227/7-8)

“...altını muhafazadan sorumlu¹⁹ **Alak Noyan**’a teslim etti.” (347/3-4)

“...kalkan, uzun boylu iri gövdeli **Angurat Noyan**...” (233/36-37)

“Kısa boylu bir **asker**, Kusmayin’in önüne...” (428/13)

“Muhretem kutlu **ata** Pan Tekin?” (148/16)

“Kağan kısa boylu **atını** koşturup onu kovaladı.” (178/30-31)

“Kısa boylu **atlara** binen muhafızlar ve rehberler Angurat Noyan...” (72/34)

“...korumalar kısa boylu **atlarını** koşturarak onun sağ...” (116/10)

“Kutlu **Batur**, Tanrıkut!” (45/1)

“İsmi kutlu **Bavurçuk Art Tekin**.” (184/13)

“Ben kutlu **Bavurçuk Art Tekin**’in emrini yerine getirdim.” (88/16)

“Altın Bike uzun boylu **Bavurçuk Art Tekin**’in boynuna...” (200/18)

“...el sanayi işlerinden sorumlu **beyler**, bakır ve yeşim...” (274/27-28)

“...inşaat işlerinden sorumlu **beyler** ticaret işlerinden...” (274/28)

“...ve yeşim taşı ocağından sorumlu **beyler**, Araç Gereç Beyi...” (274/29)

“...ticaret işlerinden sorumlu **beyler**...” (274/29-30)

“...duvarlarla kuşatılmış geniş avlulu bir **binanın** içine...” (269/35)

¹⁹ < **Yeni Türkçe sorum** 1. Mesele (1935), 2. Mesuliyet (1944) +II(g) – sor- Nişanyan, S. (2009). *Sözlerin soyağacı: çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü* (Vol. 1). Everest Yayınları.

“...yumuşak huylu **birisi** olduğu için...” (12/6-7)

“...uzun boylu yassı burun, küçük gözlü göz kapağı badem şeklinde olan, dişleri kurt gibi keskin **birisiydi.**” (111/23-25)²⁰

“Bu kısa boylu esmer yüzlü tüysüz otuz yaşlarında **birisiydi.**” (157/11-12)

“Mübarek uzun boylu zayıf, diken sakallı, kalın bıyıklı, kalın kaşlı badem gözlü, dişleri düzgün **birisiydi.**” (474/10-11)

“...mis kokulu **bitkilerle** süslenmiş...” (10/10)

“...sorumlu buyruk **bölümünün** baş görevlisini...” (8/32-33)

“Benim altınım kutlu **Cengiz Han!**” (234/23)

“...bağımız olan kutlu **Cengiz Han’ımız** var, sarı çadırlarımız var.” (103/11)

“...şimdi Kutlu **Cengiz Han’ın** tabanının altında...” (425/27)

“...Devleti’nin elçisiyim, kutlu **Cengiz Han’la** görüşmek için geldim.” (59/30)

“Eğer, ben olumlu **cevap** verirsem Cengiz Han daha...” (248/25)

“Uzun boylu, güzel saçları omuzlarına kadar gelen **Coşu** içeri...” (297/28)

“...duran orta boylu **Coşu’nun** omzunu sıvazlayarak.” (360/17)

“Bu hoş kokulu Hindistan **çayıdır.**” (225/13)

“...gösterip soylu **çocuklarım** ve hatunlarımın önünde...” (165/19)

“...önünde uzun boylu iri yarı iki **delikanlı** yere çakılmış...” (85/16)

²⁰ Bu cümledeki anlatım bozukluğu çevirmenden kaynaklanmaktadır. Çalışmada metnin orijinalliğini bozmamak için bunun gibi hatalar düzeltilmeden kullanılmıştır.

“...orta boylu kartal gibi keskin bakışlı bir **delikanlıymış.**” (110/28-29)

“...Cengiz Han’ın kutlu **devleti** üzerine, Uygur...” (188/2)

“Alçak boylu cingil **dikenler** ise akarsuyun kenarını...” (106/31-32)

“Daha nice olumlu olumsuz **durumlarla** karşılaşacaksın.” (462/16-17)

“...yani Cundu’ya özel hukuklu **elçi** ve gözetici olarak...” (261/14)

“...size yolladığı mektubunu kutlu **ellerinize** alın!” (259/5)

“...güneş gibi nurlu **eşinin** gözlerin yaşla dolu alarak...” (283/22)

“Onlar lüzumlu **eşyalarını** alarak kapının önüne çıkarken...” (232/4)

“...onun üzerinde olumlu **etkisi** var.” (215/28)

“Uygur’un da Altın Soylu **evladı** çoğalsın!” (401/25)

“...Han’ın Altın soylu **evladı**, yani Kökday...” (405/11)

“...akşamüstü on sekiz mumlu **fener** yakıldı.” (212/19)

“Becerikli ve namuslu bir **genç**...” (68/20-21)

“...bıyığını sıvazlayarak uzun boylu gövdeli bu **gençlere** baktı.” (35/17)

“...beyaz yüzlü, uzun boylu **gençti**...” (243/12)

“Nurlu **gözlerinizden** bir öpeyim.” (381/12)

“...tarafa açılan yuvarlak yakalı dar kollu **gömlek** giyiyordu.” (45/37-46/1)

“...yakalı tulum gömlek yandan ilikli **gömleklerdi.**” (274/4)

“...vadisi bulunan nurlu **göllerin** kenarında, Hangay ve...” (267/7)

“Senin nurlu **gözlerine** dert, haster zehri dökceğini...” (283/24)

“...mis gibi hoş kokulu **gül** çiçeklerini yağdır!” (258/3)

“...gibi hoş kokulu **gülleri** yağdı sanki İli...” (300/21)

“Bugün matem günü değil mutlu²¹ bir **gündür**...” (70/2)

“...ufuktan süzülen kıpkızıl nurlu **güneş** ışığında...” (22/9)

“...düşünceleriyle huzurlu **günlerini** devam ettirdi.” (477/3)

“Benim nazik selvi boylu **güzelim!**” (502/34-35)

“...ışığı aksediyor ortalık efsunlu bir **hal** alıyordu.” (83/19)

“Onun önünde mutlu bir **halde** yürüdü.” (164/5)

“Mutlu **halkımın** insanî değerleri hak ve hukuku ayakaltına...” (100/34)

“...uzun boylu uzun saçlı bir **hatuna** yemek getiriyordu.” (122/18)

“Dili tatlı, eli bereketli attığı adımları kutlu **hatunlar** bizim...” (124/15)

“...halkı arasında güvenli huzurlu bir **hayat** yaşıyordu.” (489/8)

“...yaptılar, ama bu coşkulu **haykırışlar** Kağan...” (177/18-19)

“Mutlu **hükümdar**, cihana meşhur Cengiz Han’dan ...” (107/16-17)

“Uygur Devletinin kutlu ve batur **hükümdarı** Bavurçuk Art Tekin...” (8/15)

²¹ <umut Not: Önseski /u/ muhtemelen *kutlu* sözcüğünden analogi yoluyla düşürülmüştür. Nişanyan, S. (2009). *Sözlerin soyağacı: çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü* (Vol. 1). Everest Yayınları.

“Kutlu **hükümdarım** vatanıma ebedî bir hayat diliyorum.” (55/12)

“Şüpheniz olmasın, kutlu **hükümdarım**.” (77/22)

“Tanrıdağ’ın kuzeyinde yer alan kutlu **İdikut Devleti**...” (7/5)

“Koyun gibi **uslu** ve yumuşak, naif **idikut halkını** isyana...” (17/39)

“...hoş kokulu **İdikut sabunuyla** temizce yıkadı...” (295/20-21)

“Kutlu **İdikut’um!**” (114/17)

“Tarkan Bilge Buka elini göğsüne koyarak mutlu bir **ifadeyle**...” (98/19)

“...kısa boylu bir **imamı** çağırırverdi.” (343/26)

“...karşısına geçip, suçlu bir **insan** gibi başını...” (284/34)

“...asil ruhlu iradeli ve temiz vicdanlı soylu **insanlar**...” (20/9)

“...temiz vicdanlı soylu **insanlar** zindanda yatıyor.” (20/10)

“Ben, İdikut Kutlu **İyen Tömür** tahtının paha biçilmez gevheri...” (23/33)

“Ben, Kutlu **İyen Tömür** Kağanın kutsal fermanı ile geldim.” (23/38)

“...sadece güzel değil aynı zamanda akıllı ve gururlu bir **kadımdı**.” (94/35)

“Kutlu **Kağan** hayatta olduğu sürece...” (302/10)

“Bunu bir Kutlu **Kağan** bilir.” (462/8)

“Kutlu **Kağan** adlı bir şarkı besteledim.” (483/40)

“...ölümü kastediyorum Kutlu **Kağan!**” (495/34-35)

“Kutlu Kağanı sormayacak mısın?” (412/31)

“Kutlu Kağanım, emrinize binaen Uygur Tatatuna’yı saadetli...” (66/11)

“Kutlu Kağanım!” (115/15)

“...memnuniyet duyuyorum kutlu Kağanım.” (145/37-38)

“Biliyorum, Kutlu Kağanım!” (171/3)

“...ilk oku Kutlu Kağanım atacak.” (175/24)

“Kutlu Kağanım onu kovalayıp ona üç...” (177/39)

“Kutlu Kağanım onu kovalayıp ona üç...” (177/39)

“Kutlu Kağanım Cengiz Han sizleri bekliyor.” (219/14)

“Hoş geldiniz, Kutlu Kağanım!” (268/16)

“...yalnız siz Kutlu Kağanım için yaptırdım.” (277/17)

“Kutlu Kağanım! Sizin...” (277/33)

“Kutlu Kağanım kendisi bilir.” (289/31)

“Kutlu Kağanım, o iki Otrarlı Müslüman...” (305/25)

“Kutlu Kağanım!” (312/37)

“Tamam, kutlu Kağanım!” (344/4)

“...ganimetler de sizindir, Kutlu Kağanım!” (346/2)

“Anlatın bakalım, Kutlu Kağanım!” (347/17)

“Söyleyeceğim, **Kutlu Kağanım!**” (358/31)

“**Kutlu Kağanım!**” (359/21)

“...her zaman birlikte olsun **Kutlu Kağanım.**” (359/10)

“**Kutlu Kağanım**, tez Karakurum’a gelsin.” (415/19-20)

“Evet, ulu **Kutlu Kağanım** suçum var!” (430/33)

“**Kutlu Kağanım** beni çağırtmış.” (428/2)

“Baş üstüne **Kutlu Kağanım!**” (429/17)

“Ulu **kutlu Kağanımı** tekrar görmek nasip...” (463/19)

“Bu **kutlu Kağanımın** şanlı buyruğunu...” (173/6)

“**Kutlu Kağanımın** sizin gibi büyük...” (259/4)

“Ey **Kutlu Kağanımın** akıllı güzel hatunu...” (443/32)

“**Kutlu Kağanımız** Cengiz Han seni yanına...” (414/37)

“**Kutlu Kağanımız** Semerkant’taymış.” (425/18)

“**Kutlu Kağanımıza** baş eğip saygı göstermemiz...” (186/16)

“Biz, **Kutlu Kağanımızın** bize yüklediği...” (397/37)

“Bu kız, **Kutlu Kağanın** genç hatunu...” (363/36)

“...birleşen uyumlu bir **kavim** var.” (144/35)

“...uzun boylu garip kıyafetli yüzünü kapatmış iri yarı iki **kişiyi...**” (85/36-37)

“Ama uzun **boylu**, parlak gözlü, nur yüzlü, akıllı **kocası...**” (375/37-38)

“...kısa **boylu komutan** atını Tekin’in önünde bir o yana...” (23/30-31)

“...çobanlar tabak **kuyruklu** kara **koyunlarını** bu tarafa doğru...” (32/9-10)

“...İran’dan getirilmiş mis kokulu türlü **meyveler**, karpuzlar...” (113/20)

“Kısa **boylu**, kısa ayaklı, arkası geniş **Moğol atları** da İdikut...” (102/18-19)

“O, vicdanlı, namuslu imanlı **Müslümandır.**” (314/14)

“Her ikisi sakallı bıyıklı uzun **boylu**, ince **Müslümanlardır...**” (218/5-6)

“Kısa **boylu** şişmanca bir **Noyan** önceden Bavurçuk...” (109/28)

“...diz çöktü Çekirdek gözlü orta **boylu Noyan** onun önüne...” (110/6)

“O uzun **boylu**, iri yarı tek gözü kör, yenleri geniş ve uzun siyah bir hilat giymiş bir **Noyan** idi...” (258/26-27)

“...eyere göz diken kısa **boylu** tombul **nöbetçi.**” (60/8-9)

“Şimdi sizi araştıracağım. Dedi kısa **boylu nöbetçi.**” (60/17)

“Kısa **boylu nöbetçi**, kendisine verdiği eyeri onun altına taktı...” (61/21)

“Kısa **boylu nöbetçi** Darbay’a ok gezledi ve...” (60/26)

“Diye şikâyet etti kısa **boylu nöbetçi.**” (61/38)

“Kısa **boylu nöbetçi:**” (62/5)

“Diyerek kısa **boylu** şişman **nöbetçi** yel gibi hemen...” (401/2)

“Kısa boylu **nöbetçi** Kusmayin’in kılıcını...” (428/17)

“...karar vererek kısa boylu **nöbetçinin** eyerini atının üzerinden...” (61/5)

“Kısa boylu tombul **nöbetçinin** altındaki süslü eyere...” (61/40)

“...duran uzun boylu **nöbetçinin** arkasına gizlenip...” (192/37)

“...Tekin gibi kutlu bereketli, büyük **oğlanlar** gelir.” (135/10)

“...kadar mesafede sağlı sollu iki **saf** olarak dizildi.” (106/4)

“...Kağanı öven uğultulu **sesler** bölüverdi.” (310/35)

“...olduğu dertli acınacak derecedeki duygulu **seslerinden...**” (501/11)

“Gök gürültülü korkulu **seslerini...**” (152/4)

“...bazen hüznü bazen mutlu **şarkılar...**” (162/23-24)

“...tapınağında mutlu bir **şekilde** çıktı.” (162/12)

“...Bilge Buka mutlu bir **şekilde** girdi ve selam...” (258/8)

“Mutlu bir **şekilde** “Arpasız at yamaç aşamaz...” (272/22)

“...onun arkasında coşkulu bir **şekilde** yürüdü.” (409/33)

“...müzik sesi efsunlu bir **şekilde** yankılandı.” (485/32)

“Önümden pis kokulu bir **şeyler** akıp gittikten sonra...” (441/39)

“Atay Sali, aydın ruhlu **Tatatuna’yı** görür görmez birden tanıdı.” (66/22)

“...İyen Tömür gururlu bir **tavriyla...**” (13/9)

“...her iki tarafa da olumlu ve güzel **tesirler** bıraktı.” (38/28)

“Sonunda fidan **boylu**, ince belli hilal kaşlı bir **Uygur kızı** Turfan...” (82/24)

“...**kutlu**, bereketli ve sihirli bir **vadi** idi.” (146/17-18)

“Onlar sadece kendi işine bakan, **namuslu**, sade **vatandaşları**...” (32/19)

“...koyu, **sulu yemekleri** sofraya koyuldu.” (297/4-5)

“...tehlike yok, **huzurlu** bir **yerdir** her yerde...” (449/16-17)

“Yolda bin başlı ve bin kuyruklu **yılan** yatıyormuş.” (142/35)

“...yine bir başlı bin kuyruklu **yılan** yatıyormuş.” (142/37)

“...gelerek, uzun **boylu** ince bıyıklı bir **yiğide** şöyle dedi.” (89/20)

“İdikut gibi uzun **boylu**, güçlü bir **yiğit**.” (147/3)

“**Nurlu yolunuza** nur yağsın.” (146/10)

“...Hakan yurdumuzu **huzurlu**, gerçek **yurt** haline getirecekmiş...” (36/30-31)

“Bavurçuk Art Tekin uzun **boylu**, iri yapılı, çok güçlü, ak yüzlü, kalkık burunlu, bıyık ve sakalları simsiyah, yakışıklı bir, **zat** idi. “ (8/15-17)

“Bavurçuk Art Tekin uzun **boylu**, iri yapılı, çok güçlü, ak yüzlü, kalkık burunlu, bıyık ve sakalları simsiyah, yakışıklı bir **zat** idi.” (8/16-17)

“Böylesine güler **yüzlü**, samimi bir **adam** derviş değil...” (34/5)

“...olağanüstü **kutlu** ve güçlü bir **adamsınız!**” (164/17)

“...daha da güçlü kuvvetli olan **Angurat Noyan**’a fazla...” (185/21)

“...arkandan gitmeme, tek gözlü **Angurat Noyan** engel oldu.” (417/31)

“...arasında duran tek gözlü **Angurat Noyan** bana da bir...” (412/8-9)

“**Türlü anlaşmazlıklar** ortaya çıkar.” (34/19)

“...ve üstünde hediyelik eşya yüklü **arabalar**, atlar ve ağır yük...” (102/5)

“...yiyecekler, meyveler yüklü **at** ve eşek arabaları...” (240/13)

“**Ödüllü at yarışı**...” (159/10)

“Suda iyi yüzecek, güçlü kuvvetli yirmi **at** seçti.” (299/4)

“...semiz ve güçlü **atlar** kalın...” (150/29)

“**Güçlü**, kuvvetli tez yorulmayan **atlarımızdan** birini seç ve...” (56/12-13)

“Çok güçlü bir **atmış**.” (116/15)

“...kemikli ve uzun parmaklı ellerini güçlü **avucuna** alıp...” (270/35-36)

“Kağan üzüntülü **Bavurçuk** yavaşça:” (498/25)

“Bozkurt görünüşlü **Bavurçuk Art Tekin**’in...” (154/36)

“Akıllı, duyarlı ve açık sözlü **Bavurçuk Art Tekin**, şimdi...” (250/18)

“Onun elinden her türlü **bela** gelir.” (291/37)

“...çocuklarından her türlü **bela** kaza beklenebilir.” (435/38-39)

“Sınırdan her türlü **belalı** insanlar girer...” (413/14)

“...burada dünyaca ünlü **beyaz otağ** burada...” (364/13)

“...o, tehlikeli ve güçlü **birisi**, öcünü almadan...” (419/15)

“...katılsam da senin gibi aydınlık yüzlü **birisine** hiç rastlamadım.” (110/34)

“...uzun boylu yassı burun, küçük gözlü göz kapağı badem şeklinde olan, dişleri kurt gibi keskin **birisiydi...**” (111/24-25)

“Evet, Kağan son derece güçlü **birisiydi.**” (119/2-3)

“Bu kısa boylu esmer yüzlü tüysüz otuz yaşlarında **birisiydi.**” (157/12)

“...kalın kaşlı badem gözlü dişleri düzgün **birisiydi.**” (474/11)

“...önüne çok güçlü askerî **birliklerle** ve silah...” (352/6)

“Mühürlü **buyrukta** böyle yazılmış.” (37/31)

“Bu tek gözlü **canavar** beni rahat bırakmaz.” (384/25)

“Güçlü, kudretli, vahşi **Cengiz Han’ın** bize de göz diktiği...” (78/34-35)

“Vereceğiniz her türlü **cezaya** ben hazırım.” (435/39-40)

“...koyu sütlü **çay** geldi.” (297/9)

“Sütlü **çaya** biraz tuz koyarak içmeyi öğreniniz.” (495/18)

“...Art Tekin sütlü **çayı** hafifçe soğutarak...” (495/24)

“...siyah çayı değil, sütlü **çayı** seviyordu.” (495/16-17)

“...örtülmüş olan güllü **çuvala** takıldı.” (387/10)

“...ordularına güçlü **darbe** vurabilecek kabiliyette...” (355/25)

“...Moğol denilen çok güçlü bir devlet ortaya çıktı...” (78/29)

“...böyle zaferler kazanmazsa güçlü bir devlet olabilir miydi?” (78/14)

“Tangut güçlü bir devlet, biz onlardan da güçlüyüz...” (489/17)

“Moğollarda güçlü ve sağlam disiplin bir tertip...” (264/28-29)

“...ve herkesi hüznü duygulara boğdu...” (197/2)

“...olan her türlü düşman ile baş edersin, onlara...” (356/38)

“Güçlü düşmana bağımlı olmaktan başka çare yok.” (52/16)

“...mağaranın içini seyrederken, türlü düşüncelere daldı...” (39/13-14)

“...böyle üzüntülü ve kaygılı düşüncelere daldı.” (314/18)

“...uyandırarak onu türlü düşüncelere saldı.” (382/36-37)

“...boyunlarından tuttu ve güçlü elleriyle boğazlarını bir müddet...” (24/26)

“İşte bu Kağanın altın mühürlü emir.” (446/29)

“...kebab haline getirilmiş türlü et yemekleri koyuldu.” (357/29-30)

“...kayısıyla bürünmüş güzel süslü bahçeli bir evde oturuyordu.” (23/8)

“...tombul nöbetçinin altındaki süslü eyere de gözü takıldı.” (61/40)

“Kendisi, yeşim taşıyla süslü eyerle atı eyerledi.” (115/28)

“...babasının sözlü fermanı üzerine İdikut’la...” (193/16)

“...saptırmak için her türlü fitne fesat çıkarır.” (250/17)

“...dayanıklı, güçlü, iradeli **gençler** orduya alınıyordu...” (293/34)

“...Ahmet Hocendi beyaz yüzlü bir **gençti**...” (219/9)

“...karakaşlı, beyaz yüzlü, uzun boylu bir **gençti**.” (243/11-12)

“Ben süslü gösterişli **giysiler** kuşanmış o adama...” (432/25-26)

“Hüzünlü, lakin ateşi sönmeyen **gözüne** bakıp, yine...” (420/12)

“İdikut Uygur atalarının başından geçen türlü **hadiseleri** hatırladı.” (77/27)

“...Kaşgar’ın güllü **halısı**, Hoten, Belih, İran...” (106/7)

“Senin ataların çok eski ve köklü bir **halk**.” (143/30)

“Uygurlar da güçlü, iradeli, kahraman bir **halkmış**.” (357/1)

“...gerçekten güzelmiş, hüzünlü bir **havası** var.” (132/14)

“...uzatarak hüzünlü bir **havayla** şarkısını söylemeye başladı.” (134/20-21)

“Göreceksiniz, tek gözlü o **hayvanın** yaşamaya hakkı yok.” (433/13-14)

“O tek gözlü **hayvanı** öldürmek kolay değil.” (433/10-11)

“Bu bir hırsız, açgözlü **hırsız!**” (371/13)

“...bin bir türlü **hilesi** vardır.” (383/23)

“Tek gözlü tabip **kıza** baktı.” (379/16)

“...binaen Uygur Tatatuna’yı saadetli **huzurunuz**a getirdim.” (66/11-12)

“Öğrenmeye çalışıyorum şevketli **hükümdarım**.” (54/12)

“...Aklına gelen türlü **ihtimaller** beynini allak bullak etmişti.” (36/2-3)

“Bavurçuk Art Tekin har türlü **imtihanlara** hazır bir İdikut...” (126/5)

“...vasıta ve her türlü **ihtiyacı** acilen temin...” (358/37)

“...yetiren güçlü bir **iradeniz** var...” (169/27)

“...sağlam, düzen ve tertibini, güçlü **iradesini** mi göstermek istiyor?” (64/20)

“...ama Tangutların güçlü **iradesini** takdir etti!” (491/35)

“...Neredesiniz benim güçlü **kanadım?**” (376/1)

“...elinden çıkmış süslü, geniş, çift kanatlı **kapı** açıldı...” (258/6-7)

“...sert ve güçlü **karşılık** verdi ama Moğollar’ın...” (491/22)

“...alnına yakışan süslü **kaşları** titreyip, gözyaşları...” (416/31)

“Elindeki gümüş süslü **kırbacını** kaldırıp bindiği atın...” (57/7)

“...değil, bir türlü **kıskançlık** ve hoşnutsuzluk...” (268/40)

“...rengârenk türlü türlü **kiyafetlere** bakarak...” (271/15-16)

“...şirin sözlü güzel **kızlar** Bavurçuk’un etrafına dolaşarak...” (37/26)

“Diyen, gani gönüllü **kızlar**, tekrar gülüşmeye başladı.” (38/25)

“Arkasından yakışıklı keskin gözlü bir **kişi** geliyordu.” (92/16)

“...parlak gözlü nur yüzlü, akıllı **kocası** Bavurçuk...” (375/37-38)

“...parlak gözlü nur yüzlü, akıllı **kocası** Bavurçuk...” (375/38)

“Kağandan her türlü **kötülük** beklenebilir.” (159/36)

“Cahilden her türlü **kötülük** beklenir, kötülük...” (410/15)

“Tek Gözlü **Kumandan**” (375/1)

“Melikenin elinden tutup **güllü kumaş** ve atlasla örtülen...” (96/27)

“...kırmızı tuz, **güllü kumaş**, pamuk ve yün kumaş...” (93/40)

“Kumaş, **güllü kumaş**, atlas...” (147/23)

“...mavi hem kırmızı ipekler, **güllü kumaşlar**, baharat...” (84/24)

“Bavurçuk Art Tekin **güllü kumaştan** ve mavi atlastan dikilmiş...” (44/29)

“...**Güllü kumaştan** yapılan bol kaftan ve altın kemerler var.” (93/32)

“...Cengiz Han çeşitli ipek ve **güllü kumaştan** yapılan...” (494/36)

“...halkının dünyaca ünlü **kültür mirası**, ilim geleneği vardı...” (449/32)

“...oyularak yapılmış içi süslü **mağara** evlerindeki putlara...” (38/40)

“Kağan da bu tek gözlü **mahlûku** pek sevmezdi...” (455/5-6)

“...İran’dan getirilmiş mis kokulu türlü **meyveler**, karpuzlar...” (113/20)

“Evin etrafına güçlü **muhafızları** koydu.” (498/30)

“Hüzünlü **müzik sesi** efsunlu bir şekilde...” (485/32)

“Dedi, ağgözlü **Nayalhan**.” (244/25)

“Tek gözlü **Noyan**?” (379/33)

“Yabani domuz gibi güçlü, tek gözlü **Noyan**, Aygümüş...” (381/35)

“Yabani domuz gibi güçlü, tek gözlü **Noyan**, Aygümüş...” (381/35)

“Tek gözlü **Noyan** giyinirken, Melike'nin yırtılan...” (382/1)

“Her şeyden önce güçlü bir **ordu** kurmak lazım!” (40/25)

“...gibi sertleşmiş güçlü **parmaklarını** birbirine sürtmekteydi.” (262/19)

“Ona karşı sözlü **saldırı** yapmaya hazırlandı.” (425/32)

“...görekemli nakışlarla süslü **sarayına** Uygur kurultayının...” (208/27)

“Sıra ikili üçlü **savaş** oyunlarına geldi.” (45/8)

“Güçlü kanlı **savaş** olacak.” (355/27-28)

“...Müslümanların evine güçlü **savaşçıları** yerleştirmiş.” (81/16)

“Gürültü çıkaracak güçlü **ses** ver.” (267/26)

“...diğer taraftan güçlü **silahlarla** donanıp savaşa...” (434/35)

“Şimdi Uygur Moğol hakkında her türlü **söylentiler** oluyor elbette.” (142/22)

“...bir anda yok olmuş gibi hüznü bir **suratta** eve geliyor.” (97/6-7)

“...güçlü kuvvetli cesur ve savaş oyunlarını iyi bilen, kılıç ve mızrak kullanmakta maharetli genç **süvarilerden** oluşmuştu.” (99/18-20)

“...bölüğünden Moğolların güçlü kuvvetli, çevik kılıç mızrak kullanmayı iyi bilen **süvarilerini** seçip verdi.” (359/28-29)

“...uzun gömlek, güllü **şalvar** giyen genç bayanlar...” (268/32)

“...söylediği hüznü **şarkılar** duyuldu.” (152/14)

“...bazen hüznü bazen mutlu **şarkılar**...” (162/23-24)

“...bu hatunun üzüntülü kaygı dolu **şarkısını** dinledikçe...” (372/7-8)

“...başlayan şarkıyı hüznü bir **şekilde** otururken duyan...” (293/16)

“...kenarında hüznü bir **şekilde** saatlerce oturdu.” (442/15)

“...gül bilezik, güllü **taç**, çingiraklı muska...” (272/9)

“Turfan’ın bu süslü **tapınakları** olan bu bin evi...” (238/20)

“...onun yüzüne güçlü bir **tokat** vurduktan sonra...” (335/27)

“...bucaksız görklü güzel, güneş ufkuna dek uzanan verimli, kutlu, bereketli ve sihirli bir **vadi** idi.” (146/17-18)

“...ile sert ve güçlü **vuruşlarını** tekrarladı.” (370/30-31)

“...Tatatuna’yı da türlü **yalan**, hile ve desiselerle...” (292/1)

“Açgözlü **Yanalhan** Moğol’dan getirilen...” (245/30)

“...ileride kat kat süslü **yer minderleri** döşenmiş huzuruna...” (55/5)

“...mutfakta pişirilen türlü **yemeklerin** güzel kokusu geliyordu.” (94/29)

“Hiç de samimi değil ikiyüzlü **yılan**, dedi içinden.” (99/33)

“İdikut gibi uzun boylu güçlü bir **yiğit**.” (147/3)

“...güçlü, en iradeli, en kurnaz **yiğitlerinden** seçilmişti...” (83/36-37)

“...yer sofrası, türlü **yiyecek** ve içeceklerle doldurmuştu.” (398/5)

“...soğuk ve hüzünlü bir **yüz** ifadesiyle bakarak.” (469/12)

“...değerli taşlı firuze gözlü **yüzük** vardı.” (192/17)

“Bavurçuk Art Tekin uzun boylu, iri yapılı, çok güçlü, ak yüzlü, kalkık burunlu, bıyık ve sakalları simsiyah, yakışıklı bir **zat** idi.” (8/16-17)

“Bavurçuk Art Tekin uzun boylu, iri yapılı, çok güçlü, ak yüzlü, kalkık burunlu, bıyık ve sakalları simsiyah, yakışıklı bir **zat** idi.” (8/15-17)

“...yerde kısık gözlü **zorbalar** dolaşacak.” (199/13)

3.11.9. +(I)n+Ø

Tuncer Gülensoy bu ek için şöyle bir açıklama yapmıştır: “+(I)n: *belin* “*korku*” (*buradan: belinle-*), *kayın* (< *Eski Türkçe kadın*), *derin* (< *Eski Türkçe tering*)... vb.” (Gülensoy, 2000, s. 529).

“İyen Tömür sanki **yalın+Ø ayak** ateşe basmış gibi oldu...” (27/2)

“...sakallı **kalın+Ø bıyıklı**, kalın kaşlı badem gözlü...” (474/10)

“...alaşağı yuvarlayıp **kalın+Ø çalılıkların** içine attı...” (262/11-12)

“...ikisi sakın sessiz **kalın+Ø çalılıklar** arasındaki...” (262/36)

“...sahilindeki **kalın+Ø diken**, kel otu ve saçaklı kamışlar...” (293/22)

“...sarıldı ve onun **kalın+Ø dudagından** öptü.” (200/19)

“...diye **kalın+Ø dudaklarını** sıkı ve beyaz inci gibi olan...” (10/19)

“...zevkle seyrediyor **kalın+Ø dudaklarıyla** öpüyor, diliyle yalıyordu...” (84/32)

“...sallayıp kısa ve **kalın+Ø elleri** beline dayanmış bir vaziyette...” (140/18)

“...Cengiz Han’ın **kalın+Ø eteklerine** yapıştırdı.” (160/18)

“...ve onun **kalın+Ø göz kapakları** arasından parlayarak...” (288/14)

“İdikut’a **kalın+Ø kaşı** ve çenesini oynatarak başını sallayıp...” (130/19-20)

“...gözlerini hüznü sardı, **kalın+Ø kaşlarını** çattı.” (13/5)

“...sakallı kalın bıyıklı **kalın+Ø kaşlı** badem gözlü...” (474/10-11)

“**Kalın+Ø kirpikleri** de ışıltılı parlayan gözlerini...” (10/33)

“...gözlerini **kalın+Ø kirpikleriyle** kapattı ince dudaklarını...” (380/14)

“**Kalın+Ø kürk** giyinip, karanlıkta atını koştururken...” (334/34)

“...**kalın+Ø** ve büyükçe gelen **minderde...**” (12/19-20)

“Askerler, **kalın+Ø orman** ve çalılıkların arasına...” (294/24)

“Koyu ve **kalın+Ø otlar** bitkilerin...” (146/18)

“...çekmek istese de, **kalın+Ø**, sarmaş dolaş **otlar** ayağına takılıp...” (279/3)

“...**kalın+Ø otlara** rağmen Karabalgasun’a...” (150/30)

“Büyük ve **kalın+Ø parmaklarını** sıkı saçlarına...” (161/35-36)

“...siyah ve **kalın+Ø saçlı** bir hayli genç görünüşlü...” (138/2)

“Dedi, iri gövdeli Orunci **kalın+Ø sesiyle.**” (211/6-7)

“...çadır içinde gerilen **kalın+Ø urganı** eliyle koparıp...” (119/4)

“Coşu, Kağanın kalın+Ø etli **vücutunu** yavaş ve yumuşakça...” (302/39-303-1)

“Dedi nöbetçi, atın kalın+Ø **yelesini** okşayarak.” (57/17)

“...edemeyeceksin galiba dedi Otçeğin **derin+Ø ah** çekerek.” (439/25)

“**Derin+Ø** bir **çukur** içinde göğe bakıp, bulutlardan...” (160/33)

“...ve öylesine **derin+Ø** bir **dert** var ki...” (123/21)

“Tora Kaya’nın bu sözleri İdikut’u **derin+Ø düşüncelerden** uyandırdı.” (39/23)

“...otururken **derin+Ø düşüncelere** daldı...” (10/11)

“Çoban, böylece **derin+Ø düşüncelere** dalmış bir halde...” (34/9)

“...etraflıca anlattı bütün bunlar onu **derin+Ø düşüncelere** saldı...” (20/12)

“...başını iki eli arasına alarak **derin+Ø düşüncelere** daldı.” (51/3)

“...kendi devleti hakkında **derin+Ø düşüncelere** kapıldı.” (77/31)

“Bavurtçuk Art Tekin’in **derin+Ø düşüncelere** ve hayal alemine...” (107/8)

“Kağan başını öne eğmiş **derin+Ø düşüncelere** dalmıştı.” (134/22)

“Tora Kaya, İdikut’un **derin+Ø düşüncelere** daldığını fark edince...” (103/13)

“...Kaya ve **derin+Ø düşüncelere** daldı. “ (174/17)

“...hatırlayıp gene **derin+Ø düşüncelere** daldı “Cenap Tarkan...” (250/13)

“...salonun içinde **derin+Ø düşüncelere** dalarak epeyce...” (252/38-39)

“...Kusmayin’i **derin+Ø düşüncelere** saldı.” (290/36)

“...alınması onun **derin+Ø düşüncelere** salmıştı.” (352/4)

“Diye **derin+Ø düşüncelere** daldı ve...” (365/8)

“...otağında oturup, **derin+Ø düşüncelere** dalmıştı.” (406/24)

“İdikut **derin+Ø bir düşünceye** dalmış gibiydi.” (420/38)

“...iç huzuru yoktu **derin+Ø endişeler** içinde bir türlü...” (226/38)

“...sesinden **derin+Ø bir endişesinin** varlığı seziliyordu.” (432/12)

“...secde edip, **derin+Ø bir endişeyle** ağlıyordu.” (282/31)

“Geniş ve uzun gölgeliklerin altında **serin+Ø bir hava** vardı.” (34/38)

“Kale çevresine geniş ve **derin+Ø hendekler** kazılmış...” (323/25)

“...galip çıkması ile daha **derin+Ø bir ızdırıp** ve üzüntüye...” (307/4)

“Bavurçuk Art Tekin **derin+Ø bir iç** çekti, üzüldü.” (38/37)

“Diye **derin+Ø bir iç** çekti ve yavaş yavaş geriye döndü.” (99/26)

“...çaresiz sustu, **derin+Ø bir iç** geçirdi...” (239/4)

“Kağan gözyaşını silip **derin+Ø bir iç** çekti.” (485/36)

“...surların dibindeki geniş ve **derin+Ø kanalların** boyunda yakın...” (41/22)

“...onu **derin+Ø kaygıya** salmış kalbini sızlatıyordu...” (18/32)

“Bunda **derin+Ø bir mana** var, ama nasıl?” (158/19)

“...ağanın söylediklerinde **derin+Ø manalar** vardır.” (237/31)

“...Kerulan vadilerinde esen serin+Ø **meltem** onun ağır gövdesini...” (58/31-32)

“Derin+Ø bir **nefes** aldı, şaşkınlıktan gözleri yerinden çıkacakmış gibi...” (26/39)

“Derin+Ø bir **nefes** alarak kendine geldi.” (59/10)

“...kaldığını anlayarak derin+Ø bir **nefes**...” (42/9-10)

“...oturanlar da derin+Ø bir **nefes** aldı ve kasvetli hava dağıldı.” (128/11)

“Diye, derin+Ø bir **nefes** aldı Kağan.” (152/7-8)

“...onu görerek derin+Ø bir **nefes** aldılar.” (194/18)

“...Bavurçuk Art Tekin derin+Ø bir **nefes** aldı.” (330/23-24)

“...Art Tekin, derin+Ø bir **nefes** alarak devam etti.” (411/30)

“Derin+Ø bir **özlem** içinde:” (376/27)

“Ortalık bir anda derin+Ø bir **sessizliğe** büründü.” (106/17)

“Ortalık derin+Ø **sessizliğe** büründü.” (29/27)

“...nehrinin kıyıları derin+Ø **sessizliğe** bürünerek, bir...” (300/22)

“...gecenin derin+Ø **sessizliğini** bozarak...” (167/16)

“...tapınağı halâ derin+Ø bir **sessizlik** içindeydi.” (161/32)

“Ortalığı derin+Ø bir **sessizlik** kapladı.” (265/29)

“Derin+Ø bir **sessizlikten** sonra, devam etti.” (12/24)

“...mezarları hakkında derin+Ø bir **sohbete** dalarak devam ettiler.” (83/8)

“...kurup oturarak **derin+Ø** ve neşeli **sohbetlere** dalmışlar ve sürekli...” (8/1)

“...yürüyeceği, hangi **derin+Ø suda** boğularak öleceğim...” (448/3)

“**Derin+Ø** bir **sükûnet** hâkim oldu.” (28/38)

“...ortalığı **derin+Ø** bir **sükûta** boğdu.” (175/34)

“**Derin+Ø** bir **uykuda** idin, uyandırmaya...” (284/40)

“...bu vadi ve otağın **derin+Ø uykusunu** geceden beri bozmaktaydı.” (70/19)

“...dağılan saçları ile Melike **derin+Ø** bir **uykuya** dalmıştı.” (97/11)

“...büzüşüp yattı ve **derin+Ø** bir **uykuya** daldı.” (335/5)

“...bir şekilde **derin+Ø** bir **uykuya** dalmıştı.” (401/15)

“Dedi, **derin+Ø** bir **üzüntüyle**.” (247/35)

“...öne eğik ve **derin+Ø** bir **üzüntü** içinde olduklarını...” (306/33-34)

“...fakat endişelendi, **derin+Ø** bir **üzüntü** ve kaygıyla...” (311/35-36)

“...düşündükçe **derin+Ø** bir **üzüntü** ve ümitsizliğe kapıldı.” (320/3)

“Diye **derin+Ø** bir **yeise** kapıldı çok üzüldü...” (307/1)

3.11.10. +sAl+Ø

Bu ek için bazı gramer kitapları şu şekilde açıklamalara yer vermiştir:

“*Benzerlik ve ilgi ifade eden işlek olmayan bir ektir*” (Gülensoy, 2000, s. 526).

“Türkçede “aitlik ve nispet bildirme” görevi için belirsiz ad tamlaması (duygu sömürüsü, kişi hakları, para darlığı vb.) çok elverişli olduğu halde, yabancı kökenli bu +sAl eki gittikçe yaygınlaşarak aitlik ve nispet sıfatları türeten yeni bir ek niteliği kazanmıştır” (Korkmaz, 2003, s. 62).

“Yalnızca kumsal sözcüğünde görülen bu ekin işlevi değiştirilmiş, kullanım alanı genişletilmiştir. –sal, çok yaygın biçimde kullanılan sıfat yapma eki durumuna gelmiştir. Uysal sözcüğünde de görülen –sAl eki, yeni türetilen sözcüklerde de benzer biçimde hem addan sıfat hem de eylemden sıfat yapma eki olarak kullanılmaktadır” (Eker, 2003, s. 322).

“İşlek değildir. Yer ifade eder. **Kum-sal** kelimesinde vardır” (Ergin, 1995, s. 226).

“Attığımız bu adım bence kutsal+Ø bir **adımdır.**” (81/31)

“Her kişinin sığınacak bir kutsal+Ø **ağacı** oluyormuş...” (27/32)

“Ey faziletli iffetli kutsal+Ø **analarım...**” (153/17)

“Ben, Kutsal+Ø **babam!**” (500/38)

“Kutsal+Ø **babamın** vatanını evlattan evlada muhafaza...” (501/2)

“Kutsal+Ø **başkent**, hoca ve münevverler şehri Turfan...” (22/8)

“...fermanlar verip o kutsal+Ø **devleti** yönetmiş olmalı.” (107/1)

“...şehirlerine, halkına, kutsal+Ø **devletine** varislik ediyorsunuz.” (77/7)

“Altın başımızdaki kutsal+Ø **düşünceleriniz** gerçekleşsin. “ (126/38)

“Ben, Kutlu İyen Tömür Kağanın kutsal+Ø **fermanı**yla geldim.” (23/38)

“...İdikut’lu Uygurlarımın da kutsal+Ø **evi** olsa ne olur?” (41/32)

“...İdikut Devletini korumak bizim kutsal+Ø **görevimizdir.**” (25/9-10)

“Bu, bizim kutsal+Ø görevimizdir. “ (52/24)

“Burada İdikut’un kutsal+Ø hakanları yatıyor.” (36/24)

“Sen duygusal+Ø hareket etme!” (493/36)

“...bu kardeşler kutsal+Ø İli Nehri kıyısında bir biriyle böyle...” (449/23-24)

“Kutsal+Ø kitap Kuran-ı Kerim’i yırttık ve...” (337/8)

“...teklif etmeseydiniz kutsal+Ø mekânı, dikili...” (151/15)

“Kutsal+Ø bereketli mekânlara Bavurçuk Art Tekin gibi...” (135/9)

“...Kerulan’a kutsal+Ø nehir diyordu ve...” (162/29)

“Kutsal+Ø Orhon” (146/13)

“Elveda kutsal+Ø Orhun!” (156/15)

“...Tanrıdan gelen kutsal+Ø bir seda gibi...” (194/18)

“Bu kutsal+Ø sefer Kağanım, ne zaman ve önce hangi ülkeye...” (141/37)

“Turfan gibi bereketli kutsal+Ø şehir ve köylerde yetişir.” (131/15)

“O, kutsal+Ø şehirleri ve mekanları yangınlara...” (448/29)

“İdikut kutsal+Ø tahtına geçtikten sonra onlar da yerlerine oturdu...” (97/21)

“Av avlamaktan kutsal+Ø toprakları, şehirleri, halkı...” (235/30)

“Beşbalık toprağı kutsal+Ø topraktır.” (42/28)

“...kutsal+Ø Turfan’dan güneydoğu Kansu’daki ...” (8/35)

“Kutsal+Ø vatan, yüce halkım.” (11/24)

“...her bir Uygur için kutsal+Ø vazifedir.” (503/38)

“...altın almak Noyanlarımızın kutsal+Ø vazifesidir.” (252/26)

“...Bavurçuk Art Tekin, kutsal+Ø Yargol, Kuçu, Astana...” (235/18)

“...bilmesede o, kutsal+Ø yerde gerekli her şeyi...” (409/25)

“...onun aile efradının ibadet ettiği kutsal+Ø yerdi.” (160/24)

“...Karahanelerin kanlarıyla sulanmış kutsal+Ø bir yerdir.” (42/30)

“Bu kutsal+Ø zemine ve putlara kimse dokunmamış.” (39/19)

3.11.11. +(İ)ş+Ø

Bu ek için Tahsin Banguoğlu şu ifadeleri kullanmıştır: “Eski Türkçede –iş küçültme adlarından örnekler vardır (terkiş yemiş Türkiş). Dilimizde –iş eki çok kelime bırakmamış (yemiş geniş keleş yokuş), fakat sınırlı anlatım alanlarında canlı kalmıştır” (Banguoğlu, 1974, s. 182).

Süer Eker ise –ş başlığı altında “Eklendiği sözcüklere küçültme, sevgi ve sempati anlamları katar” açıklamasını yapmayı yeterli görmüştür (Eker, 2003, s. 322)

“...Cengiz Han’la geniş²²+Ø ve büyük alaka kurmayı kendince doğru...” (53/5)

“Önlerinde geniş+Ø ve açık düz bir alan göründü.” (102/32)

“Erkekleri uzun boylu, geniş+Ø alınlıydı...” (311/34)

²² ‘Geniş’ < Eski Türkçe *këŋ* (Uygur Brahmi Metinleri) - +*kij* (Divânu Lügâtit-Türk) <*kê:ŋ* (Talat Tekin) + (i)ş “Gülensoy, T. (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: etimolojik sözlük denemesi 1(A-N) 2(O-Z). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.”

“...deveyi Gumatu tapınağının geniş+Ø avlusuna çöktürdü.” (7/20)

“...çevresi duvarlarla kuşatılmış geniş+Ø avlulu bir binanın içine...” (269/34-35)

“Atın boynunu geniş+Ø avucuyla okşadı ve;” (116/14)

“...sesi Beşbalık ve geniş+Ø bozkırda yankılandı.” (268/8-9)

“...bembeyez, geniş+Ø bir çadıra girip rahatladı...” (277/37)

“Cengiz Han, geniş+Ø kanatlı sarı çadırda bir o yana bir bu yana...” (265/13)

“...binerek, koşturup geniş+Ø çayırlikları hızla dolaşip...” (257/29)

“İnce ve geniş+Ø düşünceli, geleceğe bakarak iş yapan...” (10/7)

“...uzun kollu, geniş+Ø etekli boy uzunluğu dize kadar...” (274/5)

“O, geniş+Ø evinde kılıcını bileyip, gamsız bir...” (378/5)

“Geniş+Ø ve uzun gölgeliklerin altında serin bir hava...” (34/37)

“...biz Moğollar gönlü geniş+Ø halkız.” (276/16)

“Kale çevresine geniş+Ø ve derin hendekler kazılmış...” (323/25)

“...yenleri geniş+Ø ve uzun siyah bir hilat²³ giymiş...” (258/26-27)

“Geniş+Ø ibadethane içinde hazırlanan buhur...” (405/15-16)

“...kalkıp sarayın geniş+Ø, görkemli kabul odasında ileri geri yürümeye...” (13/16-17)

²³ **Hilat**, -ti a. (I ince okunur) Arapça hil’at tar. Kaftan: “Damat, Baltacılar Kethüdası ile bölükbaşılara hilatler giydirmiştir.” –S. Birsel. “Türk Dil Kurumu (1983). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu”.

“Onlar kolu çok geniş+Ø uzun **kaftanlar** giymiş...” (143/25)

“...yarısı surların dibindeki geniş+Ø ve derin **kanalların** boyunda...” (41/22)

“...Cengiz Han’ın geniş+Ø, görkemli **karargâhı** sarı otağı göründü.” (105/3-4)

“...sevinçle ve neşeyle geniş+Ø **kapı** ve pencereleri olan evlerine...” (22/7)

“...elinden çıkmış süslü geniş+Ø çift kanatlı **kapı** açıldı...” (258/6-7)

“...şehirler hakkında geniş+Ø **malumatlar** verirken, İdikut...” (42/15)

“...büyük ve geniş+Ø bir **mezar**.” (150/8)

“Kısa boylu, kısa ayaklı, arkası geniş+Ø **Moğol atları** da İdikut...” (102/18-19)

“...rahat, geniş+Ø **odalarda** yumuşak yatakta yatarak...” (411/22)

“Cengiz Han geniş+Ø ve büyük sarı **Otağ’da** bir gün...” (479/31)

“...şarkıların nağmeleri geniş+Ø **ovada** yankılandı.” (266/34-35)

“...özellikle sizin Beşbalık’ın geniş+Ø **ovalarını** ve yaylağını da...” (62/38)

“Geniş+Ø **sahilden** geçip çalılar arasına ...” (233/6)

“Bu ihtişamlı geniş+Ø bir **saraydı**.” (136/15)

“...şehrin etrafını geniş+Ø ve yüksek **surlarla** çevirtmişti.” (41/6)

“Bize geniş+Ø ve verimli **topraklar** gerek, Moğol...” (252/24)

“Geniş+Ø **üzüm salkımları** altında ağır ağır yürüdü.” (97/14)

“...dalmış bir halde, gömleğinin geniş+Ø **yenlerini** sallayarak...” (34/10)

3.12. Yer İfadelerinde Kullanılan Sıfat İsim Ekleri

3.12.1. +DA

Haydar Ediskun bu eki –(in)de başlığı altında açıklamış ve durum ve yapılış sıfatları Yaptığına işaret etmiştir (Ediskun, 1963, s. 147)

“...Celalettin ve az sayı**da askeri** de varmış.” (354/24-25)

“...yüzlü tüsüz otuz yaşlarında **birisiydi**.” (157/12)

“...evden yedi sekiz yaşlarında bir **kız çocuğu** evin kapısını...” (312/15-16)

“On beşinde, on sekizinde on bin **Uygur askeri** savaşa...” (283/14-15)

“On beşinde, on sekizinde on bin **Uygur askeri** savaşa...” (283/14-15)

“Yumruk büyüklüğünde bir **taş** gelip, suyun sığ...” (442/22)

“...aşırı derecede **yorgunluktan** bitap düşmüştü.” (398/19-20)

3.12.2. +ki

+ki ekinin bir yere ait olma özelliğinde kullanılması üzerine en açık tespit Zeynep Korkmaz tarafından yapılmıştır. Korkmaz bununla ilgili Türkiye Türkçesi Grameri adlı kitabında şöyle açıklamıştır: “Bazı sıfatlar da adlara +DA bulunma, +DAn çıkma, +CA eşitlik durumu ekleri ve +ki aitlik eki getirilerek oluşturulmuştur. Sıfat görevi yüklenmiş olan bu kelimeler de addan sıfat değerindedir” (Korkmaz, 2003, s. 343) Bu açıklama +DA+ki ekinin bir sıfat isim eki olduğunun kesin kanıtı niteliğindedir. Bu ek ile ilgili bazı gramer kitaplarında şu açıklamalar vardır:

“İkinci kullanılışı **-da, -de, -ta, -te** çekim ekinden sonraki kullanılışıdır. Bu kullanılışı son derece işlektir” (Ergin, 1995, s. 218)

“-**ki** ya da -**deki** eki (...) **Yerle ilgili sıfatlar:** (...) **deniz-deki** (yolcular), **ev-deki** (işler), **sokak-taki** (gürültü), **kümes-teki** (tavuklar)... gibi” (Ediskun, 1963, s. 148)

“*Bulunma veya ilgi durumu ekleriyle söz diziminde aitlik öbeği oluşturur*” (Eker, 2003, s. 320).

“*Bütün adların bulunma durumu çekiminden sonra kullanılabilir e bu adların işaret ettikleri varlıklarda bulunamı bildirir. Bu yolla elde edilen türevler, bir varlıkta bulunmayı bildiren bir özellik adı olarak, sıfatlık kullanımına uygundur*” (Karaağaç, 2012, s. 263).

“...denizin kenarındaki kumlu **adada** hastalanıp...” (395/16)

“...insanlar artık kenarındaki **ağacı** siper ederek...” (240/14-15)

“...Kervan sarayındaki **Ahmet Balçi** ikimizin Danişment...” (220/39)

“...hareketlendirdiğinde başındaki **altın halkalar** ses çıkarıyordu.” (132/22)

“Yatağından her kalktığında boynundaki **anahtarı** sağ eline alıp...” (84/30-31)

“...Uygur devletleri aşağıdaki bir **anlaşmayı** imzaladı:” (188/11)

“...en sondaki **arabının** yanına geldi.” (387/9)

“Ya Kaşgar’daki **Arslanhan’dan**?” (259/40)

“ Yanındaki **asker** askeri öldürdüğünde...” (355/15)

“...yürürken, yanındaki **asker** birden onu tökezleterek...” (486/37)

“Orta Asya’daki **askerler** zengin olup gitti.” (405/2-3)

“Sonra yanındaki **askerlere** sert bir şekilde...” (371/11)

“...Moğol ordusundaki genç **askerleri** kaldırıp...” (341/23-24)

“Dedi ve yanındaki **askerlerine:**” (24/7-8)

“İşte benim yanındaki **aşçı** Lubsan Dansun’da...” (345/13)

“...bağırırken, altındaki **at** yerinde duramıyordu...” (240/35)

“Ana vatandaki **atalarımın** kabrine, iki yıldır...” (364/38)

“...arasında dolaşarak, beşinci sıradaki **bir atı** gösterdi.” (280/3)

“...düşmana altındaki **atı** da vermek istedi.” (371/37)

“...ayaklarını çöz ayağındaki **atının** yanına koy...” (186/33)

“...silahlanmış çok sayıdaki **atlı ordusunun** himayesi...” (14/40)

“Yiğit, yanındaki **bir atlıya:**” (432/31)

“...kucağındaki **Aygümüş Melike...**” (467/31-32)

“...koyunarımlı dağlardaki görünmez **Bezekli mağaralara...**” (33/12-13)

“...onların altındaki **bıçaklarını** çıkarıp Angurat Noyan’a...” (230/34)

“Onun yassı burnu altındaki **bıyık** ve sakalları...” (107/35)

“...güney doğusundaki kumluk **bölgeye** yerleşmiş.” (354/27)

“...Sırderya’nın kenarındaki **bir bölgeye** mustahkem bir...” (354/37)

“Başındaki **börkü** ve herkesi cezbeden tarzda...” (192/22)

“...yani dokuz yaşındaki **Börte’yi** bulup onu sevdiğini...” (134/33)

“...gelmesi ile birlikte Turfan’daki **Buda** Burhan İbadethanesine...” (409/24)

“...Cünşen Dağındaki Beyaz **Bulutlar**...” (277/3-4)

“...hepsi pazarın yanındaki **camiiye** doğru yürüdüler.” (240/19)

“...geçerek çuvaldaki **cesedi** uzakça bir yere gömdüler ve geri...” (86/35)

“Kıyındaki **Cingil otlarının** çıkardığı nağmelere...” (162/40)

“ Amuderya kıyısındaki **çadır** evinde kaldığımı...” (354/6)

“...kervansaray yanındaki özel bir **çadırda** konaklıyorlardı.” (228/12-13)

“Beyaz saray yanındaki özel **çadırda** ışık söndü.” (230/1-2)

“ ...feryat etti, akarsu kenarındaki **çalıların** arasına da...” (467/18)

“...ölecek durumdaki bu **çaresizlerin** elbiselerini sıvazlayıp...” (394/30)

“Evin içinden dışarıdaki **çekirgelerin** nağmeleri...” (400/26)

“...devenin boynundaki **çingirak**²⁴ seslerini duyan göçebe...” (217/25)

“...Tangut sınırı boyundaki **Çizişi şehri**ni ele geçirdi.” (494/18-19)

“Bunu saraydaki **danışmanlarından** gizledi.” (41/18)

“...Kağanın mızraklarındaki sivri delici **demir aksamı**...” (185/25)

“Doğu ve batıdaki **devletlerin** ne kadar gücü var?” (77/27-28)

“...Karabalgasun’daki dokuz Uygur **dikili taşlarını**...” (150/28)

²⁴ ‘Küçük çan’ Uygurca (İyi ve Kötü Prens hikayesi, 177): **çınratğu** [*çınrat-ğu] = **çingrak** ‘gür ve pürüzsüz ses (Divânü Lüğâtit-Türk) <*çing ‘yansıma’ +ra-k “Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: etimolojik sözlük denemesi 1(A-N) 2(O-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.” **Eski Türkçe çınrak/çınrağu** çınlayan ses, çingirak < **Eski Türkçe çınra-** çınlamak +Uk < **onom** “Nişanyan, S. (2009). *Sözlerin soyağacı: çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü* (Vol. 1). Everest Yayınları.”

“...kıyısındaki Bayançur **dikili taşını...**” (150/33)

“...büyük dişleri altındaki **dudaklarını** kıpırdatarak mırıldandı.” (111/28-29)

“...özellikle İdikut’u kafasındaki **düşüncelerden** kurtarmak için.” (103/24)

“...bu mesele hakkındaki **düşüncelerimi** serbestçe söylememe...” (103/28)

“...rahipler hakkındaki **düşüncelerini** tapınaktan...” (410/17-18)

“...Tangut halkı hakkındaki iyi niyetli samimi **düşüncelerini** sezmişti.” (492/10)

“Altın başınızdaki kutsal **düşünceleriniz** gerçekleşsin.” (126/37-38)

“...Cengiz Han yasasındaki **emirleri** gerçekleştiriyorum.” (365/27)

“...merasimin başlama işaretini verin anlamındaki **emriydi.**” (46/33)

“...güneydoğu Kansu’daki **Enşi’ye**, güneybatı...” (8/35)

“Evvvela yurdumuzdaki eli silah tutan **erkek, kadın herkesi** orduya...” (40/29)

“...surlarının dışındaki üzüm, şeftali, kayısıyla bürünmüş güzel süslü bahçeli bir **evde** oturuyordu.” (23/7-8)

“...pınar yanındaki güzel bir **eve** götürdü.” (447/36)

“...Nehri kıyısındaki görkemli ak **evleri** tek tek...” (455/12-13)

“...rahiplerin arasındaki **farklılıkları** anlatmaya çalıştı.” (410/10)

“...Cengiz Han hakkındaki **fikirlerini** doğru ya da yanlış diye...” (53/3-4)

“Kısa boylu tombul nöbetçinin atındaki süslü **eyere** de gözü...” (61/40)

“İdikut tapınaklardaki tüm genç ve orta yaştaki...” (411/39)

“Evimdeki, yurdumdaki hal ve vaziyeti Angurat...” (358/26-27)

“...Moğol sınırındaki habercilerin rehberi Kökday...” (405/28-29)

“Moğol’daki halkın durumunu kısaca anlattıktan...” (398/6)

“...Kutluk Han kumandasındaki Harezmi Şah askerlerini...” (342/7)

“Bakın, Turfan’daki Hayır-İhsan Mabedinde rahipler...” (17/26-27)

“...bulunsalar da onlardaki soğuk hava fark ediliyordu.” (174/26)

“Aramızdaki her şey bitecek.” (393/17)

“...hükümdarlık alanı dünyadaki herhangi hanedanın...” (307/11)

“Dünyadaki herkes övülmeyi seviyormuş.” (197/36)

“Saraydaki hizmetkârları İdikut’a...” (257/30-31)

“...Harezmi Şahı Muhammed’in sarayındaki hizmetliler getirildi.” (353/36)

“...dünyanın dört bir yanındaki hükümdarları büyük bir endişeye...” (78/36)

“Aralarındaki esasına dayanan, sakalları bembeyaz, beyaz pantolon ve uzun beyaz gömlek giyen, yalın ayak bir ihtiyar kalabalığının önüne...” (204/6-8)

“Boynumdaki ipi kendiniz çekin.” (91/16)

“İki ucundaki ipler uzun ve sarkıyordu.” (273/38)

“...Tamam çıkabilirsin anlamındaki işaretiydi.” (121/36)

“...kıymetini, halk arasındaki itibarını ayaklar altına...” (20/31)

“Başkent mezarlığının yanındaki kabristan evine doğru...” (34/32)

“...mumyalattı ve onu Turfan’daki İdikut kabristanlığına sessiz...” (31/12)

“...bahçenin ortasındaki ana kapıdan koşarak...” (206/8-9)

“Uçan kuşlar, ormandaki kaplanlar korksun...” (267/27)

“Orhun nehri boyundaki Karabalgasun’u merkez durumuna getirdi.” (40/8)

“Ama bunlar Otrar’daki karamsarlığa ve ümitsizliğe bakarak...” (313/8)

“...dar yol kenarındaki büyük kayaya sırtüstü dayanmaya...” (371/1)

“O attan inip üzenginin iki tarafındaki kayışı gördü.” (73/33)

“Arkadan bağlı elini boynundaki kementi ve yüzünü gözünü...” (30/6)

“...elçilerin çok uzaklardaki Kerulan vadisinden İdikut’a ...” (51/1)

“...Semerkant ile Buhara arasındaki Ketvan çölünde...” (15/24)

“Yenisey nehri kıyısındaki Kırgızlara gitti.” (77/37)

“...Altın Bike adındaki kızını verdi.” (377/25)

“...Kağan ayağının altındaki kızların başına tükürüp.” (327/5)

“Alak Noyan adındaki bu kişi orta boylu fiçi...” (334/18)

“...dediğiniz yol boylarındaki dinlenme konakları ve “ (269/35-36)

“Sınırdaki Kökday, uzak sefer istihbaratçıları...” (404/37)

“...ve hayat arasındaki kıldan inca bir köprüdeyiz!” (324/12)

“...ağızlarındaki bembeyaz pamuk gibi köpükleri...” (7/22)

“...ısındığında, o dağdaki kum sanki alevlenir...” (236/26)

“...ellerindeki yüzük, bilezik, kulaktaki küpe...” (315/21)

“Kadınların kulağındaki küpeler, bileklerindeki bilezikler...” (343/10-11)

“...uzak olmayan civardaki Liulaşan dağında pusuya...” (495/4)

“...sizin cenk oyunlarındaki maharetiniz çok...” (172/9)

“...İdikut’un bu sorusundaki mana ve maksadı...” (366/9)

“...Orhun’daki dikili Mengü taşları dolaşmaya başladı.” (153/23-24)

“Uygur-İdikut sarayındaki konuk ağırlama merasimi, saray...” (272/6)

“...herhangi bir devlete aradaki mesafeye bakmadan da savaş...” (52/29)

“...adım geçen yasadaki mühim meseleleri onların...” (256/27)

“Büyük sofradaki misafirler arasında Bavurçuk Art Tekin...” (275/38)

“...kuşatıp duran sınırdaki Moğol askerlerini, şehirdeki...” (389/17-18)

“...sınırdaki tüm Moğol askerlerini Turfan’a...” (479/1)

“Surların etrafındaki Moğol nöbetçileri ileri geri...” (423/28-29)

“Bu evi Angurat Noyan komutasındaki on muhafız koruyordu.” (135/19-20)

“Coşu ile kendisi arasındaki samimi münasebet neden...” (333/7)

“Neticede Orta Asya’**daki** bunca **Müslüman** içinden Cengiz ...” (314/15)

“...o, düşmanların Orta Asya’**daki Müslümanlar**...” (140/32-33)

“Arab**daki** garip esir **Müslümanlar** nereye geldik...” (394/11)

“...Orta Asya’**daki Müslümanlara** ölümü...” (150/9-10)

“Batı**daki** **Nayman kabilesine** sefer düzenleyip...” (146/2)

“...dostluk kurmaya çalışmasında**daki** esas **niyetini** şimdi...” (116/31-32)

“Çadır dışı**daki nöbetçiler** bunu duyunca tüyleri diken diken oldu.” (57/39)

“Sarı çadır etrafında**daki nöbetçiler** arasında birden kargaşa...” (58/33)

“Angurat Noyan, sınırd**daki** o iki **nöbetçinin** yaptıkları için...” (72/37)

“...Art Tekin’in sarayında**daki** haşmetli büyük **odada**...” (276/31-32)

“Bavurçuk Art Tekin saray**daki** özel bir **odaya** girdi.” (90/23)

“...Kerulan Nehri kıyısında**daki Ordasına** doğru yola...” (480/25)

“...Tolbi Nehri kıyısında**daki Ordasında** olacağını...” (479/16)

“...Coşu ve İdikut komutasında**daki ordu** Sığanak’a...” (338/11)

“Çok geçmeden, tepenin arkasında**daki ordugâhtan** çıkıp gelen...” (105/22)

“...az sayı**daki ordusuyla** batıya doğru ilerleyerek...” (15/17)

“...girdiğinde o duvar**daki oyukta** sessiz duran...” (282/30)

“...hareketlerin hayatımız**daki önemini** ne ifade ettiğini...” (296/7-8)

“O başındaki örtünün ucu ile gözyaşını sildi...” (372/18)

“...sessiz kalın çalılıklar arasındaki patikada beyaz halat...” (262/36-37)

“...Hutuhe ile arasındaki plan ikisinin arasında...” (488/1)

“...Bavurçuk’un elindeki kelepçeyi ayağındaki prangayı çıkardı.” (29/30)

“Mezardaki Put yok, alınmış!” (475/19)

“...üstünde, uçurumun kenarındaki putu buldu.” (467/9)

“Üstat rahip, yanındaki rahipleriyle dinî görevlerini...” (409/38)

“Yanındaki refakatçileri yardım etmek isteseler de...” (423/31)

“...Mani inancındaki Uygur Orhun Hanlığı’nın büyük Kağanlarının yüce ruhları sizi kollasın...” (151/17-18)

“Yargul altındaki büyük nehir sahilinde...” (23/18-19)

“...duran imamın başındaki sarığını onun ucuna takarak...” (343/28)

“...Kerulan Nehri kıyısındaki sarayına döneceğim.” (464/10)

“ Bu yerdeki savaş onu mutlu etmişti, ama...” (406/26)

“Bu hayatımdaki en büyük savaş olacak.” (479/34)

“Az sayıdaki sınır koruma askerleri de “Kıtanelara ölüm” diye...” (17/31)

“...gözü hakkındaki sorusuna kaçamak cevap vererek...” (413/27)

“...bunu fark ettim halk arasındaki sözleri duydum.” (75/11)

“Annesi hakkındaki bu **sözleri** duyan çocukları...” (119/17)

“...manasındaki **sözleri** benim ruhuma çuvaldız gibi...” (251/14)

“...koyduğu büyük kazandaki **suyu** ısıtıyordu.” (302/25)

“ Aşçı Lubsan Dansun kazandaki **suyu** çoktan...” (325/4)

“Kazandaki sıcak **suyun** buharından çeşitli...” (302/38)

“Sofradaki **sülün kebabı** çok hoş kokuyor...” (257/31)

“...yarışması hakkındaki **şartları** sırası geldiğinde...” (176/4)

“...Sırderya etrafındaki **şehirleri** ele geçirdik.” (395/10)

“...Sırderya kıyısındaki **şehre**, yani Timur Malik’in...” (353/2-3)

“...Veymin Lingun komutasındaki **Tangutların** elli bin...” (491/29-30)

“...Kalesini ve oradaki **tarlaları** göstermişti.” (280/11)

“Mazendaran’daki **Terken Hatun** niçin hala ele...” (352/11)

“Orta Asya arasındaki **ticaret** ilişkileriyle uğraşacaksınız.” (412/12)

“...Askerler başlarındaki **tolgalarını** sol eline...” (175/21)

“...Art Tekin yanındaki **torbayı** alıp ağzını usulca...” (503/20)

“...mızraklarındaki **metal sivri uç** çıkartılarak...” (168/36)

“...böbürlendi ve ölülerin boynundaki **urganı** bıçağıyla...” (234/24)

“...etrafındaki **Uygur kabilelerini** etrafıma...” (148/17-18)

“...ilk bakışta on dokuz yaşlarındaki **Uygur yiğidi** gibi gözüküyordu.” (138/7)

“ **Bağdaki** tatlı **üzümler** tarumar edildi.” (314/29)

“...başka İdikutlular sofradaki **üzümü** yemeye başladı...” (203/35)

“Terken Hatun başındaki **yazmayı** çözdü de, bir...” (374/1)

“...Uygurların doğudaki **yeri** olduğunu iyi...” (153/34)

“...develerin sırtındaki **yükleri** yere indirmeyi...” (220/16)

“Diyerek imza attı ve parmağındaki **altın yüzük** mührünü çıkartıp...” (54/21)

“Gördüğünüz şu çuvallardaki **zahireler** Kıtanalara gidiyor.” (36/19-20)

“ ...sıra sıra dizilmiş sandıklardaki **zenginliğe** öylesine bakıp...” (329/26-27)

“İdikut’**taki** bütün **askerlerimi** toplayıp...” (389/3)

“Börte, giysilerini ocaktaki **ateşe** attı.” (456/9)

“...olan güzel mihrap**taki Buda’nın** önüne girip yalvardı...” (257/37)

“...Şafak**taki Dağ Manzarası**...” (277/3)

“...beraber yan taraftaki **ihtişamlı beyaz eve** yürüdüler.” (135/18-19)

“...Orta Asya’da İdikut’**taki** gibi **güzel evlerin** olmasını...” (366/6-7)

“Müslümanlar, uzaktaki **ibadethaneden** def, davul sesi...” (394/15)

“...gönderip onu Semerkant’**taki karargâhına** çağırttı.” (460/29-30)

“...bir İdikut’a bir tabaktaki **kemiğe** baka kaldı.” (127/19)

“Beşbalık’**taki** askerî **okulda** eğitim almalı.” (411/40-412/1)

“...ve orta genç yaş**taki rahipler** askerî eğitimden...” (411/39)

“ Beşbalık’**taki** ibadethanesindeki tüm **rahipleri** toplayıp...” (468/34-35)

“...elli batman ağırlık**taki** demir **sopa**, on batman...” (195/13-14)

“Çamlık**taki Sülün**’ün ilk orijinal nüshası saklanıyordu.” (277/1)

“Bu arada Beşbalık’**taki** başka **tapınaklar** tarafından hazırlanmış...” (49/16)

“O halde Beşbalık’**taki usta** taş hattatı Mübarek’i...” (474/5)

“...geri götürüp saftaki **yerine** koydu.” (179/35)

“...sonra anasının gözün**deki** başkaca bir **acı** ve hüznü...” (392/40)

“...Müslüman ülkeler**indeki** **adammız** Mahmut Yalavaç...” (497/19)

“...mevsimi bölge**deki** bütün **ağaç** ve bitkilerin...” (294/28)

“...sandık iç**indeki** **altın**, gümüş ve mücevherleri...” (117/12-13)

“İdikut’un elbisesi, bel**indeki** **altın kılıç** sol elindeki zümrüt...” (107/12-13)

“Diyerek ceb**indeki** **altın mühür** basılmış belgeyi...” (446/16)

“...yalvarmadı ve ceb**indeki** **altını** alıp ayağının...” (234/5)

“...Terken Hatunu ön**deki** **arabaya**, onun oğlu Muhammed...” (362/7)

“...sevinçle el**indeki** **asayı** yukarı kaldırarak ı kaldırarak şöyle dedi:” (45/14)

“...sırılsıklam ter iç**indeki** **atından** indi.” (205/20-21)

“...atlarını değiştirip yedeklerindeki **atlara...**” (203/15)

“...bitkin ve halsiz bir haldeki **Aygümüş Melike** zar zor...” (467/1)

“...avlanmayın, herkes heybesindeki **azığını** azığını yesin.” (294/22-23)

“Şehir içindeki çeşitli meyveli **bahçeleri**, gül ve gül bahçeleri...” (492/24)

“...duranlar da içindeki sarı **bal arıları** gibi...” (182/18)

“...eyerin önündeki gümüş **başlığa** bağladı...” (178/34)

“...Angurat Noyan’ın elindeki **bıçağı** bir darbeyle...” (262/10)

“...yakaladığında elindeki **bıçağı** kalbine doğru...” (485/9)

“...çıkarıp elindeki **bıçağı** aldı ve Kağana...” (485/11)

“Otçeğin, Kağanın elindeki **bıçağı** görüp:” (487/32)

“...Noyan belindeki **bıçağını** alıp koyunun başını kesmeden...” (109/31)

“...Cengiz Han’ın elindeki **bıçak** onun göğsüne...” (351/4-5)

“...canlıları elindeki **bıçakla** keserek ham et...” (485/5)

“Elindeki renkli **boyayı** ve kalemlerini...” (167/4-5)

“...yürüyerek bir köşedeki altınla süslenmiş **Buda heykelinin...**” (54/35)

“...önüne gelen ibadethanedeki **buda heykellerini** alarak...” (469/4)

“Bu sözüme elimdeki **Buda Tanrım** şahit.” (417/13)

“...önündeki **buyruknameyi** parmaklarıyla göstererek...” (8/28)

“...bunu Gök Tanrının emrindeki **Cengiz Han** denilen büyük...” (78/30)

“Kuzeydeki **Coşu**, halkı nasıl yönetiyor?” (497/31)

“...Nehri sahilindeki beyaz **çadırda** Cengiz Han’a...” (217/32)

“Uçsuz bucaksız vadideki bin bir çeşit **çiçeklerin** hoş kokuları...” (106/36)

“...şimdi gidip o evdeki **Danişment Hacıp** ile Bedredin...” (224/4)

“...İdikut’un yüzündeki **değişime** dikkat etti ve...” (413/36)

“...Art Tekin önderliğindeki **devlet erkani** da su başına...” (32/5)

“İli Nehri sahilindeki kalın **diken**, kel otu ve saçaklı kamışlar...” (293/22)

“Tes Nehri vadisindeki Tes **dikili taşını** da...” (151/6)

“...Moyunçur’un kabrindeki **dikili taşa** yazılan...” (151/9-10)

“Çadırın önündeki **direğe** bağlanmış beyaz alınlı...” (428/9)

“Coşu elindeki **direği** suya batırıp, karşıya...” (300/28)

“...içine sokulup buradaki **durumu** öğrenmek istiyor.” (242/19)

“...İdikut devletindeki **durumu** bilmek mi istiyor?” (460/34-35)

“Kuzeydeki **düşmana** karşı durmaya gücümüz...” (488/14-15)

“...geldiğinde, içimdeki her **düşüncayı** çekinmeden...” (384/33)

“Üstlerindeki **elbiseler** yakılsın.” (396/15)

“...İdikut devletimizdeki **elçiniz** olan Şavkım’ı...” (89/11)

“...düşmanım Kıtan’ın bizdeki elçisinin kellesi.” (120/18)

“...Noyan içindeki endişeyi belli etmemeye çalıştı...” (412/36)

“...irtibata geçip göndermesindeki gayesi ne olabilir?” (51/16-17)

“ Bu yerdeki en sağlam gençleri gönüllü olarak...” (341/34)

“...hatun torbayı evdeki geyik boynuzuna astı ve ona...” (460/22-23)

“Üzerindeki giysiyle sarıği zindanda kalmıştı.” (244/18-19)

“...Otçeğin’in elindeki tüm gücü Tangut’a yönlendireceğim.” (464/15)

“...elimdeki güç kuvveti alıp bana acı çektirmek...” (10/26)

“...olduklarını kepeneklerinin üstündeki gül ve ağaç nakış...” (32/12)

“Önümüzdeki günler aylar yeni hareketlere gebe idi...” (16/10-11)

“...atlarını içimizdeki hainler gizlice alıp...” (148/8-9)

“Evimdeki, yurdumdaki hal ve vaziyeti Angurat...” (358/26-27)

“...onun yüz ifadesindeki endişeli halden endişeye kapıldı.” (126/12-13)

“Bendeki hastalık Müslümanlar ülkesinde...” (494/10)

“O akciğerlerindeki hastalıktan dolayı çoktan vefat...” (354/30-31)

“...Bavurçuk’un evindeki, babası İyen Tümör’den miras kalan hatıraydı.” (416/26-27)

“O şehirdeki huzursuzluğu ve endişeleri biz...” (304/23)

“...hazırlanırken elindeki **ibrik testi** olan güzel...” (222/6)

“Önündeki **ıçkiden** aralıklarla içip oturdu.” (398/18)

“...korkmuş gibi önündeki **ıçkiyi** içmeden...” (389/11)

“...adam durdu, yüzlerindeki **ifade** çok acıklıydı...” (328/39)

“...sıyırarak içindeki **ilik yağını** ağzıyla içine çekti...” (278/6)

“Bana yeryüzündeki bütün **insanlar** itaat edecek.” (129/22-23)

“...kale ve şehirlerdeki **insanlardan** insanlardan...” (333/36)

“Sen, benim emrimdeki bir **insansın**.” (342/31)

“...Melike'nin üzerindeki kırışik buruşuk **giyimlerini** çıkardı.” (380/10)

“Babamın halk içindeki **itibarı** nasıl?” (20/24)

“O zaman onun önündeki **itibarım** zedelenir mi...” (39/31)

“...çözdü ve içindeki sarı **kâğıda** yazılmış bir yaprak...” (259/2)

“...gelen yabancı konukları görünce elindeki **kalburu**...” (35/14)

“...atı ile haydutun elindeki **kalkana** vurup, onu...” (370/32)

“...Melike'nin yüzündeki **kan** kaçtı.” (391/21-22)

“İki cellat gelip Bavurçuk'un elindeki **kelepçeyi** ayağındaki...” (29/29-30)

“...Mahmut Yalavaç önderliğindeki **kervancıların** hepsini...” (242/6)

“Kerulan sahilindeki **kervansaraydan** konuklar ikişer...” (226/33)

“Haydudun elindeki **kılıcı** yere düştü...” (371/2-3)

“...tek gözlü Noyan’ın elindeki **kılıcı** kırdı, kırılan...” (453/2)

“...korku ile yerdeki yarım **kılıcı** kabzasından...” (453/9-10)

“Kusmayin onun elindeki yarım **kılıcı** çekip aldı.” (453/24)

“Onun elindeki **kılıcı** mızrağı, ok yayı var...” (491/1)

“Belindeki **kılıcını** kınından çıkarıp...” (343/26-27)

“Elindeki gümüş süslü **kırbacını** kaldırıp bindiğı atın...” (57/6-7)

“...yukarı bölgesindeki **Kırgızlar** da bunlara yardım...” (148/4-5)

“Sonra ülkemizdeki **Kıtan temsilcisi Şavkım**’ı idam edelim.” (40/30)

“...Tus Taygu önderliğindeki **Kıtanlar** Batıya doğru...” (14/1-2)

“...kelleden sıyırdığı eti çevresindeki diğer **kişilere** dağıtacaktır.” (127/16)

“...Cengiz Han içindeki **korku** ve ateşin azaldığını hissetti.” (58/20)

“O insan görünümündeki bir **köpeğın** arka ayağı...” (361/19)

“Başkentteki **kulede** de duman yükseldi.” (385/39)

“...tepelerin üstündeki **kulelerden** göğede dumanlar yükseliyordu.” (102/22)

“Elindeki az bir **kuvvetle** Coşu’ya karşı koyamayacağını...” (354/35-36)

“O Yalkundağ eteklerindeki **mabet harabelerinde**...” (23/13)

“Pürüzsüz yüzündeki hafif **makyaj** belli oluyordu.” (282/27)

“Mübarek eliniz**deki** bu **mektubu** Beşbalıklı Tatatuna yazmıştır.” (75/24)

“...komutan ayağa kalkıp, cebin**deki** **mektubu** alıp iki adım...” (243/15)

“Sarayın önün**deki** büyük **meydan** Uygur millî kıyafetleri...” (273/9-10)

“...Hakanlık sarayı önün**deki** **meydana** topladı.” (49/23)

“...Noyan’a saray önün**deki** **meydana** halkın kalabalık...” (272/34)

“...saray önün**deki** **meydanda** meresim ve sema gösterisi yapar...” (273/16)

“Kağan önderliğin**deki** **Moğol güçlerinin** yerinde olmadığını...” (415/16)

“...sınırdaki Moğol askerlerini şehir**deki** **muhafız askerleri**...” (389/18)

“...Bavurcuk Art Tekin ailesin**deki** **mutluluk** uçup gitti...” (213/38)

“Birinci derec**deki** **nazırlar** ve yardımcıları...” (208/29-30)

“...kapı önün**deki** **nöbetçi** derhal içeri girdi.” (399/29)

“Çadır önün**deki** ay baltalı **nöbetçi**, Cengiz Han’a...” (463/15)

“...kapılarının önün**deki** ve içerideki **nöbetçiler** ayakta durarak...” (375/11)

“...kapılarının önün**deki** ve içerideki **nöbetçiler** ayakta durarak...” (375/11)

“...sonra onu kapı önün**deki** **nöbetçiye** yönlendirdi.” (243/4)

“...dışı büyük gözlerin**deki** **nuru** ve yüzünde samimi...” (243/16-17)

“Tapınağın için**deki** tek bir **oda** onun evi idi.” (456/24-25)

“Elim**deki** **ordularım** batur olsun!” (267/25)

“...yüzünde kanı gözündeki **parlaklığı** fark eden kurnaz...” (443/28)

“...içi süslü mağara evlerindeki **putlara** acele etmeden uzun...” (38/40-39/1)

“...evlerini ve bu evlerdeki **putları** korumamız lazım...” (39/4)

“...üstüne çıktı elindeki **putu** uçurum kenarına...” (467/3)

“ Beşbalık’taki ibadethanesindeki tüm **rahipleri** toplayıp...” (468/34)

“...Tekin ise kuzeydeki **Saçjoy şehri**ni teslim aldı.” (494/19)

“Ben senin dostluğuna, sözlerindeki **samimiyete** ve doğruluğuna...” (140/20)

“...olduğu dertli acınacak derecedeki duygulu **seslerinden**...” (501/11)

“...elimdeki **sesli ok** yayını çekip almadığına...” (10/25)

“Ancak elindeki **silahı** sıkı tut!” (452/26)

“...sayısı ve elindeki **silahlar** kendimizi korumamamız...” (435/27)

“...büyük altın teknedeki **suda** yatıp vücudu...” (212/31)

“...onun içindeki **suyla** ayaklarını yıkamaya başladı.” (271/34)

“...aşağı bölgesindeki komşu **şehirler** tümüyle teslim...” (342/14-15)

“...aşağı sahilindeki **şehirleri**, yani Sığanak...” (331/30-31)

“...aşağı bölgesindeki **şehirleri** yakmadan, yıkmadan...” (342/18)

“Yol üstündeki Zernuk ve Nur **şehirlerini** kolayca ele geçirdi.” (343/6)

“İçindeki **şeytan** harekete geçti ve Bavurçuk...” (388/40)

- “...yapacağı saldırı, ülkedeki **taç-taht kavgasının** alevlendiği...” (355/31)
- “İlk önce Haişü şehrindeki on bin civarında **Tangut** teslim...” (490/12-13)
- “...Art Tekin o yerdeki **vahşiliği** söyleyip, kahramanlık...” (398/8)
- “...mağara içindeki **tapınakları** bir iç geçirdi yeise...” (239/2)
- “...olmadı, elindeki **tespihi** yere düştü...” (224/30)
- “...oturup, taşın üzerindeki **toprağı** temizledi ve...” (473/34)
- “...usulca açtı içindeki **toprağı** sağ avucuna alıp...” (503/20)
- “Taş yazı üstündeki **tozları** silerek.” (150/38)
- “Coşu’nun elindeki **Uygur askerlerinin** birçoğu ile beraber...” (429/11)
- “...Yenisey bölgesindeki **Uygur Orhun Hanedanının**...” (15/12)
- “...bir avlu önündeki **üzüm dallarına** atlarını bağladılar.” (203/20-21)
- “...inanmadı, hazinedeki **bütün varlığı** alarak, Mazandaran’a...” (308/15-16)
- “...eve girdiler ve bir odanın içindeki **yatağın** üzerine yağı döküp...” (87/12)
- “...altın kılıç, elindeki **zümrüt yüzük**, sağ eline takılan...” (107/13)
- “Halkın ellerindeki **yüzük**, bilezik, kulaktaki küpe...” (315/20)
- “...üzerindeki **zırh** ve zincirli ceketinin altından...” (10/17)
- “...canlanarak ellerindeki **zilleri** daha da hızlı...” (410/26)
- “Uygurlar bindiği atları, yedekteki yorgun olmayan **atlarla**...” (102/15.)

“...denildiğinde, beşik**teki çocuklar** bile korkup...” (356/39-40)

“...hatta gök**teki kartalı** bile yere düşürmüş idiyse...” (178/23)

“Yeryüzündeki günahkâr **kullardan birisi** olan hanımı...” (82/29-30)

“...görüp mabet**teki rahipleri** dışarı çıkardı.” (485/29)

“...on iki metre genişlik**teki surlar** korumak lazım...” (216/20)

“Bu sanki gök**teki Tanrıdan** gelen ferman...” (177/22)

“Gök**teki Tanrıdan** yıldızlardan dileyeyeceğim...” (202/29)

“Benim gök**teki Tanrım:**” (169/22)

“Ey yedi kat gök**teki Tanrım!**” (170/31)

“Ey gök**teki Tanrım!**” (176/1)

“Gök**teki yıldızlar** size baksın.” (92/38)

3.13. Yabancı Kökenli Ekler İle Oluşturulan Sıfat İsim Ekleri

3.13.1. +baz

Sevan Nişanyan, Çağdaş Türkçenin Etimolojisi isimli eserinde yabancı kökenli olan bu ekin açıklamasını şu şekilde yapmıştır: “*Farsça* *bāz* باز *oynayan, oynatan* < *Farsça* *bāxtan*, *bāz-* باز, باختن *oyynamak* << *Orta Farsça* *bāxtan* *sıçramak, zıplamak, oynamak*” (Nişanyan, 2009).

“...ahmak olsa da kendince hile**baz**, kurnaz **adam.**” (25/21-22)

“...gördüğüm kadarıyla kurnaz, hile**baz** bir **adam!**” (74/12)

“...akıllı ve kurnaz, düzen**baz adam** nerede?” (165/13-14)

“...bu kötü niyetli, şüpheli zalim kurnaz, hile**baz adamın**...” (70/6-7)

“...aşırı düzen**baz**, kurnaz ve şüpheli **birisiydi**.” (332/37)

3.13.2. +dar

Bu eki Sevan Nişanyan Şu şekilde açıklamıştır: “*Farsça +dār در “[bileşik adlarda] tutan, sahip olan, -li, -ci” parçacığından alıntıdır. Farsça parçacık Farsça/Orta Farsça dāştan, dār- داشتن, دار “tutmak, sahip olmak, malik olmak” filinden türetilmiştir. Bu sözcük Eski Farsça aynı anlama gelen dāraya- sözünden alıntıdır. Eski Farsça sözcük Avesta (Zend) dilinde aynı anlama gelen dar- sözcüğü ile eş kökenlidir. Avestaca sözcük Hintavrupa Anadilinde aynı anlama gelen yazılı örneği bulunmayan *dher- biçiminden evrilmiştir. Osmanlıca terkiplerde Türkçe +cI ve +II eklerinin karşılığı olarak kullanılmıştır” (Nişanyan, 2009).*

“...büyük hükümdar **Bilge Tekin**’in takip ettiği yoldan...” (78/26-27)

3.13.3. +kâr

Nişanyan’ın etimolojik sözlüğüne göre bu ekin izahı şu şekildedir: “*Bileşiklerde meslek ve alışkanlık adları yapar; Türkçe bileşiklerde +kâr, +ker, +gâr, +ger biçimleri görülür” (Nişanyan, 2009).*

“...hakkını korumakta kanaatkâr **Ø** olmaya bakın.” (75/31)

“...Atay Sali bu kurnaz, hile**kâr adam** kendisi söylesin diye...” (71/20-21)

“Günah**kâr** suçlu bir **adam** ruh haliyle başını...” (161/2)

“Yeryüzündeki günah**kâr kullardan birisi** olan hanımı...” (82/29-30)

3.13.4. +î

Birçok kelimedede karşımıza çıkan bu ekin tanımı Nişanyan'a göre şu şekildedir: *"Arapça ve Farsça nisbet eki. Dişil sözcüklerde doğrudan gövdeye eklenir (hicret > hicrî). Son radikali vav olan sözcüklerde +awî biçimini alır (Ali > Alawî, Musa > Musawî). Dişil hali +iyya olup, bu ekle yapılan dişil nisbet sıfatları geç devir Osmanlı Türkçesinde sıklıkla bağımsız soyut eylem adı yapımında kullanılmıştır (bahriye, dahiliye, tuhafîye)"* (Nişanyan, 2009).

"...aşiretleri, dili, millî **ananelerini** iyi biliyorum." (189/34)

"...ve birçok askerî **araç-gereçleri** Beşbalık'a..." (257/3)

"...bu vedalaşmasının ebedî bir **ayrılış** olma ihtimali de vardı." (25/14)

"Siz ebedî, değişmez altın **başsınız.**" (127/38-39)

"Millî **bayram** kelimesini Moğolca söyleyip Bavurçuk Art..." (108/34)

"...önüne çok güçlü askerî **birliklerle** ve silah..." (352/6)

"Çaresiz bir miskinlik ve ruhî **çöküntü** içindeydi." (15/34-35)

"Bu ikinci kez düzenlenen askerî **danışma toplantısıydı.**" (434/11-12)

"Mutlu halkımın insanî **değerleri** hak ve hukuku ayak altına..." (100/34)

"O, kendinin insanî **değerlerini** ayaklar altına aldırılmazdı." (130/14)

"Cengiz Han'a askerî **destek** vermemiz yerindedir." (434/25)

"Uygur'da ebedî **dost** olacak." (477/2)

"Askerî siyasî **duruma** göre tapınakları düzenli..." (412/5)

“Vergi toplama ve askerî **düzen** bozulmuş her...” (304/19)

“...askerleri ile askerî **eğitim** yapıyor.” (385/6)

“Askerî **eğitim** alıyor.” (386/12)

“...rahipler askerî **eğitimden** bir an önce geçirilmeli...” (411/40)

“Kusmayın askerî **eğitime** gitmişti, gelme vakti...” (378/24)

“...bir değerli tarihî **el yazıları** bulunmaktadır.” (236/17-18)

“...ceylanlar topluca koşa koşa resmî **geçit** yaparken...” (73/26)

“...dönüp saf saf resmî **geçit** yapmaya...” (194/38-39)

“...üzerinde askerî **giyim**, Melike'nin elinde...” (416/24)

“Benim gözümde millî **giyimler** mızrak ve hançerle daha...” (273/25)

“...Art Tekin, resmî **giyimleri** ile Cengiz Han'ı gayet...” (268/10)

“Böylelikle millî **giyimlerini** giyen İdikut-Uygur...” (268/30)

“...yanındaki rahipleriyle dinî **görevlerini** yerine getirmeye...” (409/38)

“Ama millî **gurura** sahip Bedireddin Ahmet...” (310/25)

“Askerî **gücü** nedir?” (214/24)

“...emrinde yirmi bin kişilik askerî **gücü** varken...” (248/22-23)

“...piyade ve atlı askerî **gücü** savaşmadan bize...” (255/20)

“...ve Uygur askerî **gücünü** bir yere...” (205/7)

“...Devleti'nin askerî **gücünü** Tangut'a karşı sefere...” (415/23)

“Bir taraftan da askerî **güç** topladı.” (248/34)

“...on bin kişilik askerî **güç** veriyorum.” (255/19)

“...Cengiz Han'a askerî **güç** gerek.” (435/33)

“...hazırlık yapıyor, askerî **güç** topluyor.” (449/4)

“Kafa tutanları askerî **güçle** bastırmış...” (281/15)

“...oluşan diğer askerî **güçleri**, han ve emirleri Cengiz...” (351/30)

“...Kutlu hükümdarım vatanıma ebedî bir **hayat** diliyorum.” (55/12)

“...da akıllı ferasetli ve millî **hassasiyetinin** yüksek...” (113/32)

“Kaç senedir askerî **hizmette** olduğumu unuttum.” (383/7)

“Kaç senedir askerî **hizmette** olduğumu unuttum.” (383/8)

“...O, dinî **inançları** farklı olan...” (156/3)

“Ben askerî bir **insanım**.” (377/1)

“Ebedî unutulmaz **kahramansın!**” (416/18)

“Devleti ebedî bir **kale** oldu.” (249/7)

“Moğol Uygur ezeli **kardeş**, dost arkadaş.” (135/6)

“...savaş seferleri tarihî **kayıtlara** geçer.” (337/30)

“Bunlar askerî **kıyafet** giyinmiş ve silahlarla donatılmıştı.” (135/20)

“...Aygümüş Melike’yi millî **kıyafet** kuşanmış kızlar...” (269/9)

“...meydanına topladı askerî **kıyafetini** ıkararak...” (503/28)

“...Uygur millî **kıyafetleri giymiş...**” (273/10)

“...Bavurcuk Art Tekin resmî **kıyafetiyle** içeri girdi.” (208/32)

“Resmî **kıyafetlerimizi** giyinelim.” (192/15)

“...Bu haberi askerî ulak **komutanı** Angurat Noyan...” (217/31)

“...Beşbalık’ın yeni askerî **komutanı** Angurat Noyan...” (290/35)

“Benim askerî bir **kumandan** ve İdikut’un danışmanı...” (315/26)

“...Beşbalık’ın askerî **kumandanı** Bulad Kaya’yı...” (265/35-36)

“...mesleki hunerlerini, tarihî **mirasımızı** Cengiz Hanın önünde...” (76/22)

“...yakmaya, medenî **mirasları** yok etmeye de karşı...” (401/34)

“Beşbalık’taki askerî **okulda** eğitim almalı.” (411/40-412/1)

“...bir çocuğunun cinsî **organlarını** kopardılar.” (323/11)

“...Moğol millî **oyunlarından** sonra ona...” (195/24)

“Gayet resmî bir **şekilde:**” (34/16)

“Buda dinî **ressamlarının** eserleri bu odanın...” (276/33)

“...yapmadan askerî **seferlerde** evlenmenin yasak olduğunu...” (133/18)

“Yabanî **sığır** ve oğlaklarının etleri tabaklarda...” (132/1)

“Tatatuna bu tarihî ve önemli **sohbeti** detaylı...” (187/35)

“...Uygur’un millî **şuuru** ve gururunu...” (148/24)

“...Noyanların ruhî ve nefsanî **taleplerine** anlayışla...” (377/2-3)

“...rahipleri ve üstatları, dinî **töreni** duyan her...” (7/14)

“Bu durum askerî **talim** sırasında da kendini belli...” (21/5)

“...üstatla askerî **talim** yapmam...” (451/24)

“...seninle askerî **talim** yapmak istiyormuş.” (451/38)

“...Kusmayin’in askerî **talim** için beş altı Müslüman...” (452/15-16)

“Bu bir askerî **talim** değil mi Cenap...” (454/1)

“Cengiz Han bugünkü askerî **toplantıya** oldukça önem verdi.” (251/31)

“...Uygur evladı ebedî **varis** olsun!” (449/10)

“...Tangutlardan askerî **yardım** gelecek diye...” (399/7)

“...vermediği askerî **yardımı** ve silahı Cengiz...” (425/39)

“...ikili anlaşmalarda resmî **yazışmalarında** bu mührü...” (189/9)

“...Uygur’un millî **yemekleriyle** doyurmak için...” (275/24-25)

“O, çok ezeli **zamanlarda** ölüp, ruhu” (156/28-29)

4. SONUÇ

1. Yapılan çalışmalardaki ek tasnifleri dikkate alındığında Türkiye Türkçesinde sıfat isim fonksiyonunda +CA, +CI, +CII, +(I)I, +II, +IIk, +mAn, +(I)msI, +sAl, +sI, +sIz, +(I)t, +(ş)Ar, +(I)ncI, +(I)mtırak, +CAk, +sAl, +rAk, +şın, +(I)z, +lAz, +dAş, +DAn, +KA eklerinden müteşekkil 24 ekin varlığından söz edilebilir.

2. İdikut romanında yapılan inceleme neticesinde +ki, +CA, +sI, +(I)t+Ø, +dAş+Ø, +CII, +CIk+Ø, +sIz, +IIk, +II, +CI+Ø, +(ş)Ar, +(I)ncI, +Al+Ø, +CAk+Ø, +dAk+Ø, +DAn, +i+Ø, +lAk+Ø, +lAz+Ø, +In+Ø, +sAl+Ø, +Iş+Ø, +DA, +baz, +dar, +kâr, +î eklerinden müteşekkil 28 adet sıfat isim eki tespit ettik.

3. Yaptığımız bu inceleme sonucunda bir kez daha açıkça görülmüştür ki Türkçede ekleri kullanıldıkları fonksiyonları dikkate alınmayarak etiketlemek doğru bir yaklaşım değildir.

4. Üstteki maddeden hareketle eklerin metinlerde eklendiği kelimenin diğer kelimelerle münasebeti, anlamı veya işletmeyi hangi yönde etkilediği dikkate alınarak fonksiyonlarının belirlenmesi ve sadece oradaki fonksiyonuna göre adlandırılması daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Yapılan çalışmalardaki bu adlandırmanın sadece metne dayalı olduğu, söz konusu ekin başka bir fonksiyonda da kullanılabileceği göz ardı edilmemelidir.

5. Yapmış olduğumuz inceleme neticesinde İdikut isimli romanda 382 yerde +ki; 27 yerde +CA; 2 yerde +sI; 1 yerde +(I)t+Ø ve +dAş+Ø, 4 yerde +CII; 15 yerde +CIk+Ø, 127 yerde +sIz, 35 yerde +IIk; 1385 yerde +II; 103 yerde +CI+Ø; 1 yerde +(ş)Ar; 69 yerde +(I)ncI; 180 yerde +Al+Ø; 44 yerde +CAk+Ø; 1 yerde +dAk+Ø; 12 yerde +DAn; 29 yerde +i+Ø; 1 yerde +lAk+Ø ve +lAz+Ø; 95 yerde +In+Ø; 38 yerde +sAl+Ø; 37 yerde +Iş+Ø; 7 yerde +DA; 5 yerde +baz; 1 yerde +dar; 4 yerde +kâr ve 83 yerde de +î ekinin sıfat isim fonksiyonunda kullanıldığını tespit ettik. Bunların içerisinde 382 yerde karşımıza çıkan +ki ekinin 360 tanesinin +DA+ki 3 tanesinin +ra+ki şeklinde hal ekleriyle birlikte kurulduğunu tespit ettik.

6. 504 sayfalık bu romanda 2598 yerde karşımıza çıkan sıfat isim ekilerinden 24 ek Türkçe kökenli olup 93 yerde karşılaştığımız +dar, +baz, +kâr, +î ekleri ise yabancı dillerden dilimize giren eklerdendir.

7. İncelememizde yer alan 28 ek arasında en çok kullanımı olan ek +II ekidir.

8. En az örneğine rastladığımız sıfat isim eki birer örnekle +(I)t+Ø, +DAş+Ø, +(ş)Ar, +dAk+Ø, +lAk+Ø, +lAz+Ø, +dar ekleri ve iki örnekle +sI ekidir.

9. Kaynaklarda olmayıp bu tezde tespit edilen sıfat isim eklerinden toplam 67 yerde karşımıza çıkan +dAk+Ø, +i+Ø, +Iş+Ø eklerini tespit ettik.

KAYNAKLAR

- Adalı, O. (2004). *Türkiye Türkçesinde biçimbirimler*. 2. Basım, İstanbul, Papatya Yayınları.
- Aksan, D. (1980). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, D. (2005). *Türkiye Türkçesinin dünü, bugünü, yarını*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Alyılmaz, S. (2010). Türkiye Türkçesinde bulunma hali kategorisi. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 7, 107-123.
- Aşiri, A. (2016). *İdikut*. (Çev. Ömer Bilgen) Ankara: Bengü Yayınları. (Eserin orijinali 2003 yılında yayımlandı).
- Atalay, B. (1941). *Türk dilinde ekler ve kökler üzerine bir deneme*. İstanbul: TDK Yayınları.
- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Baydar, B. (2018). +II eki üzerine. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*.18(2), 535-541.
- Bilgegil, M.K. (1984). *Türkçe dilbilgisi* (Vol. 6). Dergah Yayınları.
- Birin, K. (2001) “*Türkiye Türkçesi Gramerinde Sıfat Sorunu*”. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boz, E., Gülsevin, G. (2006). *Türk Dili I-II*, Konya: Tablet Kitabevi.
- Boz, E. (2007). *Türkiye Türkçesinde +{A} durum biçimbirimi*. Gazi Kitabevi.
- Boz, E. (2012). *Türkiye Türkçesi biçimsel ve anlamsal işlevli biçimbilgisi:(Tasnif denemesi)*. Gazi Kitabevi.

- Boz, E. (2012). *Türkiye Türkçesi (biçimsel ve anlamsal işlevli) biçimbilgisi tasnif denemesi*, Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Buran, A. & Alkaya, E. (2001). *Çağdaş türk lehçeleri* (Vol. 377). Akçağ.
- Delice, H. İ. (2000). Türk dilinde işlevsel ek tasnifi denemesi, *C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 221-235.
- Demir, N. & Yılmaz, E. (2003). *Türk dili el kitabı*. Grafiker Yayıncılık.
- Demirci, K. (2007). Türkçedeki hal eki nöbetleşmeleri üzerine, *Karaman Dil-Kültür ve Sanat Dergisi*, 126-139.
- Ediskun, H. (1963). *Yeni Türk dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eker, S. (2003). *Çağdaş Türk dili*. Ankara: Grafiker Yayınları
- Ercilasun, A.B. (1984). *Türk dili tarihi*. Enderun Yayınevi.
- Ercilâsun, A. B. (Ed.). (2007). *Türk lehçeleri grameri* (Vol. 886). Akçağ.
- Erdem, M. (2011). Türkçede çekim ve yapım eklerinin özellikleri ve sınırları. *Bilig Dergisi*, 58, 71-90.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Bizim Büro Basım Evi.
- Ergin, M. (1995). *Üniversiteler için Türk dili*. Bayrak Yayınları.
- Eyuboğlu, İ.Z. (1995). *Türk dilinin etimoloji sözlüğü*. Sosyal yayınlar.
- Gedizli, M. (2012). Türkçede tek şekilli ve çok işlevli yapım ekleri. *Turkish Studies Dergisi*,7(4), 3351-3369.
- Grönbech, K. (1995). *Türkçenin yapısı* (Vol. 609). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

Gülensoy, T. (2000). *Türkçe el kitabı*. Ankara: Akçağ.

Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: etimolojik sözlük denemesi 1(A-N) 2(O-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülsevin, G. (1997), *Eski Anadolu Türkçesinde ekler*, Ankara, TDK Yay.

Gülsevin, G. (2004). Türkçede sıra dışı ekler ve eklerin tasnif-tanımlanma sorunu üzerine. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, Ankara: TDK 1267-1283.

Güneş, S. (1997). *Türk dili bilgisi*. İzmir.

Kalkan, U. (2006). *Türkiye Türkçesinde Hal (Durum) Kavramı Ve Hal (Durum) Eklerinin İşlevleri*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin dil bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları

Kırkkılıç, A., & Ulaş, A. H. (2003). *Ses ve Şekil Bilgisi*. Erzurum: Aktif Yayınevi.

Koç, N. (1996). *Yeni dilbilgisi*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Koçoğlu Gündoğdu, V. (2011). Türk dilinde yönelme ve bulunma hali ile ilgili birkaç ayrıntı -Tuva Türkçesi örneği-, *Turkish Studies Dergisi*, 6(1), 1229-1238.

Korkmaz, Z. (1995). *Türk dili üzerine araştırmalar. 1* (Vol. 629). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*, Ankara: TDK yayınları.

Korkmaz, Z. (2007), *Gramer terimleri sözlüğü*, Ankara, TDK Yay.

- Korkmaz, Z., Ercilasun, A. B., Gülensoy, T., Parlatur, İ., Zülfikar, H., & Birinci, N. (2005). *Türk dili ve kompozisyon*. Ekin kitabevi.
- Nişanyan, S. (2009). *Sözlerin soyağacı: çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü* (Vol. 1). Everest Yayınları.
- Şerifoğlu, Y. (2015). Türkiye Türkçesinde isimleri sıfat yapan eklerin durumları üzerine bir inceleme ve yeni bir terim önerisi. *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 6, 71-78.
- Turan, Z. (2018). Türk dilinin eklerini sınıflandırmanın esasları. *Türkbilig Dergisi*, 35, 97-110.
- Türk Dil Kurumu (1983). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu.
- Uzun, N.E. (2006), *Biçimbilim*, İstanbul, Papatya Yay.
- Uzun, N.E. vd. (1992), *Türkiye Türkçesinin türetim ekleri*, Ankara.
- Üçok, N. (2005), *Genel dilbilim*, İstanbul, Multilingual Yay.
- Vardar, B. (2002), *Dilbilim terimleri sözlüğü*, İstanbul, Multilingual Yay.
- Von Gabain, A. (1988). *Eski Türkçenin grameri* (Vol. 332). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Vural, H. & Böler, T. (2011). *Ses ve şekil bilgisi*. Kesit Yayınları.
- Zülfikar, H. (1991), *Terim sorunları ve terim yapma yolları*, Ankara, TDK Yay.

EK 1

Ahmetcan AŞİRİ

1938 yılında Kazakistan Almatı şehrinin Şelek ilçesi Malıbey köyünde dünyaya geldi. Evli, bir oğul ve bir kız babasıdır. 1956 yılında Panfilov pedagoji lisesini bitirdi ve 1961’de Al-Farabi Üniversitesi Filoloji Fakültesi’nden mezun oldu. 1961-62 yıllarında Kazak Devlet Radyosu’nda Uygur bölümünde görev aldı. 1962-65 yılları arasına 1. Altınşarin Pedagoji Bilimleri Araştırma Enstitüsü’nde eğitim aldı. Burayı bitirdikten sonra Almatı şehri Talgar ilçesindeki lisede öğretmen olarak görev aldı.

1965’de “Osılay Ömir Süremin” 1969’da “Keşpeş Könilim” 1987’de “Calgız Calbız” romanı, 1988’de “Solmas Gül” “Nur Ana” uzun hikayeleri Uygur-Türk dilinde kitap olarak yayınlandı.

1970-82 yılları arasında “Uygur Avazı” gazetesinde sanat ve edebiyat bölümü başkanı, sonraları bu gazetenin genel yayın yönetmeni olarak çalıştı. 1982’den sonra Kazakistan Yazarlar Birliği’nde Uygur Dili ve Edebiyatı hususunda edebî danışman olarak göreve başladınle.

“Ölmeyenler”, “Mukamcı”, “Dikan”, “Epçil” (kullanışli), “İdikut” piyes oyunları Kazakistan Devlet Uygur Müzik Tiyatrosunda sahnelenmeye devam etmektedir. “İdikut” (2009) ve çağdaş dramaları ile “Yalguz Yalpuz” (Yalnız Nane)” gibi eserleri, Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Uygur Tiyatrosu’nda; “İdikut” romanı, 2003 yılında Kazakistan Cumhuriyeti Uygur Hami Kulübününün “En Yüksek İlham” ödülüne layık görülmüştür.

İdikut romanı, ünlü Kazak tiyatro sanatçısı Yalkun Şemiyev’in yönetmenliğinde sahneye uyarlanmış ve yazara Orta Asya devletleri III. Uluslararası Tiyatrolar Festivali’nde “Sanat Adamı” unvanı verilmiştir. Bu drama, 2012’de Kazakistan Yazarlar İttifakı tarafından uluslararası “Alaş Ödülü” mükâfatına da layık görülmüştür. “İdikut” romanının devamı olan “Barçuk Art Tekin” romanı

Almatı'da, "Atamura", "Dili Ziya" romanı 2013 Yılında Moskova'da "Ladimir" yayınevi tarafından Rusça ve Uygurca olarak yayınlanmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti Tiyatro Çalışanları Birliği'nin üyesi olan Aşiri 2014 yılında, Kazakistan Yazarlar ve Tiyatro Çalışanları Birliği'nin "Enlikgöl 2014" yarışmasında "Yılın Yazarı" unvanını kazanmıştır.

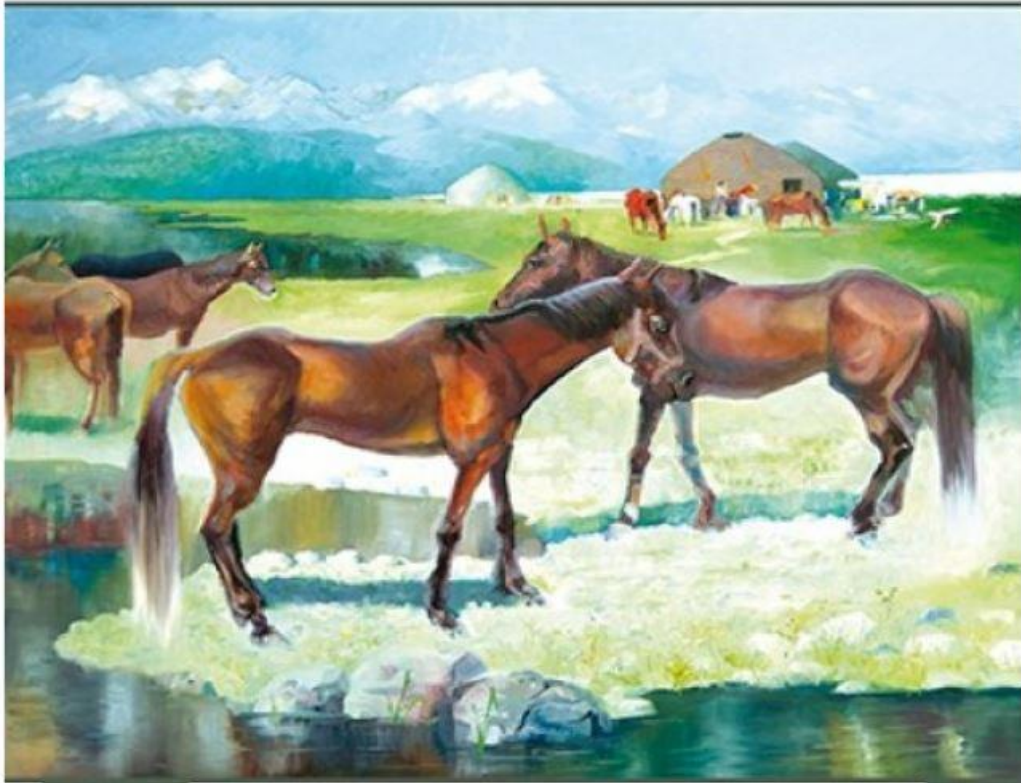
Birçok eseri Uygur Türkçesi'nin yanı sıra Rus, Kazak, Özbek, Ukrayna, Kırgız dillerine çevrilmiştir.

EK 2

İDİKUT

AHMETCAN AŞİRİ

Uygur
Edebiyatı

BENGÜ

Kazakistan Cumhuriyeti
Ankara Büyükelçiliği

Roman

Fotoğraf: İdikut romanının dış kapağı.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı : Emine BALCI

Doğum Yeri ve Yılı : Posof – 07.01.1992

Medeni Hali : Bekar

Yabancı Dili : İngilizce

E-Posta : balciemine75@gmail.com

Eğitim Durumu

Lise : Körfez Oruç Reis Anadolu Lisesi

Lisans : Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Kazak-Kırgız Anabilim Dalı.

Yayımları

Balcı, E. (2015). Posof'ta Giyim Kuşam. Bizim Ahıska Dergisi. Yaz, 46-48.

Balcı, E. (2014). Ahıska-Posof Ağzından Kelimeler ve Cümleler. Bizim Ahıska Dergisi. Sonbahar, 40-44.